

2.266

వేంగి సంచిక

పద్య ప్రసూనములు

(బన్మఘామినుండి)

కవిశేఖర విద్వాన్ విశ్వగాధ సరసిహము ని. ఏ. బి. బి. య

శ్రీ లకు నాకరంబు న నీచు మహాత్ముల జన్మభూమి వి
ద్యాలయమైన దేశము దిగంత యశోనిలభంబు దేశ దేశా
లకు ముందు నేదయుగ శాశ్వత నాగరికత్వ మెంచుచున్
తాలిమి హిందు దేశము నెదన్ నహియించి స్మరింపు దాతృలన్.

సీ. ఆంధ్ర సామ్రాజ్యమునందు నొకటి భక్త గౌరవిగా పుత్రుడై గణనకెక్కె.
శాతవాహన నామ సందీప్త నిఖ్యతి, నాల్గు శతాబ్దముల్ గల్గెనందు
త్రిదశరాజుల రాజ్యగీతి పురాణమల, వాకొను సత్యంత వైభవమున
ఉత్తరాది యశోకుశున్నంత దక్షిణ, దేశ మాంధ్రుల యాధీనమందు

నున్నయట్ల గెలియు సంపన్నులైన
హలుని పాజ్మయోన్నతి చాల గెలియు సప్త
శతకమయ్యెడి గ్రంథ రాజంబు నలన
శాసనంబులు తగ్గి టి వాసి నెలుపు.

2

చ. రవిగల దాక తారలు రవ్యముగా వెలుగొందు సంతకున్
భువి గల యంతకు శశిసభాంతరిమందు వసించు సంతకున్
అమిత శీర్షి చంద్రికలనంతములై మన యాంధ్ర వీర వై
భవ గుణ శౌర్య ధైర్యముల భారతభూమి పెరుంగు గావుతన్.

3

మ. ఎర చాళుక్య ధరాధినాథులొకటన్ వ్యాపించి గాగోళయ
స్మరణీయఃకు రాజ్యపాలనము తేజం బొప్పగం చేయ నా
ధరణీనాథుల రాజరాజు కడు ప్రాధాన్యంబున వేగి సు
స్థిర బీర్తిన్ బ్రకటించి రాజ్యహిని మించెన్ ముఖ్యక్షేత్రంబుగన్.

4

శా. సార ప్రస్ఫుటవాక్య హృద్య కవితాసామ్రాజ్య సత్సాకి తి
ధౌరంధర్యముగన్న నన్నయ కవీంద్రా! భారతామాయామన్
ధీరస్వాంతత శబ్ద శాసనడవై దేశోపకారార్థ మాం
ధ్రారంభంబు నొనర్చి తానృపతి శ్రద్ధాభక్తి కీర్తింపగన్.

5

వేంగిఉత్సవము

శ్రీ వక్తవల్ల రామచంద్రయ్య చౌదరి

సీ. ఇలను శాలంకాయనుల చేతిరిశ్చ మై పొంగిపోయినట్టి వేంగిపురము
విష్ణుకుండినులను వీరులమూర్ఖుల నేకుఁగాంచిన వేంగిపురము
పల్లవరాజుల పట్టంపురాణియై నిమల స్త్రీగన్వ సేరితి యము
చారుక్యభులతో సరసంబులైన విద్యుచ్చితాంగి నే గిరియె

తే. ధరణిరాయలధానికి తాళికి
నాణినుండియు సేవతి నగుచున్న
వేంగినినేరె నే నార సేవకుల
రహినిగావును శ్రీ శివ రామభూష.

ఒకనాడొక్కధరావధూమణులలో నొకఁడు పుష్ప రా
జుజ్జ్వలై కై నెలార్చుటగవియు గాచి కంబులలో నొక ము
చకితత్వంబుచూపంద క్షుణ్ణి నీ స్వాధ్యక్ష సాధనమున
ముకుళింపంగనుజీసె రాయలను సేవించుటగన్
ధకుడొప్పెనగులు సత్క వికె, నిరసించుచున్న సే
దక! తృప్తకుదాసు పుష్ప రాజుగఁబూజుచు
ప్రకటించెనాడు! సత్కవుల సేవ! స్వాధ్యక్ష సాధనమున
నికమంబే! తృప్తయరూపమే లోనిది గాన
దేవలిండును పుష్పరాజున గానమున మానమున

కవులకందె చి గడియించు గొప్ప
అమలమైనక్రింది అదియెంత
ఆయశమ్మ మలిన ముసోయె నే గిరి
తప్పురమ్ము నీవు దగ్గరను.

తలచుటమానుహం ననుతాపము జెందితి నేమో, సన్మతో
విలసిత చంద్రకాంతులను చెగ్గొననించెను చంద్రశాలలు
జ్వలిత మహావికాసమున వాసవపట్టణము హాసించు భూ
తల తిదివ్రతి వేంగిపురి దగ్గ మొనర్చితె కిష్టగాణుగో.

వేంగీదేశపు ప్రాచీన చరిత్రము.

Sri N. Ch Krishnamacharyulu, M. A.

I బృహత్పలాయనులు (క్రీ. శ. 225-250)

బృహత్పలాయనుల చరిత్ర కొండమూడి తామ్రశాసనమువలన తెలియుచున్నది.¹ ఈ శాసనము ప్రాకృతభాషలోనున్నది. లిపి ప్రాచీనది. పల్లవరాజు వివస్వతోధన్వత్య శాసన లిపిని పోలుచున్నది. కాంచీ, నేలిన శివస్థంభ మహారాజు కాలముననే బృహత్పలాయన రాజు జయవర్మ పరిపాలించియుండును. బృహత్పలాయనులు కృష్ణానదికి ఉత్తరమున సముద్ర తీరమునను, పల్లవులు దక్షిణమునను, ఇక్ష్వాకులు పశ్చిమమునను పరిపాలించి యుండును.² కొండమూడి తామ్ర శాసనములో నున్న కూడూరు మచిలీపట్టణ సమీపమున నున్న కూడూరు, జయవర్మ శివధర్మద్యుత శాతవాహనరాజ్యము అర్పించినప్పుడు బృహత్పలాయనులు 'మహారాజ' నామమును స్వతంత్రము లుండి జయవర్మ తండ్రి రాజులు చక్రవర్తి కన్పించుచును. శాలంకాయనులు బృహత్పలాయనులను జయించి యుండుదురు. విజయదేవవర్మ, శాలంకాయన రాజు (క్రీ. శ. 271) ప్రాంతమున పరిపాలించిరాడు.

ఇతని అశ్వమేధమునకు పూర్వము బృహత్పలాయనులను జయించి యున్న ఊహింపవచ్చును.³

II శాలంకాయనులు

వేంగీ దేశమును పరిపాలించిన ఈ ప్రాచీనరాజ వంశము నేడమహమ్మయన శాలంకాయనగోత్రమును ధరించిరి. టోలమీ సాలీనాయి అను ఇతివి కృష్ణానదీ ప్రాంతమున నుడవారింది నారు. పల్లవ, బృహత్పలాయన, శాలంకాయనరాజుల నామముల సామ్యము, వారు ధరించిన పితృధర్మము విశేషము, స్వీకరించిన సందికేతనమును బట్టి వారందరు ఒకభాతికి చెందినవారను ఊహ జనించుచున్నది.

తామ్ర శాసనముల వలన శాలంకాయన రాజుల చరిత్ర తెలియుచున్నది.⁴ అలహాబాదులో క్రీ. శ. 340 ని సముద్రగుప్త చక్రవర్తి ప్రతిష్ఠించిన జయస్థంభము, దక్షిణాపథ చారిత్రకకుల నిర్ణయమునకు ధ్వజస్థంభము, సముద్రగుప్తనికి హస్తివర్మ సమకాలీకుడని ఈ విజయస్థంభము వలన తెలియుచున్నది. చరిత్రలో

1 E. I Vol VI, p 315

2 K. R. Subrahmanyam's History of Andhra.

3 Ibid.

4 i పిలువ తామ్రశాసనము E I vol IX p 56

ii ప్రాకృత వాసకాసనము I.A. vol v p 175. vol IX

iii తెదేగి తామ్రశాసనము భారతి ఆగష్టు 1924

iv కొల్లేరు తామ్ర " I A vol V p 175

v కొల్లేరు తామ్రశాసనము vol ii. M. E. R. 1925 p 73

vi " " I. M. E. R 1945 p 73

vii M. R. College Magazine oct. 1922

ప్రాకృత శాసనములు ప్రాచీనములు. సామంత
శాసనములు అర్వాచీనములు. ఏలూరు ప్రాకృ
త తామ్ర శాసనములోని విజయనందివర్మ,
ఇ-కొక శాసనములోని అతని కుమారుడు
విజయబుద్ధవర్మ, అలహాబాదు హాస్తివర్మకు
(క్రీ. శ. 340) ప్రాచీనులు అని చెప్పవచ్చును.
ఇదే తామ్ర శాసనములోని చాళుక్య హాస్తి
వర్మ ప్రవీణతామహుడు. ఏలూరు ప్రాకృత
తామ్ర శాసనములో విజయదేవవర్మ మహా
రాజు అశ్వమేధము చేసినట్లుగలదు. కావున
శాలంకాయన రాజ్యమును విజయదేవవర్మ
స్థాపించియుండును. ఇదే తామ్ర శాసనములో
హాస్తివర్మ మొదలు నాలుగు పురుషాంతరముల
వరకు రాజులు కన్పించుచున్నాడు.

హాస్తివర్మ

నందివర్మ

కుంద్రవర్మ

నందివర్మ

—చాళు

ప్రాకృత శాసనములో అశ్వమేధయాగము
చేసినట్లు చెప్పిన విజయదేవవర్మ విజయనంది
వర్మకు ప్రాచీనుడు అని ఊహింపవచ్చును.

ఈ శాసనములోని హాస్తివర్మయే సముద్ర
గుప్తుని సమకాలీనుడనటకు శిలాక్షర స్వరూప
ములు గూడ సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి. కొల్లేరు
శాసనములో చంద్రవర్మ జ్యేష్ఠ కుమారుడు
విజయనందివర్మ యని గలదు. కొల్లేరు శాసన
ములోని నందివర్మ ఇదే తామ్ర శాసనములోని
రాజులు ఒకరి యని నామ సామ్యమును
బట్టియే గాక శాసనాక్షర సామ్యమును
బట్టియు, తండ్రి పేరును బట్టియు గూడ నిర్ది
ంచుచున్నది. ఇంతే I తామ్ర శాసనములో

విజయస్కంధవర్మను పేర్కొనుచున్నది. ఇదే
తామ్ర శాసనములో విజయస్కంధవర్మ
కన్పించుటలేదు. విజయస్కంధవర్మ కంటే
తామ్ర శాసనానికి, చంద్రవర్మ కుమారుడైన
నందివర్మ శాసనాక్షరములను పోలుచున్నది.
కావున నందివర్మ తరువాత విజయస్కంధవర్మ
అదృశ్యుని భావిలో పరిశీలించియుండును.

విజయదేవవర్మ మహారాజు (ఏలూరు తా. శా.)

విజయనందివర్మ I

కుమారుడు

యువరాజు విజయబుద్ధవర్మ (ప్రాకృత తా. శా.)

హాస్తివర్మ మహారాజు (అలహాబాదు శాసనము) క్రీ. శ. 340

కుమారుడు

నందివర్మ మహారాజు II కాంతేరు తా. శా.

కుమారుడు

చంద్రవర్మ మహారాజు

జ్యేష్ఠ కుమారుడు

విజయనందివర్మ మహారాజు III (ఇదే తామ్ర శాసనము)

విజయస్కంధ వర్మ మహారాజు (కాంతేరు తా. శా.)

శాలంకాయనరాజుల కాలమును నిర్ణ
యించుటకు సముద్రగుప్తుకు హాస్తివర్మ సమ
కాలీనుడని చెప్పి అలహాబాదు జయస్థంధ మే
మ ఖ్యాధారము. విజయదేవవర్మ వేంగీపురాధీ
శ్వరుడనని చెప్పబోన్నాడు. అతడు అశ్వమేధ
యాగమును సల్పినాడు. హాస్తివర్మ మహారాజు
నకు విజయనందివర్మకు మధ్య రెండు పురు
షాంతరములు గలవు. పురుషాంతరమునకు 25
సం॥ వ్రాసిన గణించిన విజయనందివర్మ కాలమును
దిక్షాత్రిమున నిర్ణయింపవచ్చును. హాస్తివర్మ

మహారాజు చాల కాలము రాజ్యము చేసినట్లు అతని విజయ ప్రతిబింబి ఊహింపవచ్చును.

1. 280 ప్రాంతమున విజయనందివర్మ వేంగీ సీంహాసనము నధిష్టించియుండును. అశ్వమేధ యాగమును చేసిన విజయదేవవర్మమహారాజు విజయనందివర్మకు ప్రాచీనకు బృహత్పలాయనరాజు జయవర్మ కూడూర ప్రాంతమున పరిపాలించుచున్నప్పుడు వేగిలో విజయదేవవర్మమహారాజు రాజ్యము సల్పి అశ్వమేధయాగమును చేయుట అంధవమని శ్రీ సుబ్రహ్మణ్యముగారి అభిప్రాయము. పైగా ఇక్ష్వాకులరాజు వీరచిరుషదత్తుని రాజ్యము జగ్గయ్యపేటవరకు విస్తరించిన కాలములో గూడ అశ్వమేధయాగమును చేయుట పాపగదు. కావున విజయదేవవర్మ క్రీ. శ. మూడవ శతాబ్దంతమున అశ్వమేధ యాగముసల్పి వేగిని పరిపాలించియుండును.¹

కాని, హస్తివర్మ చాలకాలము పరిపాలించినాడు. బుద్ధవర్మ తరువాత అధ్యతనభావిలో హస్తివర్మ సీంహాసన మధిష్టించినట్లు చెప్పటకు ఏలులేదు.

శాలివాహనరాజ్యము అస్తమింపగా, వేగిలో శాలంకాయనరాజు విజయదేవవర్మ మహారాజు, స్వతంత్రుడై అశ్వమేధయాగమును సల్పియుండును. కోడూరుప్రాంతమున బృహత్పలాయనరాజు జయవర్మ స్వాతంత్ర్యమును వహించియుండును. అట్లే కృష్ణానదికి తూర్పున ఇక్ష్వాకులు, దక్షిణమున పల్లవులు స్వతంత్ర రాజ్యములను స్థాపించియుండురు. వీరందరు ఇంచుమించుగా సమకాలికులు అని చెప్పవచ్చును.

హస్తివర్మతరువాత మూడువందరెండుల వరకు రాజులు గలరు. అనగా, విజయనందివర్మమహారాజు iii (340 + 75) = 415 A.D ప్రాంతమువరకు రాజ్యము సల్పియుండును. అతనితరువాత విజయస్కంధవర్మ రాజ్యమునకువచ్చెను. అతనికాలమున పల్లవులు దక్షిణమునుండి వేగిని ముట్టడించినారు. చిట్టచివరకు ఆరాజ్యము విష్ణుకుండినరాజుల వశమయ్యెను.

వేగీదేశమునకు పాలకుడుగా చరిత్రలో ఉదయించిన మొట్టమొదటిరాజు విజయనందివర్మమహారాజు. ప్రాచీనకాలమున వేగిపట్టణము నేటి ఏలూరు నగరమునకు 6 మైళ్ళ దూరములో నుండెను. ప్రపథమమున శాలంకాయనులనుండి ఆర్యాచీనకాలమున చాళుక్యుల వరకు వేంగీదేశమునకు వేగి రాజధాని. ఒకనాడు, వేగీదేశము ఆంధ్రదేశము పర్యాయపదములుగా వ్యవహారములో నున్నవని వేగిరాజ్యప్రాభవము సువ్యక్తమగుచున్నది. నేడు ప్రాచీనాంధ్ర రాజధాని అదృశ్యమైనది. ఆ శిథిలావశిష్టములో పెదవేగి చినవేగి అనుచిన్న పల్లెటూరులు మాత్రము నిలిచియున్నవి.

విజయనందివర్మ iii, సూర్యభక్తుడు. విష్ణుపూజ తత్పరుడు. పెదవేగి సమీపమున నున్న జేర్ల సూర్యాలయము విజయనందివర్మ కాలమునాటి ధైయిండును. అతని పెదవేగి శాసనములో విష్ణ్వాలయమునకు దానము చేసినాడు.

విజయస్కంధవర్మ మహారాజు తరువాత వేంగీరాష్ట్రచరిత్ర అంధకార బంధురముగా నున్నది. పల్లవరాజు సింహవర్మ మాంగదూరు శాసనము వేంగీరాష్ట్రమున ఒక ఊరును దానము చేర్చిననుచున్నది. పల్లవులు వేంగిని

స్కంధవర్మకాలమున జుండిగానో, లేక విష్ణుకుండినలు పల్లవులను జుండి వేంగిని పరిపాలించినానో నిష్కర్షగా చెప్పటకు నీలు లేవు. విష్ణుకుండినలు, విజయస్కంధవర్మ తరువాతి వేంగిదేశమున పరిపాలించినారు వారి రాజధాని వేంకి సమీపముననున్నది. ఇది నేటిలెందులూరు-లెందులూరు అను గ్రామము.

గోదావరికి ఉత్తరమున శిథిలరాజులు, పల్లవులు కృష్ణానదికి దక్షిణమున, పశ్చిమమున కడంబ-వాకటకులు, పరిపాలించుచుండ కృష్ణా గోదావరి ముఖద్వారములమధ్య శాళంకాయనులను 'మహారాజు'లు పరిపాలించిరి. పాలకాలమున సంస్కృతియు వృద్ధిజెందినది. బౌద్ధ మతము ఊడతలో నున్నది. 'పూర్వరూమాంస' పైగౌరవము సాధించి. యజ్ఞ యాగాదులు సంఘజీవితములో ప్రవేశించినవి ఉత్తర దేశమున స్వర్ణయుగముగా గుప్తరాజుల రాజ్యము ప్రళయమైనది. దక్షిణభారత ద్వీప కల్పమున గూడ ఆమహావియములోని అవశేషాలు ప్రతిబింబించినవి. అర్వాచీనచరిత్రలో వేగీవిషయమునకు చాళుక్యుల కాలములో ప్రాముఖ్యత వచ్చినది. 'వే', 'ఆంధ్ర' ప్రదేశములు పర్యాయపదములుగా వాడుకలో నున్నవి. కాని, నేటి జిల్లాశిథిలావశిష్టములు లోతున పాతుకొనిపోయిన ప్రాచీన చారిత్ర, భావికాలమున పురాతత్వజ్ఞుని అన్వేషణకు చరిత్ర పరిశోధకుని జిజ్ఞాసకు తీరని ఆశలు కల్పించుచున్నవి.

✓ III విష్ణుకుండినలు

విష్ణుకుండిన వంశము వేంగిని సంపాదించినారు. వీరి రాజధాని లెందులూరు. నేటి లెందులూరును లెందులూరు ప్రాచీననామము

వేంకి ఉత్తరమున పైగౌరూములోనున్నది. శాళంకాయను తరువాతి పాలిని పాలించిన రాజులు విష్ణుకుండిన వంశమువారు. వీరు వేంగిని పల్లవులకుండిన పాలించినానో లేక శాలంకాయనుల నుండి జుండిగానో చెప్పట కష్టము. విష్ణుకుండిన శాసనములు తెలుగు మండలము లలో దొరికినవి. శ్రీశైలాధీశుని కీర్తి కల దైవము. గుప్త సామ్రాజ్యము సన్నిహిత సంబంధ సంపర్కములు గల వాకాటక రాజులు విష్ణుకుండిన రాజు మిత్రులు, బంధువులు కావున కృష్ణానది వరకు గుప్త సామ్రాజ్య పతావము పోయింది.

శాలవాహన సామ్రాజ్యవంశకాలమున, మధ్య పరగణాలలో స్వతంత్రులైన రాజవంశమువారు వాకాటకులు. ఆంధ్ర రాజ్యము అస్తమించినప్పుడు వీరి దక్షిణమునకు విస్తరిల్లిరి. తూర్పు కనుమలకు పశ్చిమమున ఆంధ్ర దేశములో వాకాటకులకు రాజులకు సంఘర్షణ సంభవించినది. విష్ణుకుండినలు వాకాటకులకు మిత్రుల రాజ్యము చేసినారు.

ఇవూరు తామ్రాశసము ii విష్ణుకుండిన రాజు శాసనములో మిక్కిలి ప్రాచీనము. అందు వారు త్రికుటము, మలయమునకు సన్నిహితులని గాదు. వారి రాజధాని అమర పురము. ఇదియే, తాగర, మహేంద్రగిరి (గంజాము మండలము) మధ్య పరగణాలలోని అమరావతి, యని కొందరి అభిప్రాయము. మాధవవర్మ (ఇవూరు తామ్రాశసము ii) శ్రీశైలాధీశుని భక్తుడు. శ్రీశైలము కర్నూలు మండలములో నున్నది. వీరికి మధ్య పరగణాల తో గల సంబంధము చరిత్రముగ స్థిరపడుట లేదు. విష్ణుకుండినుల రాజలాంఛనము సింహము. కావున ఈత్రికూటకము, మహేంద్రగిరి

వేంగి సంచిక

రామతీర్థము తా. శా.

చిక్కుళ్ళ తా. శా.

గోదావరి తా. శా.

మాధవవర్మ-శ్రీ శైలేశ
భక్తుడు. అశ్వమేధి.
|
కుమారుడు
విక్రమేంద్రవర్మ- రెండువంశ
ములకు అలంకారము
|
కుమారుడు
ఇంద్రవర్మ-తూర్పు దేశమున
విజయము సాధించినాడు.

మాధవవర్మ- పాకాటక కన్య
కను వివాహమాడెను. అశ్వ
మేధయూగము చేసినాడు
|
కుమారుడు
విక్రమేంద్రవర్మ
|
కుమారుడు
ఇంద్రభట్టారకుడు. తూర్పు
దేశమును జయించెను.

విక్రమేంద్రవర్మ
|
కుమారుడు
గోవిందవర్మ
|
కుమారుడు
మాధవవర్మ- సున్ను దేశమును
జయించెను.
|
తూర్పు దేశమును
జయించెను.

శైవ్యకుమారుడు
|
విక్రమేంద్రవర్మ

పూర్వోద్ధాహృత మైన తామ్రశాసనములను
బట్టి వత్సమాణ విష్ణుకుండిన వంశవృక్షము
సిద్ధించుచున్నది.

మాధవవర్మ ౧
|
దేవవర్మ
|
మాధవవర్మ ౨
|
గోవిందవర్మ
|
మాధవవర్మ 3- వేంగిని జయించెను.
|
విక్రమేంద్రవర్మ- ౧
|
ఇంద్రభట్టారకుడు
|
విక్రమేంద్రవర్మ ౨

గోవిందవర్మ
|
మాధవవర్మ 3 లేక జవాక్రయ
|
కుమారుడు
మాధవవర్మ ౪-రాజధాని త్రివరవగరము.
1000 అగ్నిప్రావములను సల్పెను
తూర్పుగోదావరి మండలములో దానము చేసెను

చారిత్రక సమీక్ష

రామతీర్థ తామ్రశాసనములోని మాధవ
వర్మయు చిక్కుళ్ళ, ఈపూరు & తామ్రశాస
నములలోని మాధవవర్మయు ఒక్కరే. ఇతడు
పాకటక రాజకన్యకను వివాహమాడి వేంగి
రాజ్యము జయించినాడు. ఐవూరు తామ్ర
శాసనము ఇతని 97 వ రాజ్యసంవత్సరమును
పేర్కొనుచున్నది. రామతీర్థము తామ్రశాస
నము ఇంద్రభట్టారకుని 77 వ రాజ్యశాస

నమును నూదించుచున్నది. గోదావరి తామ్ర శాసనము మాధవవర్మ 48 వ రాజ్యసంవత్సరములో నున్నది. వేంగిరాజ్యమును 810 క్రీ. శ. సంవత్సరమున హస్తివర్మ పరిపాలించినాడు. అతని తరువాత 4 పురుషాంతరముల వరకు అతని కులీయులు పరిపాలించినారు. కావున క్రీ. శ. 5 వ శతాబ్దముధ్యమున మహేంద్రవర్మ, iii వేంగిరాజ్యమును జయించి యుండును. మహేంద్రవర్మకు ప్రాచీనులు నాలుగు పురుషాంతరముల రాజులు గలరు. కావున విష్ణుకుండిన వంశమును క్రీ. శ. 4 వ శతాబ్దముధ్యభాగమున మహేంద్రవర్మ ౧, స్థాపించియుండును. అనగా అతడు అశ్వమేధ యాగమును సముద్రగంధుని దక్షిణదండయాత్రకు అద్యతనభావిలో చేయుండును. దక్షిణభారత ద్వీపకల్పమున ప్రాచీనరాజ్యములు సముద్రగంధు చక్రవర్తి దండయాత్ర నలన అన్యవృత్తిములై అరాచకమునకు లోన యునవి. అప్పుడు పైమమున మహేంద్రవర్మ స్వతంత్రరాజ్యమును స్థాపించి అశ్వమేధ యాగమును చేసియుండును. అది విష్ణుకుండిన రాజ్యారంభము. మాధవవర్మ ౧, అశ్వమేధాధి యజ్ఞములను, సల్పిండు. అనేక సామంతులకు ప్రభువు. అతనికి మూడు దేవవర్మ, దేవవర్మ కుమారుడు మాధవవర్మ ii, అతని రాజధానియైన అమరపురిమునుండి ఐదువూరు ii తామ్రశాసనమును (తెనాలితాలూకా) దానముచేసెను. అతడు త్రికూట మలయములను పరిపాలించినాడు.

4) 7 సంవత్సరములు రాజ్యముచేసినాడు.

వాకటకులు, శతవాహన సామ్రాజ్యవసానకాలమున క్రీ. శ. మూడవ శతాబ్దముధ్యభాగమునుండి 4 వ శతాబ్దంతమున మగధ

ప్రాంతమునుండి కృష్ణాతీరమువరకు విస్తరించినారు. కృష్ణానేమహారాజు వనవాసిని పాలించు కడంబులరాజ్యములోనున్న కుంతలదేశమును జయించెను. (క్రీ. శ. 350 A.D) సముద్రగంధుని దండయాత్రతరువాత గుప్తరాజుల బంధువులైన వాకటకులు దక్షిణమునకు విస్తరిలుట సహజము. అతని కుమారుడు, చంద్రగుప్తచక్రవర్తి ii యొక్క అల్లుడు. (350 AD) రుద్రసేనుడు ii. కృష్ణానేమహారాజును విష్ణుకుండినులకు ప్రోత్సాహ సహాయులు లభింపజేసెను.

మాధవవర్మ iii కాలమున విష్ణుకుండిన రాజ్యము పరాకాష్ఠాచెందినది. కుడవాడనుండి, గుడవాడవిషయములో నున్న గ్రామమును దానముచేసెను. (ప్రస్తుతము తూర్పుగోదావరిగుంజులము). దీనినిబట్టి అతడు తూర్పుతీరమువరకు రాజ్యమును విస్తరించినట్లు తోచుచున్నది. అతనిరాజ్యాని త్రివరణగరము. క్రీ. శ. 5 వ శతాబ్దమున భక్తుడు. చిక్కనశాసనము, అదిడు వాకటక కన్యకు వివాహమాడినట్లును, అనేక సామంతరాజులకు ప్రభునియు పేర్కొనుచున్నది. అతడు 1000 క్విర్తములను చేసెను. విక్రమేంద్రుడు మాధవవర్మ కుమారుడు. వేంగిదేశమునకు స్వతంత్రకాశిని. వాకటక, విష్ణుకుండిన వంశద్వయమునకు అలంకారము. విక్రమేంద్రుని కుమారుడు, ఇంద్రభగ్దూరకుడు రామతీర్థ తామ్రశాసన దాత.

ఇంద్రభగ్దూరకుని కాలములో కళింగరాజులకు విష్ణుకుండిన రాజులకు యుద్ధము ఆరంభించినది. కాని ఇంద్రభగ్దూరకుని చిత్తురుప్రల్లి శాసనమునుబట్టి (విశాఖపట్నంజిల్లా) విష్ణుకుండినులే విజయమును సాధించిరిని సిద్ధించుచున్నది.

వేంగీరాజ్యవైభవము

కొత్త భావయ్యచౌదరి

నేడు పశ్చిమ గోదావరిజిల్లా ముఖ్యపట్టణ మగు యేలూరునకు (హ్యూమిడి కొలను పురము) దాదాపు 8 మైళ్లదూరముననున్న పెదవేగి, చినవేగియను కుగ్రామములు గల స్థలమే క్రీస్తుశకారంభకాలము దాదాపున నుండి మహాన్నతపదవి నలరించి, శివాభోగము, స్థలాభోగమనుకీర్తిని, రాజధానీనగరముగా విలసిల్లి, వేంగీరాష్ట్రమునకును, తర్వాత వృద్ధికొండిన వేంగీదేశమునకును ముఖ్యపట్టణములలో నొకటై యులరారుచుండెను.

కాలవశమున నేటికది నామమాత్రావ శిష్టమైనను, 10, 12 శతాబ్దములకేకీర్తిని సంపాదై భవముతో నొప్పొచ్చుచుండినట్లు నిదర్శనములు కనబడుచున్నవి. ఇది యాంధ్రదేశమంతటికి ముఖ్యనగరముగా కొంతకాలముండెనని చెప్పవచ్చును. ఈ వేంగీదేశమునకు, నగరమునకు వేంగీయని నామకరణమెల్లువచ్చినదో షరిశీలించవలసియున్నది. వేంగీయన పులియని యొక యర్థమును, వేడియని మరొకయర్థమును చెప్పవచ్చును. పూర్వకాలమున మన దేశమున నడవిప్రాంతములలో చిఱుతపులులు హెచ్చుగా నుండుటచే నాప్రాంతమును వేంగి నాడని పిలుచుచు వచ్చిరేమోయనితలంచుట తెస్సగా నున్నది. వేడిమి హెచ్చుగాగల ప్రాంతమగుటచే నట్లు పలునబడెనని యూహించుట కవకాశమున్నను, అదియంత సమంజసముగ గన్పడదు.

చారాణిక నిదర్శనములుగాక, మనకు స్పష్టముగా రుజువగు విషయములనుబట్టి, ఆంధ్ర

రాజ్యము క్రీస్తుపూర్వము చాల శతాబ్దాల నుండి యున్నట్లు కనబడుచున్నది. ఆంధ్రరాజ్యములోనిదే వేంగీరాష్ట్రమని పేరుగ చెప్పవక్కరలేదు. విభక్తయ బ్రాహ్మణము నందు మొదటగా ఆంగ్గుల ప్రశంస కనబడుచున్నది. తర్వాత వాక్పాయన కామసూత్ర ముందును, మహాభారతమునందునుగూడ ఆంగ్గుల ప్రశంసయున్నది. పానిగ్రంథములు పెక్కుంట అంధ్రవర్ణము, అంధ్రనగరము, అంధ్రకదేశమునుపేర్చు కనబడుచున్నవి. అశోక చక్రవర్తి భారతదేశమును క్రీస్తుపూర్వము 260-250 నల్లల మధ్య పాలించుచు, తా నాంధ్రదేశమును నియించినట్లు శాసనములలో ప్రాచీనకొనియున్నాడు. వరాహ విహీరుడు కర్ణాట. జ్యోతిషశాస్త్రజ్ఞుడు క్రీస్తు శకారంభములోనుండి లన బృహత్సంహితయను గ్రంథములో నాంధ్రదేశమును పేర్కొనియున్నాడు. ఈయన యాకాలము వాడగుటకు కాలిదాస రచింపిన జ్యోతిర్విదాభిరణము సాక్ష్యమిచ్చుచున్నది. నీతిర్వరులు విక్రమార్కార్జున విద్వాంసులైనట్లుందు ప్రాయ బడినది.

మగధునినకువిదేశీయుడు మనదేశమునకు వచ్చువానికి (ఇది క్రీ. పూ. 300.) ఆంధ్రదేశమున 30 పట్టణములు, చుట్టును ప్రహరీ గోడలతో, నున్నవి కలవనియు, నాంధ్రులకు లక్ష పైన్యమును, 2 వేల యొండులును, న్యూయేరుగులు నున్నట్లున్ను, చంద్రగుప్తమౌర్యునికీతర్వాత నిదియే పెద్దదేశమనియు ప్రవాసము.

అంధదేశ విప్లవకే రాష్ట్రములుగా విభజించి
యన్నట్లు మనకు చొరికిన దృష్టాంతములను
బట్టి చెప్పవచ్చును. కర్ణాటకములోగూడ
రాష్ట్రవిభజన మప్పటికి జరిగేయింద
వచ్చును. ఈ విభజన మశోకచక్రవర్తి
కాలములోగాని తత్పూర్వముగాని జరిగి
యుండును. మొగ్గిరిపల్లికిని అంధ్రరాజ్య
రాజులకు చేరినవరకు కావచ్చునేమో!
కర్ణాటకములో యలమం - పిరాపుర ప్రాంతము
నేవరాష్ట్రమని పేరొందెను. కర్ణాటకముక
టిగూడ కర్ణాటకములోనిదే. అంధ్రదేశము లో
కేంద్రరాష్ట్రము, శాతవాహనరాష్ట్రము, శాతవా
హనరాష్ట్రము, కర్ణాటకము అన్న
ప్రాంతములు పలువురున్నవి. ఇవి
యన్నియు కర్ణాటక శత్రుత్వముండిన
కర్ణాటకమునున్న శాతవాహనయున్నది.

అశ్వశి. 330-370 మధ్యకాలము దాదాపు
పాలించుచుండిన సముద్రగుప్తి అలహాబాదు
శాసనములో కర్ణాటకమును హస్తాకృ
యను నందు లించుచున్నట్లు వ్రాయబ
డినది. ఈ హస్తాకృతము గుప్తి వికీసామంతు
డుగా నందు లించుచుండెను. వేంగి రాష్ట్ర
మును మొదటగా పేరొన్నదీ శాతవాహనము.
ఇంతకప్పుడు శాతవాహనులు చెట్టటగాని,
వేంగిరాష్ట్రమును కానరాదుగాని అంధ్ర
దేశప్రశంస మాత్రమున్నది. అయినను, హ
స్తి దాదాపు క్రీ. ప. 325-350 మధ్య
వాడని గుర్తుచుటవల్లను, తత్పూర్వము
దాదాపు క్రీ. ప. 70 దావున పాలించిన
అశ్వశి వంశీకుడుగ పిరిపుటపడతుని

కాలపు కర్ణాటక శాసనములో కర్ణాటక
ము (కర్ణాటకరాష్ట్రము) ను చెప్పియుండుట
నను, అకాలమునకే అంధ్రదేశమున రాష్ట్ర
విభజనయున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. దాదాపు
క్రీ. పూ. 169 — 150 మధ్య పాలకుడును
కర్ణాటకాధిపతియునగు ఖారశేలుడు తనకు
పశ్చిమమున బాహిందు శాతకనిని జయించి
తనని హస్తాకృత శాసనమున జెప్పియున్నాడు.
నాతికర్ణాటకాధిపతియను చిరుదమున్నట్లు
శాసనములందు గలదు. శాతకర్ణి అంధ్ర
మును పాలించలేకయు, కర్ణాటకమునుచది
మహారాష్ట్రపాలమునకే వచ్చుచున్నయు
సమల మొకవాము బయలుదేరినది గాని
శాతకర్ణుల నాశములు, శాసనములుగూడ
యాంధ్రదేశమధ్యనుండి దొరికి, యానాద
మనకు వేసినవి. కాట్టి శాతవాహన రాజ్య
పాలకకాలములో నవగా దాదాపు 230 B.C
మొదలు క్రీ. 330 మధ్యగూడ అంధ్రదేశము
నాగి, కర్ణాటకము కర్ణాటకము. క్రీ. 2వ
శతాబ్దములో మహాదేశములో మహాదేశము
వ్యాపారము నల్పుచుండును. శాతవాహన
పారిరాజ్యమున కొక పాలకుడుగా శాతవాహన
నాగవంశియున్నట్లును, అది వనవాసిప్రాంత
మయము నాది సములుగలవు. సముద్ర
గర్ణాటకములో వేంగిరాష్ట్రమున్నట్లు, కర్ణా
టకముగూడ నుండెనునట్లు ఆధారము
లున్నవి. ఈతని కాలమున కంచీయందు పల్ల
వరాజగు విష్ణుగోవుని పాలనముండెను. ఈ
పల్లవులలోని రెండవకుమార విష్ణుకాలములో
కంచీనుండి వ్రాయబడిన యొక శాసనములో

1 J. A. H. C III-1, I-2, 3, II-3 & Vol I-1.
2 Bulletin, Archaeological Dept
3 EP, Ind XIV. p 153 & J. A. H. C. III-1-p 9.

కర్మాంకలేక కర్మ ప్రాప్తిమునందలి భూదాన విషయము వాయ బడెను.¹ వేంగీరాష్ట్ర మొట్టమొదటికి స్థాపించు, వేంగీదేవమయ్యనోదాని నైభవాతిశయముల నీవ్యాసములో కృష్ణముగ వివరించెదను.

మనకు గొరకుచున్న శాసనాధారములను బట్టి, వేంగీరాష్ట్రములో ముందు వాసివరీతిని హస్తవర్మకు పూర్వము విజయదేవవర్మయను నతడు పాలించుచున్నట్లు తెలియుచున్నది.² డాక్టరు మా. రామారావుగారు చెప్పిన రీతి నతడు బహుశః హస్తవర్మ తిరుప్తయైనను కావచ్చును.³ ఈ వంశము వారందరూ శాలంకాయన గోత్రీకులమని శాసనములందు వ్రాసినవియున్నవి. వీరితంతుకు అయిదు తామ్రశాసనము లిప్పటికి లభ్యమైనవి. ఇవి యన్నియు వేంగీరాజధాని నగరమునుండియే వ్రాయబడినవి. వీరికి పూర్వము వేంగీలో బృహస్పత్యులయనులనురాజులు పాలించినవియు, అందు జయవర్మయను పాలకు డొకఁ డనియు నాతడు వ్రాయించిన కొండముది శాసనమును బట్టి చెరిత్రాజులు విశ్వసించుచున్నారు. దీనికి కారణము శాలంకాయనరాజుల వలెనే వీరుకు కుమారహార విషయములోని యములను దాన మొసంగుటకు బట్టి, వేంగీ పాలకులని స్పష్ట మౌటయే యనవచ్చును. ఈ కుమారహార విషయము వేంగీ రాష్ట్రములోనిదని చాలశాసనములందుగలదు.⁴ శాలంకాయన వంశములో మొదటివాడగు విజయదేవవర్మ వేంగీపురము

నుండి యొక తామ్రశాసనమును లిఖించెను.⁵ ఇతడు పరిమమహేశ్వరుడై, అశ్వమేధయాగము గావించి, మహారాజ బిరుదము ధరించిన వాడు- చిత్రరథ స్వామి భక్తుడగు గణేశ్చియనుబ్రాహ్మణుని నిరర్థనముల భూమిని దానమిచ్చి శాసనము వ్రాసెను. ఇతడు దాదాపు క్రీ.శ. 320-325 మధ్య పాలించియుండవచ్చును. ఈయన కా.మునకే వేంగీనగరము గొప్పదైయుండి అశ్వమేధాదియాగము లొనర్చుటకు కీలుగలనై మహానైభవముతో నన్నట్లు మనము భావింపవచ్చును. ఈ రాజ్యమున దేశాధిపతులు, ఆయుక్తులు, వల్లభులు, రాజపుత్రులు, నియోగులు, నియక్తులు, విషయపతులు మున్నగు అధికారులు పాలనభారము వహించుచుండిరి. ఈతని తరువాత దాదాపు క్రీ.శ. 325-350 మధ్య హస్తీవర్మ పాలించుచు సముద్రగుప్తునికి లోబడియు న్నట్లు కన్పడును. హస్తీవర్మ గూడ మహారాజ బిరుదమునే ధరించినట్లు నందివర్మ పెద వేగి శాసనమున జెప్పబడినది.⁶ హస్తీవర్మ చాల యుద్ధములలో జయించినట్లందు వ్రాయబడినది. బహుశః సముద్రగుప్తుని సత్మున గొన్ని యుద్ధములలో నితడు పాల్గొని జయముల బొందియుండవచ్చును. ఈ కాలము వరకు ప్రాకృత, సంస్కృత భాషలు మనదేశమున పుష్టిగానుండెను. ఈతని తర్వాత వేంగీ దేశమున ధర్మమును చక్కగా నిల్పిన నందివర్మయు, తర్వాత నందివర్మ కుమారుడగు

1 EP. Ind VIII- p 233-36 & J. A. H. C. 1-2.

2 EP. Ind IX. p.p. 56-59

3 J. A. H. C. III- 2 & 3

4 J. A. H. C. I-2 p. 59 Ind Ant V J. A. H. R. S. V

5 J. A. H. R. S. I. p. 92 & J. A. H. C. I-2 p. 59.

6 Ind Ant V p. 175- & J. A. H. C. I-2.

చండవర్మయు బాలించిరి. వీరు క్రీ.శ. 350-400 మధ్యపాలించియుండును. చండవర్మ యనేక సామంతులను లోబరచుకొనెను. వీరితరవాతలతో కేరటపు ప్రయత్నించుటచేత తిరిగి లోబరచుకొనె ననవచ్చును. ఈతనికి దేవ బ్రాహ్మణ భక్తాగ్రసముండగా బ్రోద్దిగన్న నందివర్మ జనించెను. ఈనందివర్మ 167 మంది బ్రాహ్మణులకు విద్యనూర్చి కాయను గ్రామమును విష్ణుగృహస్వామికి నాల్గు గ్రామములలో భూమిలను ఒకరికి పేకొండెను.¹ కురువాడయను గ్రామములో గూడ నితడు స్వామిచంద్రయను బ్రాహ్మణునకు గొంత భూమినిచ్చెను.² ఈయన శాసనములన్నియు వేంగీపురము నుండి వ్రాయించబడినవే. శివస్కందవర్మ యను ఈవంశజుని శాసన మొకటి వేంగీపురమునుండి వ్రాయబడినది కనబడుచున్నది.³ ఈవిజయస్కందవర్మ రెండవ నందివర్మ సోదరుడని చరిత్రజ్ఞులూ హించుచున్నారు. ఈయన యొక గ్రామమును శివామ్మనను బ్రాహ్మణున కొసంగెను. ఈ యనక్రీ.శ. 425-450 మధ్యపాలించియుండును.⁴

ఈ శాలంకాయనుల శాసనములన్నింటిని పాలన సంవత్సర సంఖ్యలు, చాంద్రమానములు, తిథులు మాత్రమే వ్రాయబడినవి. గాని యే శకసంవత్సరములు గాని తెలుగు సంవత్సరముల పేర్లు గాని వ్రాయబడలేదు. వీరికి పూర్వము పాలించిన బృహత్పాలాయన రాజులుగాని మల్లార్జునరాజులు గాని, ఆంధ్ర శాతవాహనరాజులు గాని, యే శకమును

గుర్తింపకయే గూర్చియుననే శాసనములు వ్రాచిరి. అందుచే వీరి కాలములలో ఆంధ్ర దేశమందు శకములు గూర్చి ఆచారము లేవట్లు కనబడుచున్నది. శాలివాహన శకముని పేరు పలువలెబడుచున్న శకము గూడి పూర్వమీ శాతవాహన రాజులు వ్రాసిన లేదనియు, వారి శాసనములలో గూడి దాని ప్రశంసగాని, ఆ శక సంఖ్యలుగాని లేవనియు, నందుచేదీ వారిచే సావంతులబడ లేదనియు, దాని మొదట యుక్తమున బాలించిన శకరాజులు వ్రాసినది రనియు, కనుకగా వారిని జూచి ప్రతి భకుడచున్నట్లు విక్రమముగా శాతవాహన లేక శాలివాహన శకముగా భావించి నట్లును కనపడుచున్నది. వీరిని, కాకానిలో గల యొక శాసనమునది “శ్రీ శకరాజాభిషేక సంవత్సరంబులు” అని వ్రాసిన వ్రాత 18 వ శతాబ్దమునాటిదనను, ధృవపరిచయనే యున్నది. అందుచే సరైన కాలనిర్ణయము గాకన్నను, మొత్తముమీద నీ వంశము రాజ్యపాలనము దాదాపు క్రీ.శ. 450 వరకు జరిగియుండునని భావింపవచ్చును. వేంగీనగరము వీరి కాలము లోనే ప్రసిద్ధి గలదిగా నుండెను. పక్కటెండ్రి రాష్ట్రముని విష్ణుకుండినులను రాజుల పాలనము గానవచ్చును. వీరి శాలంకాయనులకు గల సంబంధము తెలియుటలేదు. మనకు తెలిసినంతలో మొదట నీ వంశమునందు విక్రమాశ్రయమును పేరు గల గోవిందచర్మ యనేక యుద్ధములలో జయమొంది పాలించినట్లు కన్పడుచున్నది.⁵ ఈయన తండ్రియగు విక్రమేంద్ర

1 J. A. H. R. S. V p. 175 & J. A. H. C. I-2.
 2 Ibid.
 3 S. I, I Vol IV no 700.
 4 ఈనందవర్మమును గురించి పెక్కు శేషాధిప్రాయములు గలవు గాని నాకు తోచినంతని వ్రాసినది. Vide J. A. H. R. S. Vol. X.
 5 C. P. no 7 of M. E. R. 1914.

ద్రుడు గూడ వేంగిని పాలించియుండవచ్చును. గోవిందవర్మ తర్వాత పాలనకు వచ్చిన మాధవవర్మ మిక్కిలి ప్రసిద్ధుడు. ఈయన మిక్కిలి బలపరాక్రమవంతుడై రాజ్యమును విస్తరించి 11 అశ్వమేధయాగములను గావించి, మంక నితరములైన అగ్ని స్తోమాదులు వెయ్యింటి నొనర్చి, మిక్కిలి యశస్వీయయ్యెను.¹ ఈతండు పాలించు వేంగీరాష్ట్రము మొగ్గ్రామములు కలదని చెప్పబడెను. మాధవవర్మ గిరి వ పాలనవత్సరమున కమ్మరాష్ట్రము లోని వేటూరిలో నొక శిలాశాసనము లిఖింపబడెను.² అందుచేపప్పటికా రాష్ట్రమున గూడ నీయన కాఫి క్షత్యమున్నట్లు చెప్పవచ్చును. ఈ వంశీకులు పర్యవేక్ష్యుని భస్మలమని చెప్పకొనుట వల్లను, విష్ణుకుండినులను పదము విరుకొండ నుండి యుత్పత్తి యొనర్లు కన్నడుచున్నందునను, పేరు మొదట శ్రీశైలపాఠియైయులని కొందరు చరిత్రజ్ఞులూహించినది సమంజసముగనే యున్నది. మాధవవర్మ తన సగరమును రాజధాని త్రివర సగరమని, పేర్కొనియున్నాడు.³ ఇది యింకను గుర్తింపబడలేదు. ఈయన గుడ్లవాడి (గుడివాడ తాలూకా) విషయములోని దశవాయ తీరము ప్రక్కనున్న పులింబూరు, విలెంబరి గ్రామములను శివశర్మ, అగ్నిశర్మయను బ్రాహ్మణుల కొసంగి శాసనములు ప్రాప్తించెను.⁴ ఈయనకు ముచ్చన్నభట్టార్యుడను తనయు డొకడుండి రాజశాసనము నమలు పరచుచుం

డెను. గాని యీతఁడు రాజు కాలేదు. ఇతడు ముందుగా చనిపోయియుండును. ఇతఁడుగాక మాధవవర్మకు దేవవర్మ, విక్రమేంద్రవర్మ యను తనయులుగూడ కలరు. వీరి విశేషములు మనకు దెలియవుగాని విక్రమేంద్రవర్మ వాకాటక, విష్ణుకుండిన సశములు రెంటికి నలంకారుడని చిక్కుశ్శాసనమున ప్రాయబడినది.⁵ అందుచే నితఁడువాకాటకరాజపుత్రకుజనించినవాడని భావించవచ్చును. ఈవంశకుల శాసనము లైదుమాత్రమే యిప్పటికి లభించినవి. వీరినిబట్టి చూడఁగా, విక్రమేంద్రుని కుమారుడగు ఇంద్రవర్మయు, దేవవర్మ కుమారుడగు మాధవవర్మని యుదర్వాతపాలకులు.

ఇంద్రనర్మ వేలకొలది యుద్ధములలో జయించెననియు, నాల్గు దంతములుగల గజ సైన్యముల నోడించెననియు, బరమ మాహేశ్వరుడనియు చెప్పుకొనెను.⁶ కళింగ దేశము యేనుగులకు ప్రసిద్ధిగలదై యుండుటవల్లను, యీతని రాజ్యమునకు సరిహద్దులోని డగుటను, యీతఁడు జయించిన గజసైన్యములు కళింగరాజు వేమోనని తోచుచున్నది. ఇతఁడు తనపై యధిపతియగు నెవరిసాయమునకో తఱచు యుద్ధములు గావించియుండవచ్చును. ఈతఁడు తన 27 వ పాలన సం॥లో ప్లాకీరాష్ట్రమునందలి పెరువాటక గ్రామమును అగ్నిశర్మయను బ్రాహ్మణుని కొసంగెను. ఇదియే రామత్తేశాసనమని పేరొందినది.⁷

1 Ibid & EP Ind XVII p.p. 334-37

2 Ibid.

3 Ep Ind XVII p.p. 334-37

4 I bid & C. P. no 7 of M. E. R. 1914.

5 EP Ind IV p.p. 193-98 & J. A. H. C. I-2.

6 EP Ind XII p.p. 133-36

7 Ibid

• రెండవ మాధవవర్మ త్రికూటమలయాధిపతిగా బేరొంది శ్రీ పర్వతేశ్వరుని భక్తుడై తన 7 వ పాలన సం॥ లో అగ్నిశక్తి, ఇంద్ర శక్తులకు ౭౩ గ్రామమును దానమిచ్చెను.¹ వీరి తర్వాత పాలించిన ఇంద్రవర్మ శ్వేచ్ఛ పుత్రుడు మూడవ విక్రమేంద్రుడు అందులూరు (జెందులూరు) నుండి తన 10 వ పాలన సం॥ లో కృష్ణవేణియొక్క కల నగ్రమును గ్రామమును హంసగిశ్వర నాథదేవ శమున కొసంగెను.² ఈవిధమున నీవంశీకులు దేవ, బ్రాహ్మణ భక్తులుగా బ్రసిద్ధిజెంది, వేంగిరాష్ట్రమును పాలించుచు వచ్చి, దాదాపు క్రీ. శ. 615 సం॥ వరకు ఈ పాలన జరిగెను. వీరి కాలములో కడవాడ, ఆచురి పురము, పురినింపుచుము, అందులూరు రాజ నివాసములుగా తాత్కాలికముగ నుండెడివి. దాదాపు క్రీ. శ. 485-510 మద్య పాలించిన పల్లవరాజగు సింహవర్మశా నమొకటి ఆతని 8 వ పాలన సం॥ నాటిదై, వేంగిరాష్ట్రము లోని యొక గ్రామమును దానమిచ్చినట్లు కనబడుచున్నది.³ నీవంశీకుల రాజ్యము కల్లు పులకు సంపూర్ణముగా హస్తగతమయ్యెనై, లేక వాని సామంతులుగానే యీవిష్టుకుండి నులుండిరో చెప్పటకు శక్యమగుటలేదు. మొదటి మాధవవర్మతర్వాత పాలించినవారిలో ఇంద్రవర్మకు మినహాయించినచో బరిగో నులుగా గన్నడుచున్నారు. రెండవ మాధవ వర్మయు, మూడవ విక్రమేంద్రుడును

రాష్ట్రమంతటినిగూడ పాలించినట్లు కనబడుటలేదు. ఈ వేంగిరాష్ట్రము ఒలహీనమగుటయు, దక్షిణమునుండి వచ్చిన పల్లవరాజులకు లోబడుటయు, దెలుసుకొనిన యుక్తర, పశ్చిమరాజులందరును దీనిని జయించుటకై పయిత్నించినట్లు కనబడుచున్నది. ఒకప్రక్కను కళింగరాజులు, మరియొక ప్రక్కగా రాష్ట్రకూటరాజులు, ఇంకొక ప్రక్కగా పశ్చిమ చాళుక్యరాజులు దీనిని కబంధించుటకై దాదాపు 615 ప్రాంతము వరకు పయిత్నించుచున్నట్లు కన్పడుచున్నది.

శుదకు జయలక్ష్మి రెండవ పులకేశయును పశ్చిమ చాళుక్యరాజును వసించినట్లు తెలియుచున్నది. ఈతడు వేం దేశమంతటిని, అనగా నప్పటికి దానలోనున్న వేంగిరాష్ట్రము, కర్ణాటకము, మొదలైనవాని నన్నిటిని జయించి, కళింగములోని కేరళాప్రము గూడ స్వాధీనపచుకొని, తనతిమ్ముడగు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని కొసంగెను.⁴ అప్పటి నుండియు వేంగిరాష్ట్రము వేంగీదేశముగా బ్రసిద్ధి కెక్కినది. విజయనగర వంశమువారే తర్వాతి నాలుగు పాలకులై 13 వ శతాబ్దము వరకు పాలించి, చిట్ట తు వేంగి రాష్ట్రమును కాశీతీయ దుగ్గడపుడు, గణపతిదేవ చక్రవర్తులు జయించి తీసికొనువరకు నావరకు లేయచక్రవర్తిమోసేతులై, ధర్మపరిచాలకులై పాలించుచు వచ్చిరి.⁵ కాని రాజధాని తిరుమిగా మారుచున్నట్లు కన్పడును.

1 EP Ind XVII p. 337-39 & J. A. H. C. I-2.

2 EP Ind IV p. 193-98 & J. A. H. C. I-2.

3 Ind Ant V p. 154-57 & J. A. H. C. I-2.

4 Ind Ant XX p. 15-18.

5 J. A. H. C. I-1.

కుబవిష్ణువర్ధనుని సింహాసన మెక్కించి తన దిగ్విజయ నూచికముగ గెండు పులికే? లశ్వమేధయాగ మొనర్చెను. 1 ఈ కుబ విష్ణువర్ధనుడు 18 సం॥ లు పాలించెను.

ఒక శతాబ్దిన్నర కాలములోనే వేంగీరాజ్యము నాల్గవ విష్ణువర్ధనుని పాలన నాటికి 12 కేల గ్రామములు గలయ్యెను.² ఒకసారి వేంగీరాజ్యము ఆరువేలను, కమ్రాప్తము ఆరువేలను కావచ్చును. లేదా కొంత భాగ మును, కరింకభాగమును కలిపి కావచ్చును. విష్ణువర్ధను తర్వాత జయచిహ్నుడు 1, ఇంద్ర భట్టాచార్యుడు, విశువర్ధను ii మంరాజు, జయచిహ్నుడు ii, కొక్కిలినాడు ii, విష్ణువర్ధను iii, పిరియ్యదిత్తుడు 1. ఆరువారు వరుసగా 83, 172, 9, 13, 13, 17, 37, 18 సం॥ లు పాలించి ముండిరి. పిరియ్యదిత్తుడు బాహుళ్య గానాసరిములకేక మొరంగి పేరుపెట్టెడిది. ఇందు మూడవ విష్ణువర్ధనుడు పైబలనాగడ గాడిచి వారి విజయనాటి నుండి ముసలి కొండయను గ్రామమును శక 1154 లో గో గొర్రాగొరించెను. ఇంకొకాక సెలెడు అచర్ల గొర్రాభారమును దూరించెను.³ విజయ దిగ్విజయమును పొందివలెనే పిరియ్యదిత్తుడు పదాములంకే యశోద్వియయ్యెను.⁴ కాలి వాహుళ్య శక్తిమును మొట్టగా పేర్కొన్న గౌరవము సూర్యచామర్యరాజులలో మూడవ విష్ణువర్ధనునిచే చెప్పవచ్చును. తక్కిన

వారందరు వారివారి పాలన సం॥ సంఖ్యలే శాసనములందు చెప్పుచుండిరి. నాల్గవ విష్ణువర్ధనుడు సమహాగము దాదాపు 800 సం॥ కు 30 సం॥ లు పాలించెను. ఈయన శ్రీనివాసేశ్వరుడును హైహయరాజుగూడని పరిణయమయ్యెను. ఈయన కాలమునాటికే వేంగీరాజ్యము విష్ణువర్ధనుని 12 కేల గ్రామములుగలదయ్యెను.⁵ ఈయన తర్వాత వచ్చిన పాలకులను మిక్కిలి ప్రసిద్ధులైన గెండు విజయ దిగ్విజయము. ఈయన కాలములో వేంగీరాజ్యముపై కన్ను గుప్పిన రాష్ట్రములు వల్లభ రాష్ట్రము, గంగారాష్ట్రము నిలనిలిచి బలవైరిము హెచ్చయ్యెను. పిరియ్యదిత్తుడు భీమచక్రకి శక్తులతో విజయము. అందుచే 12 సం॥ లకుకీ శత్రురాజులతో 10 సం॥ యుద్ధములు గావించి, వారి సొరరని జయించి హత మార్చి వారిపేట 104 దేవాలయములను గట్టించి, యనేక దానములు గావించి మూల కొంగరి 40 సం॥ లు విడి పన్నుగా వేంగీరాజ్యమునే యస్యంతి పాలియెన్ను వారి వారసుల సనములనేకములు తెలుపుచున్నవి.⁶ ఈయనకు సమకాలిక పుష్పకామరాజు 33 సం॥ గోపంకరాజు యుండెను. ఈ పైరములన్నియు తక్కినవి కాబోగియునుమాను పిరియ్యదిత్తుడు విష్ణువర్ధనునికి గామకూటకన్య సుశీలను హత చేసిని వివాహ మొనర్చి. ఈ యెడవ విష

1 EP Carnatica X & J. A H R S VIII p. 12.

2 J. A H. R S V p. 101-106, Bharati I 90

3 C. P. no 9 of M. E. R. 1916-17 & C. P. no 19 of 1934 35

4 Ind Ant IX p. 185.

5 J. A. H. R. S V p. 101

6 C. P. 3 of M.E.R. 1908-9 & J.A.H.R.S V

వర్షముడు చిరకాలము జీవించకయే 11వంతులు రాజ్యమేలి చనిపోయెను. ఈతడు గణాశ్వ యుద్ధములందు మేటియని శాసనములందు చెప్పబడెను. అతిదా యుద్ధములందే మర గించియుండట తథ్యము.

పిమ్మట మూడవ విజయగిత్తుడను గణ గాంధ్యుడు వేంగీరాజ్యమున కభిషిక్తుడయ్యెను. ఈయన కాలములో రాష్ట్రకూట రాజులతో వైరము వృద్ధిజెందెను. వారు వేంగీనగరమును గాని, రాజ్యమునుగాని యేమిచేసో గాని దాని కాయన బదులుగా వారి పృథగములపై దండెత్తి అచలపురము, కిరణపురము, నల్లపల్లె లను దహించి నట్టెను.¹ తెలంగాణ కృష్ణా నదీ తీరము, గోలంబమంగి రాజుతోను, పల్నాడు రాజగు గంగసగిలునితోను, దాహుళిర రాజుతోను, పాండ్య, పల్లవ రాజులతోను, కేంగీలోని గొండరాజులతోను, తిమ్మపేటగు భీమచలునితోను, యుగములు సన్ని వా సందో నీతడు జయించెను. అంతటి దీనిగ మర్త్యమహేశాది చిరుదములను పోరాడెను. ఈయన వన పాండ్యునిగఁ దమ ప్రసిద్ధ సేనాని యుండి, యాయడకు కిరణంగమలందు విజయములగు చేకూర్చుచు డెను. సింహాసనము కుక్కుశేళ నీమహా - - - - - సూర్యులతె సువర్ణశూలాధారిమ దూగఁ జేరిపోయెను. ఈ యన 44 సంఘ పాలించి చనిపోయెను. ఈయన కాలములో రాష్ట్రకూట రాజులు యుద్ధములు సల్పనారంభించినపుడీయన కుమా

రుఁడొక డెదిర్చి, నిడదగోలు, పెరువంగూరు కిరణమలం పోరి, వైరి సేనాను లిక్కురచు హత న్నొచ్చి, రానును మరిణింగగారి నతని పేట నీగకు 2 గ్రామములను ధారపోసెను. ఈయన 18 సంవత్సరముల గూడ పాలించెను. క్రీ.శ. 492 నానాగో నాయన పాలన ముగిసెను.

తరువాత వేంగీరాజ్యమును చాళుక్యులు I విజయాచార్య IV, అమ్మగజ I, విజయా చార్య V, రాజరాజు, విజయాచార్యుడు, భీమ రాజు, యశవంత, విజయ VI, అమ్మ గజ II, అలావాను నరేంద్ర 20 11, 7 11, 4, 1112, 1111, 7, 12, 7, 11, 5 సంవత్సరములు పాలించెను. ఈ కాలము గామ్యుల కి గడచి గము లిచ్చును. 59. ఇదివి ముద్రాది అమ్మగజ II రాజు ధారా వాడ రాజుల గూడ గిహరిమి లిచ్చియున్నట్లు చెల్లెను.² ఈ కాలమునుండి కచర్ల రాష్ట్రము కర్ణాటక పరిపాలనకు గూడ విడిచి పాలనము లిచ్చి పాలించెను. 60. ఇదివి ముద్రాది పల్లవుల ముద్రాదు నాన విజయాచార్యుని కాలములో గూడ గామ్యుల రాజగు రాష్ట్రము III యుగములు పాలించెను. ఇదిగి యొక ముద్రాలో గతము పట్టెనపుడు గతములో గతము. ఈ కాలములందు ముగ్ధుల విజయము రాష్ట్రము కొరకై యంతరి కిష్టములు చేసెదరు. అవి పరిగాణము లిక్కిలి సంఖ్యదాయకముగ నుండెను. అందున, వీరును పుత్రులు స్వయము

1 No 839 of MER. 1922
 2 S.I.I.P. 36 & Ep Ind V
 3 C.P. 3 of MER 1923
 4 C.P. 5 of MER 1908 9
 5 కృష్ణ వర్ష శాసనము. (పూర్వ)

ఇంతలోనే తాను రాజ్యాధిపతి 7 వ విజయాదిత్యుడిను పేరిట రాజ్యాధిపత్యము లిచ్చి, తన బావమడియగు చెలుగు హోడ నుశీకుడిగు జటచోడభీముని పోసి, రాష్ట్ర కూటకర్ణాధిపతిను ముతనముల గావించి వారల నాయముతో యుద్ధమొనరించి దాన్యాన్నిజం తాను సింహాసనముకెక్కినాడు.

ఈతని పక్షమున : లిచి భబుచోడరాజు 25 సం లు వేంగిని పాలించినట్లుకనబడుచున్నది. 1 ఈ బాదపునికి నాయకడిచ 500000 రాయలు డను సేనాని కితఁ డాయం క గ్రామమును దానమిచ్చెను. .

దాన్యాధిపతి కుమారుడు శక్తివర్మ కాంశీవర చోళరాజగు రాజరాజు రాజ్యమిచ్చి మిరల యద్ధ మొనరించి, క్రీ. శ. 999 సం లో జటచోడ నృపాలుని జయి, రాజ్యమక్రమించుకొనెను. 2 ఈతనికి చాళుక్యచంద్రుడిను భిరుదు గలవాడు. ఈయన కాలములో వేంగి దేశము నకను సయాము, అరకాను దేశము కను గొప్ప వ్యాపారమండెను. ఈయన బంగారు నాణెము లాదేశములలో లభించెను. 3

శక్తివర్మ చోళరాజ్యమును 1011 వరకు పాలించి చనిపోగా, నాతని కుమారుడు విజయాదిత్యుడు రాజయ్యెను. 4 పూర్వ సేనామునుబట్టి ముతను కాంచీపుర చోడరాజగు రాజరాజు కుమారుడైన కందవి సేతడు వరణయమై తన సేనామును, రాజ్యరక్షణమును, వృద్ధిజేసికొనెను. ఈతఁడు 7 సంలు పాలించెను.

ఈయన గూడ 25 సం గురువుల నాదరించెను. త్రికాలయోగి సింగు తదేవు డీయన గుంపు. ఈయన చివర రాజరా. వేంగి రాజ్యాధిపతి యయ్యెను. సోదరుడిగు విజయాదిత్యుని యభ్యంతరము వలన నాగాజరాజు వెంటనే రాజ్యాధిపత్యము వైకొనజాలక చివరకు 1022 లో పట్టాభిషేక మొనర్చుకొనెను. 5 ఈతఁడే వేంగి రాజధాని నగరమును వేంగి నుండి తొలగించి రాజమహేంద్రపురికి మార్చినట్లు కనుబడుచున్నది. ఎవనూ యీ వంశీకులు తర్వాత గూడ తమ దేశము, రాజ్యము, వేంగియనియే పిలువదు గను చెప్పకొనుమిడి. 6 విజయాదిత్యుఁడు 1031 లో కళింగ భాగమునతానును పట్టాభిషేక మొనర్చుకొని, యచట పాలించి స్వస్థ కన్యకును గాని కుంజీదేశము వశపడలేదు, 6 అందుచే నతడు 25000 మరణానంతరము మరకు పోచియున్న కన్యకును. రాజరాజు విశ్వజయలను చెక్కుగా నాచరించుచు నన్నయ ధర్మ రసనిచేత్రీ చుహాధారతిమును శేలుగున వ్రాముంప నారింభించెను. అప్పటికింకను శేలుగు, అరవిము మన్నగు దేశభాషలలో భాషిము లేకుండెను. ఇతఁడనేక ప్రామాణాగిహారముల విచ్చి పంశీతుల పోషించెను. దేశ భాష కాలమునుండి యభివృద్ధిని చూపెను. సంస్కృతిము గూడ మిక్కిలి యున్నతి స్థాయికి వచ్చెను. ఇతఁడవిచ్చిన్నముగా 40 సంలు పాలించిన తర్వాత భారతము పూర్తి కావడనే చనిపోయెను. తర్వాత విజ

1 J.A.H.R.S Vol X p. 23.

2 Telugu Academy 11.p. 399.

3 The Cholas 1&II

4 Ep Ind VI. pp 347-61.

5 Ep Ind IV. p. 300-9.

6 J.A.H.R.S. II. p.p. 277-88 & J.A.H. & C. 1-4

యొక్కయును కుమారుని శక్తిని ని 1061లో నీ రాజ్యమునకు విస్తరించెను. గాని యాతడు ఒక స లోనే చ పోగా, తానీ 1061లో మరణ పైకొనుచు ఆప్పటి నుండియు 15 సం॥ లాతఁడు పాలించెను. ఇంత లోనే రాజరాజ వంశీధరుని కుమారుడగు కలహస్తంగుడు, తన మామగారి కాంచీపుర చోడ రాజ్యమును ఆక్రమించునని ప్రవేశింప, యచట నడవరికే యాతని తమ్ముడగు వీర రాజేంద్రుడు డాక్రిమించునట చేత చేయనది లేక, 7 సం॥లు వృథాగా గడుగూర్చి, నితలో పోయి చాళుక్య శక్తిని యుద్ధ విక్రమాది యొక్క పేరిచేయును వారలగా, కలహస్తాంగుని వీర రాజేంద్రుని యొక్కయు, నిక్రమా దిత్తుని ప్రత్యేక సోదరుడగు సోమేశ్వరుని యొక్కయు, నాయుముతో నాతని వెడలగొట్టి నెంతిడినే యచట గొలిపనిచ్చితుడకాతఁడు చనిపోయిన కిమ్మట 1076లో వేంగీ రాజ్యము కైగొన్న కన్నడునినెడి.¹

కలహస్తాంగ చక్రవర్తి రాజ్యాధిపతి యైనంతి నే వేంగీరాజ్యమునకు తన కుమారుని రాజ ప్రతినిధులుగా బంపుచు, తాను దక్షిణ దేశమును సేతువు వరకును పాలించుచున్నాడు. వేంగీ దేశమున తన ప్రతినిధుగా నెంతిడి విజయ దిత్తుని 1063-70, మధ్యను కిమ్మట, రాజరాజును క్రీ.శ. 1076-78 మధ్యను, వీరచోడుని 1077-84 మధ్యను, రాజరాజ చోడుని 1084-89 మధ్యను, మరల వీరచోడుని 1089-93 మధ్యను విక్రమచోడుని 1093-1118 మధ్యను పంపి

రాజ్యాధిపతి మంతయు వెలనాటి గొంగరా, రాజేంద్ర చోడ రాజుల సముదాయముననుసరించి, 1061లో వేంగీ రాజ్యములో మొత్తము 1300 గ్రామములను పాలించుచుండెను. 3/1, ఈ కాలములో నీ కలహస్తాంగ రాజేంద్ర చోడుని పాలన కాలికి 16 వేల గ్రామములు వీరు పాలించుచున్న సామములందు చెల్వకొనిరి. ఈ రీతిగా వెలనాటివారి పాలన పరిగెను. వీర చోడుని కాలమునందు వెలనాటి విమరరాజు ii మంత్రిగానుండి స్వచ్ఛువాత్య ఆశపనికమా దిత్తుడు పాండ్యరాజుతో కలసి వేంగీ దేశము విక్రమచోడ వచ్చినపుడు వారను జయించి నందులకు అతనికి కేంద్రీలోని అభాగమునొసంగవల. కలహస్తాంగుని పాలనలో మనదేశము నందు గద్యాణములు, మాడలు, కాసులు మొదలగు అంగారు నాణెములు చెలామణిలో నుండెను.

కలహస్తాంగుడు 15 సం॥లు పాలించి చని పోయిన తర్వాత విక్రమచోడుడు చక్రవర్తి యయ్యెను. ఈతఁడు క్రీ.శ. 1118 సం॥లో విజయనగరమును² ఈతఁడు తన దేశమున కైక్కిన మతిమును విస్తరించెను. శ్రీరంగ మునోని, చిరంబరము నందును, నీయన యనేక దేవాలయ ప్రాకారాదులను నిర్మించెను.³ ఈ యన కాలములో గూడ వచ్చి చాళుక్యరాజు పోగిని స్వాధీన పఱచుచు, కొంత కాలము అనగా 1116-1126 సం॥ల మధ్య తన దండినా యుడగు అనంతపాలుని బంపి పాలింపజేసి, నెంతిలో మరల నీతిడు యుద్ధ మొనరించి యీ దేశమును తిరిగి జయించి తీసుకొనెను. ఆ కాల

1 J.A.H.R.S IX p. 24-50, 3/1 M.E.R. 277 of 1905.

2, 3, 4, 5. The Cholas II

మలో 14 వేల గ్రామములలో ఆనంబి 1250
రాజ్యముగా రాజ్యధిపతియై పాలన
చేసెను. 1250ములు నుండునట్లు.

ఈ విక్రమచోళుని తిర్వత్తి 1134 నుండియు
తెలంగాణమునకు రాజ్యమును పాలనము
చేసెను. కన్నడచున్నది. ఈయన కాలమున
నాటి రెండవ గోళరాజు రాజు ప్రతినిధియై
పాలించెను. గోళరాజు తన రాజ్యమున
పురము (సనదునోలు లేక చందోలు) నందుంచి
వేసి, కిమ్మ రాష్ట్రమును యొక్క పాలనము
తయు నతడే చూచుచుండెను. ఈయన 1130
గ్రామములే పాలించుచున్నవాక శాసనమున
గలదు. రెండవ చోళరాజు చక్రవర్తి పాలనము
క్రీ. శ. 1150లో ముగియుటవల్ల, రెండవ రాజు
రాజు పాలన నచ్చెను. వెలనాటి రెండవ చోడ
రాజ్యమునకు ప్రతినిధియై చోళ రాజ్యమును
పాలించుచు వచ్చెను. ఈ కాలమునో కమ్మ
రాష్ట్రము, వేంగీరాష్ట్రములలోని సామంతులు
చేసెను వెలనాటి రాజులకు సామంతులుగా పాలిం
గుచు, చక్రవర్తి నామమాత్ర సామంతులు
గానుండిరి. అందుచే వెలనాటి రాజులే దాదాపు
స్వతంత్ర ప్రభువులైరి. వీరి కాలములో మతము,
దేవాలయములు, భాష వికృతి అభివృద్ధి
నొందెను. అనేక పద్యశాసనము లీకాళమునోనే
ప్రాయబడెను. చోళ ద్వైగములు మా
త్రము ప్రత్యేకవంశమువారి పాలనలో నుంచ
బడెను. ఈ వంశమునకు మూలపురుషుడగు

మల్లిభూపాలుడు క్రీ. శ. 1700 వా శతాబ్దమున,
తన రాజ్యమునకు నడిచుచుండే. ఇతడు గోళ
రాజులకు చెందినా. వెలనాటి బయ్యసరాసు
నామమునకు. పల్లవసామంతులైన రాజులని
చేతము. చోళు గోళసృపాలుడును. మృదు
నాగోళసృపతిపై పడి గు మహదేవరాసు
చేగీపాలకులుగా పడిరి. మల్లిరాజు,
మల్లిరాజు రాజ్యమునకును మల్లిరాజును పరి
ణముమయ్యును. ఈతడు చాచుక్కా ల
పక్షమున చలించుచుండిన తెలంగాణ రెండవ
గోళసృపాలుడిపాడు సేతు. ఈతడు నాన
మొదటి క్రీ. శ. 1071 నాటిది. చాచుగము
మల్లిరాజులయమునకును. గోళరాజు
శా.న. 1118 ప్రాంతమున పాలించుచున్నట్లు
అయినభార్య. తెలంగాణమునకును శాసనమును
పట్టి తెలియుచున్నది. క్రీ. శ. 1152 నాటి
కియన కుమారుడగు మహదేవరాజు పాలన
లోనకునున్నది. ఇతడు రాజు చేగీపాలకు
కుగా పండితు. ఈయననోది చోళులయ్యస
దేవరాజు శాసనము క్రీ. శ. 1159 నాటిది
చాచుగము. స్వరాలయమునకునున్నది. మహ
దేవరా. శి.శ. 1152 సం.లో నొక శాసనము
చెబుకీ చాచు చెను. ఈ చాచుగము వారం
దలువేంగీవిషయపాలకులుగా క్రీ.శ. 1237 సం.
వరకునున్నట్లు విషయములు తెలుపుచున్నవి
ఇక రెండవ రాజులు చక్రవర్తి విషయ
మునకు వత్తుము.

- 1 Cholas,
- 2 S I I. Vol IV. No. 1218 & 771.
- 3 Ibid No. 1076.
- 4 Ibid No. 1116.
- 5 Ibid No. 1218
- 6 Ibid No. 735 & 736.
- 7 Ibid Vol. VI No. 96.
- 8 Ibid Vol IV No. 798

[illegible]

* మరల నితిడు 1208 పొగిరిము. వ. చ. గుంజిల్లు కుదురు. గా. కయన తర్వాతకాల
ములో గణపతి.వును మరల నోసెను. (See Cholas II & J A H C Vol I p 76)

లయములకు కావలసిన భూములు, ఒకగ బడెను. ఇంక ననేక సుందరమైన భవనములు గోపురములు, మంటపములు, ప్రాకారములు, వస్తు వాహనములు, ఇవియవి యవయేల నేటి నాగరికతకు మీరిన చిహ్నములన్నియు నిర్మించబడెను. చెరువులు, గావులు త్రవ్వించి అన్నసత్రము లేర్పరిచి, కౌపురాకుండ జనులను కాపాడుచువచ్చిరి. కొన్ని కరువు కాలములలో దరిద్ర యేర్పాటులు కావించుచు వచ్చిరి. రాజబాండ్లము లెప్పుడు తరుగు లేకుండ, నన్ని నృప్తలమీదను, వస్తువుల అమ్మకము మీదను సుంకములు వహించుచేయుచుండిరి. పిఱిను రాజ్యమునైనాక దండయాత్రలు చేయుచు దురుకు ఆరాధ్యాధి పతి వీరబాహునితో సభ్యుడై కులోత్తుగ చక్రవర్తి తన కుమార్తె సూర్యవల్లని అతని కుమారుడు వీరపెరుమాళ్ళకిచ్చి వివాహమొనర్చెను. ఈకీర్తిగా నీచాళుక్యరాజులు 12తిథా వంశములై యుండిరి. ఆకాలమునందే మనదేశమున శ్రీకృష్ణా చేయబడెను. భాషలు, నుతములును స్పష్టికృతము. క్రిందగనులోను, చిదంబరములోను, త్రిభువనమునను, ముసురులోను, కంచిలోను, పుండినుతిరువార్కాడు, ద్వారసముద్రము లందును కులోత్తుగ కాలమునుండి యున్న కడవడి మహారాజులందఱును నిర్మించిన యనేక సుందర నిర్మాణములు నేటికిని చూపవలయు ముగియు గొల్పుచున్నవి.

వేంగీదేశరాజ్యమంతయు, గాష్ట్రములు గాను, నాడులు, విషయములుగాను, విభజింపబడి యుండెను. దక్షిణదేశమున నింకను కుర్చీములు, కొట్టములు, మండలములుగానుండెను.

రాజ్యచాలనలో ప్రతిగ్రామమునకు ఒక మహాసభ యుండెను. గ్రామ వ్యవహారము లన్నియు నీసభయే నిర్వహించుచుండెను. దాని కధ్యక్షుడొక నుండెను. ఈ గ్రామ సభలకు 40 నెలల వయస్సుగల పౌరు సభ్యులుగా ప్రజలచే నెన్నుకొనబడుచుండిరి. ప్రతి నెలలకు నీసభ మారుచువచ్చిరి. మరల పూర్వపువారు గిరి యెన్నుకొనబడరాదను సూత్రాదా, నాని బంధువులుగూడ ఉండరాదు 1, 2 పనికి తర్వాత మరల సభ్యులుగా రావచ్చును. ఈసభకు గ్రామస్వతంత్రత పోరాన చానున్నవోళరాజ్యముతో నుండి నాకి శాశ్వత కీర్తి చేసూపు. గూర్జరము, కొంతించినను, పుష్కలముగా కౌండిలలో మెరుచుచున్నది. నేల, నీలని నిలొశానన ములో గాజుకాలను గానీవి గొవు. వేంగిర గము మాతము అనేక యుద్ధములతో భగ్నపగుడబడిన కారణమున రాజరాని రాజమహేంద్రవర్మకి మార్పిడి సమయో యధామనకు గూర్జరముగాను. అయినను విజయనగరరాజ్యకా ముచుకు వేంగి యొక మండలముగి చేయబడెను. తర్వాత క్రమముగా నగరిముచి నేటికా ప్రదేశము గ్రామముగటలో నార్జ్యములేను. ఈ ప్రదేశముతము త్రవ్వ పోళికిచినవో నింకను పోయముల్యవిశేషములను మనము తెలుసుకొనగలమో, వేంగీరాజ్యవైభవచరిత్రకవి యెట్టి యలంకారములు కాగలవో కాలమే నిర్ణయించును. ఈపనికి పురాతత్వశాఖవారేమి నేటి లాధికారులగు శ్రీ చల్లపల్లి రాజా మన్నగువారేమి, తదితర ఇతిహాసభిమానులగు ధనంతులేమి, విద్యావంతులేమి, పూను

కొనుట ధర్మమని వేరుగ వ్రాయనక్కరలేదు. శాసనములలో కొన్నిచోట్ల పెదవేంగి దేశమని వ్రాయబడుటవల్ల, పెదవేంగియందె పూర్వ నగరమున్నట్లు తోచుచున్నది. ఈ వేంగీ రాజ్యమునగల రాష్ట్రములు, విషయములహక్కిక యొకటి దిగువ చూడబడుచున్నది. దీనినిబట్టి యీ రాజ్యవిశాలము తేటపడును. ఇందింకను గొన్ని నాడులు, లేక విషయములు కనబడక పోవచ్చును. శాసనములలో కనపడినంతవరకు మాత్రమే యిచట వ్రాయబడినది.

పశ్చిమ

రాష్ట్రములు, నాడులు లేక విషయములు లేక సీమలు:- దేవిరాష్ట్రము, వేంగీరాష్ట్రము,

కర్క లేక కమ్మరాష్ట్రము, పాకిరాష్ట్రము, యలమంచి కళింగము లేక మధ్యమకళింగము. కుడూరహార, గుద్దహాడి, గుద్దవార, నేత్ర పాటి, ప్లాకి, చెన్నూరుపల్లి, గుండేరువాటి, కన్నేరవాటి, నెలనాడు లేక వరనాడు, భోంపురము, ఖోంకనతవాడి, ప్లాన్నాడు, ప్రోలునాడు, వేంగినాడు, అత్తిలినాడు, పాళునూర లేక పాగునవార, కండేరువాడి, కోనూరునాడు, ఉత్తరఖండేరువాడి, పెన్నాతవాడి, కమ్మనాడు, గుడ్లకండేరునాడు, బారుపునాడు, పొత్తపినాడు, రెండేరులనడిమి, దాతుసెల, కోనకండ్రవాడి, శికటమంతరినాడు, తాండిపల్లి విషయము మొదలైనవి.

వేగీపురోత్సవ హర్షచంద్రికలు

శ్రీ బలుసు రామకృష్ణారావు, ముండుూరు.

కా. శ్రీతో, చెన్నలరాణి హస్తీతురగ శ్రీనాథభూనాథ ఖ
ద్యోతప్రాభవు లేల్ తెల్లువుడిమిన్ ప్లాహాబంధ ప్రభా
పాతీతంబుగ భూతలకాలమున న తలంట ॥ పెంపారి, వి
ఖ్యాతిన్ జెంది మఱుంగుకీగితివి: వీ కళ వేరాజ్యేంద్విరా.

1

కం. పల్లవ చాళుక్యాదులు
బల్లిదులైయేలి తొల్లి పృతిభానిధులై
చెల్లిరి నీయందు తెలుగు
తల్లికి తలమానికముగ దనానికాడే ?

2

కం. అరయ్ దిలింగరక్షిత
ధరణీభాగంబు తెలుగు తల్లియనంగా
పరిపాలించెన్ గద మును
వీరాధికవీరు డాంధ్ర విష్ణువు ప్రీతి.

3

ఉ. అట్టి ధరాతలంబునకు నన్నిట మిన్నగనై భవంబున
దొట్టి తెలుంగుపల్కులకు దోరపుగల్గిడనన్న పెంపుమై
బెట్టిన పేరుగా చెలసి, వేగీయనన్ మహానీయరాద్యులు
టిటనరానిమర్గముల నెంతయునొప్పతి వట్టిపుణ్యమో ?

4

మ.వి. పరవీరజ్వలను భవత్పతులు భా స్వజులేలంగ వి
స్తరమైతంచుతలంచి యొంకొంతుల చే తలన్వీగానొడి, రూ
పటి యాదాశ్యవిమోచనావసరము, భావించియుట్లనన్
స్ఫురణంబైతివియుత్సవాదుల సం పూజ్యపీతి జెందుచున్.

5

సీ. ఏనాడు వైభవం బూనియుత్సవముల
సంప్రీతినొందితో శాంతినిల్చి
ఏనాడురమ్యహార్యాననంబున సొంపు
పెంపారబెడిగితో ప్రేమనిల్చి
ఏనాడుమహానీయులేల ధర్మాలంకృ
తవగుచుగులికితో డాంతినిల్చి
ఏనాడుచాతుర్య మానసంబునదోప
చిలునవ్వునన్నితో చేగినించి

తే. ఎవుడు “వేగీపురంబు”గా నెంతయున్ బ్ర
భావమున నాంధ్రలోకాన ప్రబలినావో!
కాలగతి నొంది నమసి యిక్కాలముందు
స్మరణకీగతివచ్చితే సాగివేగి!

6

మ.వి. తొలిని బాలనచేసిన్ బట్టి నృపసంస్థామంబులేమాడ్లు గూ
ర్పులలికాబాల్వెడి యుల్పింబులదెసన్ సాంపారపాల్గొన్న నీ
వలతి జూడకదుఃఖమున్ విడిచి రాజ్యాధిక్యతన్ గాంచు వీ
రులుల్ప, దలపోయు యుత్సరము లారూఢివిలోకించుమా.

7

సీ. ఎనలేని సైన్యమున సుసంధుజాల శౌర్య
విభవు నాద్యు విధులతోడ
మహిమంబుమెఱుగెడి మహానీయుండెత
గాయకైతితోడ
పరభయంకరమహాద్వల బలదుమ్మ
ప్రాసాదభక్తవైభవముతోడ
రమణీయవనపార్వత్య విమలమంద్యంబు
మణికాంతిలలరారు మహిమతోడ

తే. నాడుసాంపారగులికిన జాననీమ
దోచెనా! వేగి! మృగా చుచుంటి
విటులలోకంబుపూరింపె చచ్చుకెడిగి
యాంధ్రసామ్రాజ్యసంస్థాన నాత్మదేలుప.

సీ. ఒకవైపుమహానీయు లజ్వలంతినీల
నొక్కిలసంభవ మొందినావు
ఒకవంకరాజయ్య లకశికులగుచున్న
నొకవంకనైభవం బొప్పినావు
ఒకచక్కినాంధ్రంబు పకిటగు సమయం
బరిసి యింకచక్కి బెట్టినావు
ఒకతటిరాజేంద్రులోడగా రొకతటి
గూలి పాత్రిన తమోలిగొన్న

తే. విమలకీర్తి వి పరికింప వేగినేమ
 ప్రేమతో జమిందారులచ్చించి యాంధ్ర
 లోకము ననినుజాట సుశ్లోకయుతులు
 ఎందరో మహనీయులు బంధుకోటి
 గామహాదరంబునవచ్చి కఠినమైన
 వికృతమైచెలంగెడి నీదు విగ్రహంబు
 గాంచిభిన్నులైననుగావ నెంచియుపుడు
 ఘనతరోత్సవానంద విభూతికూర్ప
 దలచిరింకవర్ణిల్లు ముజ్వలముగాగ.

9

ఉ. నాయకులెందరోనిను సురంబుగనర్చినజేసి తొప్పిన్
 వేయివెలుంగు వేల్పునకు వేగి సమ-బరియన్నమాట సు
 ఘ్నానికి నాంధ్రలోకమున నాటదలంచిరి నీ కృతజ్ఞతా
 ప్యాయతసాపుకాల మెల్లాలారయనానా ! భవిష్యదాంకముగా.

10

ఉ. కావున పూర్వనైధనము గ్రాల మహాత్మరవిక్రమాద్వల
 శ్రీనలయాకృతి శలగునీతి కృతాతజ్ఞుడి యాంధ్రలో
 కావ మొదముగొని వికాసవిభూతివంతమాయ నీ
 ధావీసంఘోన్నతోగనెడినైతి ముందుంపు వేగిరో !

11

శ బ్ద శా స ను (డు

శ్రీ దివాకర్లు, పోస్ట్ గ్రాడ్యుయేట్, M. A. (Hons)

నేదనిగూఢతత్త్వము భువిం బమరించిన చంచమాగమం
బాదిమభాషలోరచితమౌట నిర్వచించారముః తై
యే దవ దెట్టులాడిన గ్రహించెడి యాంధ్రులనుద్ధరింప నా
శ్రీనయ నేదముందలుగుచేసితికా య కవిందకుంజరా !

వ్యాకృతి, రూపంపద, పదాదికవికృతి, ఛందమేమియున్
లేక యశంస్కృతం బను నవిశ్చితరూపము నౌ తెనుంగుకున్
శ్రీకవితిమ్మునుండుచిహ్నితి గుర్తగర్భమైన రి
మ్యాకృతిగూర్చి నిర్మళశిలావలగిట్టితి రిత్తిసాధమున్.

గాఢతమి స్రలో వెలుగు కల్పనచేయుట దుఃమాట వీ
పూర్ణతర ప్రదేశి మనబొల్పుగు రాజక మ్ముచూపుటల్
భాగవికారమధ్యమున బంధురరూపము నచ్చుకొట్టుటల్
ప్రౌఢతమీఱినవచ్చు భారతిమాంధ్రమునన్ సృజించుటల్.

సురశీశ్శబ్దచిరత్నరత్నములు మాం లోజ్జ్వలవాంఛ భా
స్వరవ్యాక్తి క్షణపుంజముల్, సుతిహరచింతపుసూత్రాన సుం
దిరికొనితిగుచ్చి భారతభావవ్యవహార భా
తమణికంఠమలంకరించితివి వింతల్ తిత్ప్రిధి నేటింఁ.

వివిధామ్నాయ పురాణశాస్త్రగ్రంథసంవిశ్మక్తివౌనిపు స
త్కవితాశక్తిఁడవౌట వేమితుండుబసతాత్పర్యుండై
యవనీపాలనగోవరంసము చనుకృత్యుండే ఘన వీ
కవలంబుండి ముంపు మాంధ్రజనభాగ్యం గలిగెందా.

రసమమృతంబుగాగ, మధురంబులువాక్యదాహిల్యై కా
విసంముగాగిధాప్రతతి ద్వీపసముచ్చయ్యురహింపగా
నసదృశ వముల్ ప్రసరిదాంతరవేలుగాగి భారతో
స్థిత మహాసుధాపగవెలార్చితి వాంఛివసుంధరాంబిక.

ఒకచింతామణి నీవువాసితిన్ శేదాయంచు విద్వాంసు లూ
రక వాదంబులపైనివాదములొనర్పం జూతెయ్య నాంధ్రమం
దకలంకంబుగ నీవువాసినకృతిన్ సార్థద్విపర్వంబునన్
బ్రకటత్వంబువహింపనే శతసహస్రప్రాజ్య చింతామణుల్.

సురనదినాభగీరథుడు సోమకళాధరుతోడుపాటుచే
ధరణీకిందెచ్చరాముచరితంబు రచించెనునాకుజుండు వి
స్తరతర వేదశబ్దములసాయముచే ముఱిసినో శూన్యతా
ఘరివృతమూర్తివై నలువభంగిపుజించిని వాక్పించమున్.

ఆంధ్రభూభృజైత్రయూతా ప్రధానాంగ
భద్రదంతావళప్రభులనడలు
గోదావరీమహాకూలంకి ముచ్చలత్
కల్లోలఘట్టన్ ద్వితరవములు
త్రైలింగభూతిలోద్యానవాటిలతా
ప్రసవనిర్గతమిరుత్పరిమళములు
విద్విషత్కంధరావిచ్ఛేదన ప్రవీ
ణాంధ్రసైనిక క్షపాణాంచలములు
నొక్కటొక్కటగా నిల్చియుండునెదుట
గరువతనమును మాధుర్యశౌరివమ్ము
హృదయహాదిత్వమొ భవ్యల్యమీవు కావ్య
గర్భమునయందుఁగూర్చును కాలమందు.

మతిమంతుల్ కవిషండితుల్ సుకవితామాధుర్యముంగ్రోలఁగా
నితరుల్ వీనులవిందులక్షరములం దేనాచరమ్యుత్వమున్
స్తుతియింపకొరచియింతు ఛారతమునంచుందొల్లఁజేకొన్న యా
ప్రతినుపీర్చితివక్షరాల పుచిరార్థశ్రీల సస్థినీధి.

వాత్రీలది తవృత్తులస్వభావమెఱింగి, రసాకరమ్ములై
యాత్రీముఁగొల్పుసంఘటన లద్భుతరీతిస్మజించిదృశ్యముల్
నేత్రపురంపు దేశముననిల్పుచు వ్యర్థపదాలువాడకే
చిత్రముగాఁగఘారచనసేయుట నీదగునామ్మా సత్కవీ!

శ్రీవశావందశరధ్వనిప్రదితముల్ సంస్కారసంపూర్ణముల్
నవసీతాభములైనశబ్దముల విన్యాసముచేసొప్ప నీ
కవసంతాలోలిపలు ఋక్కులవలెంగ్రమమ్ముగా మోయునా
నవగాధల్లియైన నీనుడులయదాశ్చర్యమే తద్దనుల్.

యావనమందు మగజయూనము కన్నెలకబ్బునంచు సం
భావనచేయుచుందు కవివద్యులు నీనుహసీయశిక్షణ
శ్రీవిభవంబుచే సుకవిశేఖర! పుట్టియు బుట్టకుండనే
యావిలసద్గతిక్రమములబ్బిన వాండ్రకవిత్వకన్యకున్.

కష్టముకాన్యస్యప్రి, మణిగాసటగీసటయైననావ కు
తృప్త్యముయాసోసాగుదు గ్రహించుచుట యంతకంటెనుం
గష్టము దానిసుందరముగాఁబుండబ దుష్కరంబెయనా
ప్రప్తపుశబ్దశాసితపు సత్కవిరాజపు నీకుండక్కఱెన్.

ఆదరమొప్ప నీరచనమంతపదింబడిఁబరించి త
త్స్వదుకవిత్వమాధురులెదం గదియించినక్కయజ్య వి
ద్యాదుతుండనంచు మహిలాత్ముడవంచు నినున్నుతింపగా
మూదలగా గ్రహింపరు ప్రబుద్ధులె ననునీకుఁబొచ్చుమే.

ఎట్లునులోశ్రీమంపడి యహనచుగ్రభం దెల్లునైతికున్
బట్టగుకాన్యసౌము పునాదులుల్పితి సునిరంబుగాఁ
గట్టిరివానివై సంగసంగట్లడమల్ కవిరాజులంత నీ
పెట్టినధిక్షకాదె సుకవిప్రకరప్రణాళిక్త వైభవా!

వేంగీదేశసామంతులగు తెలుగుచోడరాజులు

శ్రీ గొల్లపూడి భావయ్య చౌదరి.

వేంగీదేశమున కమ్మనాడు, పాకనాడులలో పాలించిన తెలుగు చోడరాజులకు మొదటి కాశానము కడపజిల్లాలోని పొత్తపి. ఇచటనే వీరు పాలించుచు వృద్ధిజెంది, వీరు కరికాలుని వంశీకులని చెప్పుకొనిరి. కరికాలుడు కని గిరికి దక్షిణముగా నున్న యనేకాద్రియలను గొట్టింది పొత్తపినాడు, పులుగులనాడుల యందనేక గ్రామములనునిర్మించెననియుతిత్పూర్వమచట నచట నాయడవులలో కొన్ని పల్లెలును, అడవి మనుష్యులు నుండెడివారనియు స్థానికచరిత్రలు తెలుపుచున్నవి.¹ ఈతడు తన వంశీకులను పొత్తపిలోనిల్పినట్లు కనబడుచున్నది. తెలుగుచోడులకు మూలపురుషుడు కరికాలుడేనని వారనేక శాసనములందు చెప్పుకొన్నను, పేరునకే యిది చెప్పుకొనిరిని పూర్వచరిత్రకారులు భ్రమపడిరి గాని యిప్పుడొక శాసనములేదు. కరికాలుని తర్వాత నుండిన వారిపేర్లనేకము లిపుడు శాసనములందు దొరకుచున్నవి. కరికాలుని తర్వాత నావంశములో "చోడవ క-కాలుడు - దాశవర్మ - వీరలవంశమున - నందివర్మ - సింహవిష్ణు - సుందరవర్మ - సుందరనందివర్మ - ధనంజయవర్మ - మహేంద్రవిక్రమ లేక నవరామ - ఏరియమ - విజయకామ - వీరార్జున - అగ్రగణిపిగు - కొక్కిరి - మహేంద్రవర్మ - యశోచోళ - నృపకామ - దివాకర - శ్రీకాంతచోళ (లేక చోళధీర) - చోళభూపాలు దేవ - విక్రమాదిత్యచోడ - శక్తికుమార (క)

మాదిత్య - సత్యాదిత్య - చోళికుము త్తరాజ - గీర ప్రతాపచోళ - క్షిమికాంతచోళ - బల్లయచోళ ఉక్తమాధిశ్య - జటచోడ - జటచోడభీమ - తెలుగునిజన - ఎకలముత్తరాజ పుణ్యకుమార - ధురయరాజ లేక దుగరాజ మున్నగువారు పదియవ శతాబ్దము వరకు పాలించినట్లు కనబడుచున్నది.² వీరండికి సరియైన వంశావళి గాని, వసుక్రమముగా నెవరెవరెచట నెచట పాలించినది తెలియగల సముగ్రశాసనములు లేవు గాని కొన్ని గుర్తులు కావచ్చుచున్నవి. ఈవంశీకులందఱును "మధుగాంతక, పొత్తపి చోడ, చరణసరోజుహ, విహితవిలోచన, కారి తకావేరీతీర, కరికాల కుల రత్న ప్రసీపాహిత కుమారాంకుశ, శ్రీమన్మహామండలేశ్వర, బర యూరుపురవరాధీశ్వరా" ఏర్పడులు నహించుచువచ్చిరి. కరికాలుడుగాని, తత్పూర్వీకులుగాని మధురను జూంచుటచే మధురాంతక నిరుమువచ్చియుండును. కావేరీతీరమున నొరయూరుననే క-కాలుగుపాలించెను. అందు చేనా బిరుదుముగ్ధుని చిరి. త్రిలోచనపల్లవుని జూంది నందులకా బిరుదుము వచ్చెను.

పైన నుడివినవారిలో నందివర్మ యందరి కన్నను, పూర్వీకుడుగనున్నాడు. నందివర్మ సింహవిష్ణు, మహేంద్రవిక్రమవర్మ మున్నగు పేర్లు కాంచీపురమున పాలించిన పల్లవరాజుల పేర్లవలె నుండుటవల్లను, కరికాలుని తర్వాత వారిరాజ్యమును కందిపాంతమున పల్లవరా

1 Kaifhits of Pottapi, Duvvur, Chittivel eto in Local Records.
2 Ep. Ind XI & V p. 123, N: 5, 6 & 7/C. p of 1936 and A. R. for the year ending with march 1938 p. p 80 & 79 and nos'. 310 & 330 of 35-36

[illegible]

9 No 384 of 1904 & Magazine-Madras Christian College Jan'y 1929

కుడేవాటని పాలించినట్లుండు గలదు.¹ మరి కొన్ని గూడ కలవు. కండకొట రాజధానిగా చోళిక ముత్తరాజు, ధనుజయ యెళ చోళ రాజులు గాంగరాజులకు, పలవరాజులకు పామంతులుగా క్రీ.శ. 750 ప్రాంతమున పాలించి యుందురని రైసువొర వ్రాయుచున్నాడు.² పైననుడివిన వారిలో నందివర్మ దాదాపు క్రీ. శ. 550-575 మధ్యను, సింహవిష్ణు 575-600 మధ్యను, మహేంద్రవిక్రమచోళుడు 600-625 మధ్యను, పుణ్యకుమారచోళుడు 625-675 మధ్యను, పాలించినట్లు కొందరు చరిత్ర కారులూహించిరి, గాని ఇవి నింకను నిశ్చయము గాలేదు.³ వీరార్జునుడే ధనుజయుడేమో నింకను తేలలేదు.

పుణ్యకుమారునితర్వాత విక్రమాదిత్యుడును, తర్వాత నాతని కుమారుడగు శక్తికుమార విక్రమాదిత్యుడును, తర్వాత సత్యాదిత్యుడును పాలించినట్లు కనబడుచున్నది. సత్యాదిత్యుడు కేనాడు 7000 గ్రామములు (లేక జనములు) సిద్ధి మెయ్యగ్రామములు (లేక జనములు) ను పాలించినట్లు చెప్పుకొనెను.⁴ సత్యాదిత్యుడు చిరుంబూరుగ్రామమున పైదు మర్దుల భూమిని దేవశర్మయను బ్రాహ్మణుని కొనంగి శాసనము వ్రాయించెను.⁵ విక్రమాదిత్యునిభార్య యెళచోళమహాదేవి శాసన

మొకటిగూడ గలదు.⁶ ఈమె యాతని తల్లిగాని ముత్తవత్తిగాని కావచ్చును. ఎళచోళ రాజు ముత్తరాజుల పేర్లను వ్రాసిన శాసన మొకటి నల్లచెరువు పల్లెలోనున్నది.⁷ సత్యాదిత్యుని తర్వాత సతాదే పాలించియుండునని చరిత్రకారులూహించిరి.

ఈ తెలుగుచోళులు స్వతంత్రముగాకొంత వరుకును, కొంతవర కితిరరాజులకు ఆకాలము నందే లోబడియును, కేనాడు, సిద్ధి, పొన్నలెక పాకనాడులు పాలించుచుండగాక వేంగి దేశమునుబోలె గమ్యగాటిని గూడా పాలించుచున్నట్లు చక్కనిచతులకు లోబడి పాలించుచుండినట్లు చురుటనుగూడ కొన్ని గుర్తులు దొరుకుచున్నవి. శామ్మ కుంభయశులో క్రీ. శ. 615-770 నాటి మధ్య కమ్యగాటిలో వీరపరావచోళ, క్రియకాంతచోళ (శ్రీకాంత చోళయైయుండును.) చోళభూపాలదేవులు పాలించినయు, ఆముగాలప్పయను గ్రామమును కిర్తి పావచోళుడచోళి భాంగారా యుగస్వామి కప్పుననియు వ్రాయ బడినది.⁸ శ్రీకాంత చోళుని శాసన మొకటి కడపల్లిలో దొరుకినది.⁹ ఇతడు ముదిరి గ్రామము నచటి ప్రతేన్వరచోళుని కొనంగి శాసనము విధించెను.¹⁰ క్రియకాంత చోళుడను కేనాటి బేంగ గవ్వకుడున్నది. గాని యతడు 12 వ

1 No 466 of 1906.

2 Ep carnatic. vol VIII Intr. p. 7

3 J. A. H. R. S. vol VII.

4 Ep Ind XI.

5 J. A. H. R. S. vol VII p. 221.

6 No. 400 of 1904.

7 J. A. H. R. S. vol VII & no 495 of 1906.

8 Kaifhit of Bapatla in Local Records.

9 A. R. of 1908-09 part II &

10 C. p. no 5 of A. R. ending with March 36.

శతాబ్దమువాడుగ చున్నాడు.¹ శక 915 సం॥ నాటికి కమ్మనాటిలో స్వప్నముగ జన్మించి దేవుని పాలనము గన్పడుచున్నది.² ఈతని శాసనము బాపట్లలోనే యున్నది. పైననుగివి నవా రిష్టలో కొన్ని బిరుదునామములే యుండుటవల్ల నానిని గురించి తేకర్నాము, శ్రీకాంత చోళుని శాసనములలోని యిట్టివలు కనిపించినది గదా. ఇది మండర గ్రామమును ప్రతేత్య్వర దేవుని పూజాపురస్కారములకై భాగ్యశక్తి గురువున కొన గుచ్చ వ్రాయించినది.³ దీని లోను, పుణ్యకుమారుని శాసనములోను పైనచూచిన వీర పూర్వీక బిడ్డలు చాళుక్యులు, పైననుగివిస్థల వ్రాయబడినది. గాని యుండలి బిరుదు నామములవల్ల నాని పేర్లును, చక్రతను తెలుగుకొనుట సాధ్య పడుతున్నది.

దాదాపు క్రీ.శ. 850 ప్రాంతమున ఒల్లయచోడుడను నతడు గూడ పాలించియు నూతనముగా దొరకిన యాతని శాసనమును బట్టి తెలియుచున్నది.⁴ ఈతడు మండరపాళ, ఇరుంచోలు గ్రామములండిలి సింహాయమును ప్రతేత్య్వరని కొనెనను. శా.శ. 878 ప్రాంతమున మిక్కిలి ప్రఖ్యాతి నొండవ తెలుగు బజన పాలనము కనబడుచున్నది. ఈయన పరాక్రమమును గురించియే వీరి వంశీకులందరు ను తమ తమశాసనములందు జెప్పుకొనిరి. తిక్కన సోమయాజిగూడ తన నిర్వచనోత్తర రామాయణమున నీతనిని గురించి హెచ్చుగా వర్ణించియున్నాడు శా. శ. 878 లో కడప

జిల్లా కోమారులో గొన్నితోట భూములను గట్టియ బోయనికి దానమిచ్చి శాసనము వ్రాయించిన బిజన యతఃపనియే నాయభి ప్రాయము.⁵ ఈశాసనమంగీతని బిరుదావళి లేమియు లేకన్నను, అని యీతని పరిపాలనా కాలమునకు నుండదుచున్నది. ఈ రేనాటి రాజ్యమా కాలములో వైదురబి, నోలంబి, కాంచీపురవోడ, పచ్చిచుచాళుక్య, రాష్ట్ర కూట రాజులందరికి రణరంగముగ గన్పడుచున్నది. ఈ తెలుగు బజననుగురించియు నాతని వసుమతిగురించియు ఓపిలిసిద్ధిచోడుని శాసనమున నిట్లు చెప్పబడినది.⁶ మల్లి దేవుని గురించి

చ. బిరుదనడన్నయాతెలుగు

విజ్ఞన మన్యకుడు మల్లి దేవుడ

చెప్పగుచగుచున్నచోత్తయ

చెన్నయనీడుగ చాలిపాకగా

పీడువడయొక్క పేయజు

నేలుచు బల్లపు డండుకల్పిత

త్కరివరికుంభులూక్తికల

తాతతి బుచ్చెనిజాన పుత్రికని.

అని నాయుడు, విజ్ఞననుగురించి,

క. దండెడగదొబ్బ గండ్లడు

గండరిగండండు వీరభనివిజ్ఞనయు

ద్దండుడు దాబదుమువ్వర

గండండునుదారనిలపె గటకములోనె.

అని చాసియున్నాడు. తిక్కనసోమయాజి

వర్ణన మిట్లున్నది:—

1 The Cholas vol I p, 354.

2 S. I. I. vol vi no 139 (A. R. no 178 of 1897)

3 C. p. no 5/A. R. for 35-36.

4 C. p. no 6/A. R for 35-36.

5 No 241 of 38

6 S. I. I. vol vi no 628.

నమను లిఖించిన తెలియచున్నది.¹ ఇట్టి ప్రశ్నలకు సుదీర్ఘముగా వికాసించిన రాజధానిగా నిలిచిన పట్టణములు గల తమ పురాలపై పరిపాలన జెప్పకపోవుటనుండి, వాటిని నానా కుల నియు, నీతనిసంతతియు పరిపాలనలోకి లొంగుచున్న ననియు శంకపడకుండాని పట్టణాధిపతి మనము రాలని చెప్పవలెనని ప్రయోజనము కలుగజేయుచున్నది.² ఈమె త్రివిధమైన ముద్రలను వేయుచు తమ పరిపాలనను దిద్దుకొని, ముద్రలను చూపుచు నిజయోగ్యుడేపురుషుడని మేనమామగారి పుత్రులను చూపుచున్నది. ఈమె రామకృష్ణరాజులకు పుత్రులైనవనియు, ఈమె కుమారులైన జటాకాని పుత్రులైనవనియు ముద్రలను వేయుచున్నది. దీనిని దిద్దుకొని, ముద్రలను చూపుచు నిజయోగ్యుడేపురుషుడని మేనమామగారి పుత్రులను చూపుచున్నది.

ఈ జటాకాని పుత్రులైనవనియు, ఈమె కుమారులైన జటాకాని పుత్రులైనవనియు ముద్రలను వేయుచున్నది. దీనిని దిద్దుకొని, ముద్రలను చూపుచు నిజయోగ్యుడేపురుషుడని మేనమామగారి పుత్రులను చూపుచున్నది.

లోకగుప్త, మున్నగు రుదావల వ్రాయుచున్నది. ఇందు చూడవలయును లేనియు లేవుగాని పతనము కలుగుటగా నగుటచే రాష్ట్రముల రాజకులకు కష్టములు కలుగుచున్నవి. తన రాష్ట్రమునుండి దండెత్తిరాగా, దానిని వాతమార్చును. కలసి నేటి భాగము లొకటిగా ఉండి యీతనికి లోబడి నుండెను. ఇతడున్న రాష్ట్రములు వేయి కంటే ఎక్కువ, నానాములు నిర్మించెననియు, దానిరామ కీమేశ్వరుని కీక స్వరూపులై తాళివేశాదులు. వీరి వాక్యములు పురుషులను కలసి శాసనములను వ్రాయుచున్నది. కలసి నేటి రాజులగు కామార్జున, పిమ్మడియ్య రాజులగు రాజులు విడిచివేయుచు కంటెను. కామార్జున గోపాలకు లంకీనేని గానా పుత్రులై తల్లియగుటచే, తూర్పుచాళుక్యుల రాజులు కంటెరాజులగు దిగ్విజయపుత్రులుండి, వారు దానిని పుత్రులు వహించి, యిదియు పుత్రులైనవని చెప్పి జరిగెను. ఈతడు చివరకు కాంగ్లపుర సర్పరాజగు రాజరాజు, చాళుక్యులైనవారిలో జూసిన ఘోరములో మరణించినట్లు కనబడుచున్నది.³

శ.క 945 సం. వాటికి కమ్మనాటిలో గలగు బసవ మునుముడిగు పినమ్మి చేచుని వలసవచ్చెనని లోగడ వ్రాసితిని. శ.క 981 సం. వాటికి పాస్తా లో విక్రమాంకుశ శ్రీ వోడ మహారాజు పాలనమును, కిందవాడిలో చిన్న వోడ మహారాజు పాలనమును గానవచ్చుచున్నది.⁴ వీరి శాసనము లాయాచోట్ల

1 J. A. H. R. S. vol X pp. 16-60.
2 S. I. I. vol VI no 634 (A. R. no 188 of 1897)
3 204 & 237 of 1931,
4 392 of 20 & L. R. vol 22.

లభించినది. శి.శ. 151 నానా వంశావళిలో
వోడుని శాసనమునా 151 నానా వంశావళిలో
లోగనబడుచున్నది.¹ ఇది యున్నది. 151
వాడి యన 151 నానా వంశావళిలో

పుర్రాక్షము 98, 101 నానా వంశావళిలో
పాలించిన కాంతిపురా వంశావళిలో
త్తర వంశపులకు వంశావళిలో 151 నానా
చున్నది. పొత్తి వంశపులకు 151 నానా
యను 7 వేలదేశము 151 నానా వంశావళిలో
పాలించుచుండిన 151 నానా వంశావళిలో
మతము. ఇది 151 నానా వంశావళిలో
2 చుమండెను. శి.శ. 970 పాలనమున
రాజధిరా 151 నానా వంశావళిలో
అప్పి పయ్యయు, శి.శ. 971 అనగా రాజధి
రాజు 31 వ పాలనమున రాజధిరా, పుర్రా
ధిరాజులు అచట పాలించుచుండిన. శి.శ.
1012-14 మధ్య పాలించుచుండిన వంశ
వీరరాజు 1 వ పాలనమున రాజధిరా
డాల్చి 4 వ పాలనమున రాజధిరా, పుర్రా
రాజును చరిత్రమున దిద్దుట శాసనము
గలదు.³ కొరకూడి రాజు పాశనాడును
చియించిన రాజధిరా 151 నానా వంశావళిలో
(983-1016) పాలన 151 నానా వంశావళిలో
కంది శాసనముననున్నది.⁴ జటవోడ
భీముడు రాజధిరా 151 నానా వంశావళిలో
నని లోగడ తెలిపితిమి. ఈ పుర్రాక్ష వంశపు
తమకు లోబడిగండిక కారణముననే కాంపీ

పుర్రాక్షము 98, 101 నానా వంశావళిలో
పాలించిన కాంతిపురా వంశావళిలో
త్తర వంశపులకు వంశావళిలో 151 నానా
చున్నది. పొత్తి వంశపులకు 151 నానా
యను 7 వేలదేశము 151 నానా వంశావళిలో
పాలించుచుండిన 151 నానా వంశావళిలో
మతము. ఇది 151 నానా వంశావళిలో
2 చుమండెను. శి.శ. 970 పాలనమున
రాజధిరా 151 నానా వంశావళిలో
అప్పి పయ్యయు, శి.శ. 971 అనగా రాజధి
రాజు 31 వ పాలనమున రాజధిరా, పుర్రా
ధిరాజులు అచట పాలించుచుండిన. శి.శ.
1012-14 మధ్య పాలించుచుండిన వంశ
వీరరాజు 1 వ పాలనమున రాజధిరా
డాల్చి 4 వ పాలనమున రాజధిరా, పుర్రా
రాజును చరిత్రమున దిద్దుట శాసనము
గలదు.³ కొరకూడి రాజు పాశనాడును
చియించిన రాజధిరా 151 నానా వంశావళిలో
(983-1016) పాలన 151 నానా వంశావళిలో
కంది శాసనముననున్నది.⁴ జటవోడ
భీముడు రాజధిరా 151 నానా వంశావళిలో
నని లోగడ తెలిపితిమి. ఈ పుర్రాక్ష వంశపు
తమకు లోబడిగండిక కారణముననే కాంపీ

శి.శ. 1001 నానా వంశావళిలో
లో తెలుగునా 151 నానా వంశావళిలో
ములు 151 నానా వంశావళిలో
చున్నది. 151 నానా వంశావళిలో
లోగడ, కాంపీ 151 నానా వంశావళిలో
లోనిది లోకలు 151 నానా వంశావళిలో
151 చున్నది.⁷ శి.శ. 1001 నానా వంశావళిలో
నాయు 151 నానా వంశావళిలో
లభించినది. 151 నానా వంశావళిలో
రాజధిరా 151 నానా వంశావళిలో
నానా వంశావళిలో 151 నానా వంశావళిలో
విక్రమవంశ సామంతులుగా రాజుని 151 నానా వంశావళిలో
తన మహారాజునకు చదువనిస్తే యొక యుగ
హరిమునిచ్చి శాసనము లిఖించెను.⁸ కులో
స్థుగ చక్రవర్తి I రాజధిరాకు వచ్చిన పిమ్మ

1 392 of 1920.
2 279 of 1895 & 295 of 1922.
3 The cholas I. p 325
4 79 of 1921.
5 14 of 1890 & S I. I vol III no 52.
6 49 of 1918.
7 L. R. vol 22.

[illegible]

6 S. I. I. vol VI no 155.

డనియు దెలియును. ఇంక బల్లయ చోడుడు
కొంకచోడుని మనుమడు, కామచోడుని
పుత్రుడునైయుండెను.¹ ఈచర్య యెట్లు
నైనను, రాచకీయముగానీ చోడబల్లియొక్కగాని,
బల్లయచోడునియొక్కగాని ప్రావీణ్యమేమియు
కన్పడుటలేదు. చోడబల్లికి శ్రీశత్రుయందు
జనించిన మొదటి నన్నెచోడుడు కుమార
సంభవకావ్యమును తెనిగించి, తన గురువగు
మల్లికార్జునికి యంకితమిచ్చి, తన తల్లిదండ్రు
లకు కీర్తిగల్గించెను. రెండవ కామచోడుని
పుత్రుడగు త్రిభువన మల్లదేవ చోడుడి
యొ సమకాలికుడుగా నుండి మిక్కిలి ప్రసిద్ధి
వహించెను. ఆతనికాలములోని శాసనములు
మరకుపెచ్చుగా గన్పడుచున్నవి. ఇంతే
గాక, నాతడు మైసూరులోని హేమవతి
ప్రాంతములకు పైతము దేశరక్షణకై వెడలి,
హేమవతిలో కులోగంగుని రెండవపాలన
వత్సరమున తిరుమంగేశ్వరునకొక దానమిచ్చి
శాసనము వ్రాయించి యుండెను.² ఇంకనాతని
శాసన మొకటి కమ్మనాటిలోనేగాక పెల్లూర్లు
జిల్లానలపగలోగూడ గలదు.³ ఈయనకు
గూడ యిద్దరు రాణులు గన్పడుచున్నాడు.⁴
మాచలదేవి, కామిదేవియనువారు. మాచ
మాంబివలన నాతనికి కన్నరదేవచోడు

నన్నెచోడుడు, ii, చోడదేవుడుననువారు
జనించిరి.⁵ ఈయనవద్ద అశ్వశ్రీ విద్వత్తెగడ
కొడుగు మల్లయ, కవనియ అన్నయ మున్నగు
మంత్రిులుండిరి.⁶ ఈయన రెండవ కామదేవ
చోడునకు శ్రీమాదేవివలనగల్గినవాడు.⁷ ఈతడు
శ. క. 1064 లో కొట్టదొన గ్రామమును
శ్రీశంకరాలయమునకును, శ.క. 1069 లో
బల్లేశ్వరునకు గుండియపూడి గ్రామమును,
కులోత్తుంగ విజయరాజ్య 15 వ సంవత్సరము
కొట్టదొన భీమేశ్వరునికి వెలనాటకులోత్తుంగ
గొంకరాజుతో గిలిసి వున్నపన్ను లును ధార
వోసి యుండెను.⁸ ఈతని భార్యలలో కామి
దేవి కొట్టదొనలో అఖండ దీపదాన మొన
రించెను.⁹ ఈయనకు డెంక్కణాదికొండను
నిరుపము గూడ నీయబడెను.¹⁰ ఈయన తండ్రి
యగు కామచోడునికి జగదొబ్బగండడను
దేవుడున్నట్లేతడు తన శాసనమున వ్రాసెను.¹¹
ఈకామచోడుడు విక్రమ శకచక్రవర్తి కడను
రెండవ కులోత్తుంగ చక్రవర్తి వద్దను కమ్మ
నాటి పాలకుడై యుండెను. త్రిభువనమల్లదేవ
చోడుగాఁ జూ అంతరిము కమ్మనాటి నాతని
పుత్రులను రెండవనన్నెచోడుడు, కన్నరదేవు
డిను వారు (12వయ కొడుకుగూడయు నన్ని
ప్రకారము మంత్రిులు నందుకొనిపాలించుచు

1 Ibid No 166 & 174

2 No 117 of 1899

3 S. I. I. vol vi No 630 & N. I- B. 142

4 Ibid No 647 & 651.

5 Ibid No 651.

6 Ibid No 132 & 128

7 Ibid No 610

8 Ibid No 635

9 Ibid No 647

10 Ibid No 651.

11 179 of 1899 & S. I. I. vol vi No 624

వచ్చినట్లు వారి శాసనములు తెలుపుచున్నవి. ¹ ఇందలి సన్నెచోడుడు అగ్రముత్తుడై యుండి శక 1078 & 1081 సం॥లలో తన తల్లిదండ్రులకు ధర్మార్థముగా గొన్ని భూముల వచట కేశవస్వామి కొసంగెను. ² ఇక పొత్తపి, పాక నాడుల బాలించినవారి విషయ మరయుడము.

విమలాదిత్యుని పాలన తర్వాత పొత్తపి రాజ్యమును బేతరాజు వంశీకుల పాలనలోనికి వచ్చినట్లు కనబడుచున్నది. ³ బేతరాజునకు భీమరాజు, యర్రసిద్ది, నల్లసిద్ది యను మువ్వురు కుమార్తెలు, వీరి కాలములో పొత్తపినాడే గాక మహారాజవాడి పాలనము గూడ వారికిందకు వచ్చెను. దానిని గూడ వీరు కులోస్తుంగ చక్రవర్తి వంశీకుల పక్షముననే సామంతులుగా పాలించుచుండిరి. భీమరాజుపాలన మూత్రము మువకు కనబడుటలేదు. యర్రసిద్ది తన రాజధానిని నెల్లూరునకు మార్చినట్లు కనబడుచున్నది. ఈతనికి రాజరాజప్పతి యను బిరుదము గలదు. ఈతడు రాజరాజు ii కాలములోను మూడవ కులోస్తుంగుని కాలములోను సామంతుడుగా నెల్లూరున బాలించెను. ఈతని ప్రధానియగు తిక్కనాయకుడు కంచిలో నొకశాసనము వ్రాయించెను. ⁴ ఈయనకు శ్రీ దేవియను భార్య గలదు. నారపసాహిణిమి నాయకుడు అలతూరివద్దను, గొల్లపైడి బ్రహ్మనాయకుడు రావూరులోను యీతనివద్ద రాజ్యవ్రతిపల

కులుగా నుండిరి. ⁵ ఈతని శాసనముల సిద్ధరచోడుడు గూడ నొకడు గలడు. ఇతడు గూడూరు తాలూకాలో వ్యవహరించుచున్నట్లు గన్పడును. ఈతనికి భుజబల వీర, సాహసోత్తుంగ, కీర్తినారాయణ, అయ్యన సింగు బిరుదములు గూడ గలవు.

ఈతనికి నల్లసిద్ది ii, బేతరాజు, తమ్మసిద్ది యను కుమార్తెుండిరి. ఈతడు కాంచీపురమును జయించి తొండమండలము బాలించినట్లు అచట శాసనములు తెలుపుచున్నవి. ⁶ యర్రసిద్ది సోడగుడగు నల్లసిద్ది వల్లూరు రాజధానిగా మహారాజనాడిని పాలించెను. కాంచీపురపాంశమునకు కులోస్తుంగుడు iii వెడలి నపుడచట నీతడు జయించెనట. ఈయనభార్య కమలాదేవి. ఈయనకు రాజమల్లదేవ, భుజబల వీర బిరుదములు గలవు. ఇతడు యర్రసిద్ది యనుమతిపై నాగపుడోలను పురము గట్టించెను. ఈతని భార్య యచట నొక చెరువును ద్రవ్వించెను. ఈతడు కాంచీపుర రాజ్యము నుండి కప్పము వైకొనుచున్నట్లు చెప్పకొని యున్నాడు. చేరూరులో వ్రాయించిన ఈయన శాసనముకటి శా. శ. 1114నఁ॥ నాటిది కనబడుచున్నది. ⁷ ఈ కాలమునందే శక 1114 లో రాజగండగోపాలుడు తిరపున శ్రీ రంగనాథుఁ డొకడు నెల్లూరు స్వామికి దానమిచ్చెను. ⁸ యర్రసిద్ది తిర్వాతనెల్లూరు

1 175 of 1899 & శాసనపద్య మంజరి నెం. 48.

2 S. I. I. vol No 645 & 646.

3 No 583 of 1907.

4 No 363 of 1919. ఇది రాజరాజ iii పాలన 5వ సం॥ నాటిది.

5 Nellore Inscriptions R/37 & S/58.

6 621 of 1909 & 363 of 1919.

7 No 483 of 1906

8 Ibid No 150.

ప్రాంతమును కులోత్తుంగ చక్రవర్తి iii కి సామంతుడుగా పెండవ నల్లసిద్ధి తరపున మన్న సిద్ధి i పాలించెను. శా. శ. 1109 మొదలు 1135 వరకు నీతని పాలన గనబడుచున్నది. ఈతని భార్య నూంకమ్ చాల భక్తురాలుగా నుండెను.¹ ఈశాసనములు చెంగప్పట్టు, కాళహస్తి, కడప జిల్లాలలోనున్నవి. ఈతనికి తమ్ముడగు తమ్మసిద్ధి గూడ రాజ్యపాలనలో దోడుగా నుండి యువరాజుగానున్నట్లు కనబడును. నెల్లూరులోని బిష్ణులయమునకు శా.శ. 1111సం॥లో నితఁడు కోవూరను గ్రామమొసంగెను. ఇట్లే గూడూరుతాలూకాలోని గుణపాడు నందలి తిరునంగాడు దేవరకు వేలూరను గ్రామమిచ్చెను.² ఈతని శాసనములు కడపజిల్లా నందలూరులో గూడ నుండెను. అందుచే నచటి వరకు నల్లసిద్ధి వారసుమున్నదనవచ్చును.³

ఈయన పాలన పిమ్మట శా.శ. 1127 సం॥ నుండి తమ్మసిద్ధి పాలన గనబడుచున్నది. ఇతఁడు గూడ కులోత్తుంగుని సామంతుడే. క్రీ. శ. 1207లో ఇతఁడు తన తల్లియగు శ్రీదేవిపేరిట శ్రీపురాగ్రహారమును, పల్లికొండదేవునకు తామరచెరువను గ్రామమునిచ్చి యశస్వియయ్యెను.⁴ కైవడూరు గ్రామము వర్తకులు కొని, దేవుని కొనంగగా పన్నులు మినహాయించెను.⁵ వేంగీదేశ వ్యవహారములు యీకాలములో చాల మార్పులకు లోబడియున్నవి. ఒక ప్రక్క కాకతీయ రాజుల ప్రతిభ హెచ్చి గణపతిదేవ చక్రవర్తి వేంగీరాజ్య మంతటని హరించుటకై విపుల ప్రయత్నములు గావించు

చుండెను. క్రమముగా నాతఁడు కమ్మనాడు, వెలనాడు ప్రాంతములు ఆక్రమించి యచటి కమ్మనాటిచోడును, వెలనాటిచోడులనువశపరచుకొని తన సామంతులుగా జేసుకొనెను. ఇంతవరకును కులోత్తుంగచక్రవర్తి i వంశీకులకు నమ్మకమైన సామంతులుగానున్న నెల్లూరు, పొత్తపి చోళరాజులకీ కాలమున కిష్టపరిస్థితి వచ్చెను. మొట్టమొదట వీరు కాకతీయులతో గోరుచు: వారిలో గలిసిన వెలనాటి చోడులతో గూడ బోరాటములు గావించుచున్నట్లు కనబడుచున్నది.

నల్లసిద్ధి ii కుమారుడగు తిరుకాళతిదేవుడను తిక్కరాజు i రాజ్యమునకు వచ్చునప్పటి కిక్కిరిసిపోయి నుండెను. ఈతఁడు 18 సం॥ల ప్రాయమునందే వెలనాటి పృథ్వీశ్వరచోడునితోడలగడి యుద్ధమాడి మూతనిని సంహరించెనట. కర్నాటసోమేశ్వరుడును పాండ్యరాజులునుగలిసి కాంచీపుర ప్రాంతమును ఆక్రమించుటకై దండెత్తివచ్చినపు డీతఁడు వారలను పారద్రోలి "చోళస్తాపనాచార్య" బిరుదమును గూడ పహించెను. ఇతఁడు మూడవ కులోత్తుంగునికిని, మూడవ రాజరాజునకును సామంతుడుగా నుండి రాజ్యరక్షణకై మిక్కిలిపాటుపడెను. ఈతిక్కరాజు సామర్థ్యమును గురించి తిక్కన సోమయాజి తన సర్వచనోత్తరరామాయణమున నిట్లు వ్రాసియున్నాడు.

"నీ. లకుమయగురుముహూరికి నెత్తినచ్చిన గొనఁడె యాహవమున-ఘోటకముల దర్పదుర్జయులగు దామూదనృపతుల

1 No 601 of 1907

2 Nellore Inscriptions S/34.

3 S. I. I. vol v No 494 & N. I. N/72.

4 No 1200 of 1930.

5 No 578 of 1907.

ననిలోన బహుపడే - యాగహమున
శంభురాజాద్రిప - శస్త్రామండలి
కముడేర్చి యేలడే - కందిపురము,
జేదిమండలముగా - సిగఁజేసి కాళవ,
పరినియ్య కొలుపఁడే, పలచమునకు
శ్రీ రాయగండ గోపాలున రాతిభయద
రాయపెంజార బిరుదాభి - రామునుభయ
రాయగండంకు ఖండియ - రాయదిక్క,
ధరణివిభుఁ బోలరాజుల కరిదిగాడె ?”

ఈ మహారాజునకు కవిసార్వభౌమ బిరు
దము గలదు. ఈయనవద్ద పెద్దయామాత్యుఁ
డను ఆస్థానకవి యుండెను. సిద్ధరామాత్యుఁ
డను సేనాధిపతి యుండెను, గంగయసాహిణి
యను సేనాధిపతి యీతనివద్ద నుండి పిమ్మట
కాకతి గణపతిదేవ చక్రవర్తి కడకేగెను.
ఈతిక్కరాజు కాంచీపురమున రాజరాజసాలన
21 వ సం॥లో నచటి దేవునకొక గ్రామమును
దాన మొనరించెను.¹

గణపతిదేవుఁడు క్రమముగా నీరాజ్యముపై
దండెత్తి కులోత్తుంగ చక్రవర్తి iii ని పట్టు
కొని నట్లు యామధ్య శాసనమొకటి దొరకి
నది.² అందుచేత నీతని చివరకాలములో
రాజ్యము కాకతీయ రాజ్యమునకు లోబడి
నట్లు కన్పడుచున్నది. కాంచీపురి వరకు గణ
పతిదేవుని రాజ్యము నెలకొల్పబడెను. ఈ తిరు
కాళదేవునివద్ద అల్లుతిరుకాలదేవుడు, ఆతని
తమ్ముడగు విజయాదిత్యుఁడు, ప్రోలిరెడ్డి,

మున్నగు ప్రసిద్ధ సేనానులు గూడ నుండిరి.³
వీరందరాయా కాలములలో జరిగిన యనేక
యుద్ధములందు పాల్గొనుచు, చోళసామ్రా
జ్యమునే నిలబెట్టుటకు ప్రయత్నించిరి, గాని
యిదివరకే బలహీనమైపోయిన యీ రాజ్య
మును నిల్పుజాలకపోయిరి. కంచి, కాళహస్తి
ప్రాంతములలో మూడవ కులోత్తుంగునికీరి,
మూడవ రాజరాజునకును సామంతులుగానీ
నెల్లూరు చోడరాజులతో సంబంధములుగల్గిన
తిరుకాలత్తిదేవ, కళికుల చలుక్కివీరస్సంహ
యాదవరాజును, సింగపిళ్ళయూర్ వరపు వీర
చాక్షస యాదవరాజును పాలించుచున్నట్లు
వారి శాసనము లనేకము లెలుపుచున్నవి.⁴
వీరికాలపు శాసనములు కంది, కాళహస్తి,
తక్కిలము, రామగిరి, తిరుచ్చానూరు, తిరు
వోరియూరు, సెంజి మున్నగు చోట్ల గలవు.
అచట వీరును వీరి బంధువులు ననేక పన్ను
లను దేవుళ్ళకు దానముగా నొసంగిరి. దీప
దానములును, భూదానములును గావించిరి.

ఈ తిక్కరాజు చివరకు కాంచీపురమున
పాండ్యులు గావించిన దండయాత్రలో క్రీ. శ.
1249 ప్రాంతమున జనిపోయినట్లు చరిత్రజ్ఞులభి
ప్రాయఁడిరి. ఈసంశ్చీకులలో చాల మందికి
గండగోపాలబిరుదము గలదు. ఈతని యల్లుడు
గూడ దీనిని ధరించెను. ఈ తిక్కరాజు వైష్ణ
వభక్తుఁడుగా గన్పడుచున్నాడు.

కవ్వనాటిలోను, పాకనాటిలోను కొన్ని

1 No 621 of 1909.

2 J. A. H. C. vol 1. No 1.

3 Nellore Inscriptions. G/77,R/20 & N/16.

[S. I. I. vol IV nos. 645 & 851.

[S. I. I. vol V no. 1379

„ vol VIII nos. 371,480,85.

No. 165 of 1930, 122 of 1922 & 94 of 1905 & 87 of 22 no. 607 of 1909.

గ్రామముల పాలనమును సాగించుచు, ముఖ్యముగా చాళుక్య చోడ చక్రవర్తుల సేనానాయకులుగా వ్యవహరించిన మరికొందరు చోడరాజులు గూడ మనకు శాసనములందు గానవచ్చుచున్నారు. ఇట్టివారిలో శా. శ. 1058 ప్రాంతమున పోతనచోడరాజును,¹ శా. శ. 1078 ప్రాంతమున నాతని కుమారుడగు జిక్కిదేవచోడుడును,² కమ్మనాటి యందున్నట్లు కన్పడుచున్నది. కొచ్చెర్లకోట ప్రాంతమున శా. శ. 1089 దావున పంటదేవచోళరాజు,³ కనిగిరి తాలూకా గూడూరు ప్రాంతమున శా. శ. 1159 దావున చోడదేవ, చోడ, చిక్కి-చోడులు యొక్కయు,⁴ శా. శ. 1164 లోబయ్యచోడునిపాలనమును,⁵ శా.శ. 1176 దావున హరిదేవచోడుని యొక్కయు, అధికారములు గాననగుచున్నవి.⁶ ఈ చివరివారు కాకతీయ సామంతులు గావచ్చును. ఇంకను పరారుపల్లి ప్రాంతమున శక 1101 దావున మల్లవిష్ణువర్ధనుడను తెలుగుచోడుని యధికారము గన్పడుచున్నది.⁷ శక 1117లో విష్ణుర్ల లోకీర్తిరాజు, మల్లిదేవచోడరాజు, పాలన గన్పడుచున్నది.⁸

కులోశుంగుని చివరి కాలములో కమ్మనాడు గణపతిదేవునకు లోబడినను, నెల్లూరు,

కంచి ప్రదేశములలోని సామంతులు కొందరింకను ఆతని పాలనమును గుర్తింక కులోశుంగుని యొక్కయు నాతని తర్వాత పాలనకు వచ్చిన మూడవ రాజరాజ యొక్కయు, పాలనమే గుర్తించుచు శాసనములు లిఖింప దొడగిరి. ఇట్టివారి నణచుటకై గణపతిదేవుడు యీ తెలుగు చోడరాజులలో నిదివరకు పాలనలో లేని మరి రెండు కుటుంబముల వారిని మైకిదీసెను. కందుకూరి ప్రాంతమున నుండిన మల్లదేవు డొకడు. ఈతని వంశక్రమ మిట్లున్నది.⁹ చోడబల్లికి శ్రీనియందు జనించిన కవినన్నచోడునికి సూరరాజును, ఆతనికిఅనుజ ఘటంకార బిరుదాంకితుడగు రాజరాజు, ఆతనికి చోడమహాదేవివలన గల్గిన మల్లిదేవుడు ఆతనికి మహాదేవివలన జనించిన రెండవ నన్నచోడుడు, ఆతనికి మల్లిదేవుడు బుట్టెను. ఈతడుగాకమరియొక్కడు ఓలిసిద్ధి చోడరాజు ii. ఈతనికి “ఔంకణాదిత్య, జగదొబ్బ, గండకీర్తి నారాయణాది బిరుదములు గలవు. ఇవి యన్నియు నాతని పూర్వీకులు ధరించినవే. ఈతని వంశక్రమ మిట్లున్నది.¹⁰ రెండవ కరికాలుని వంశమున చోడవిజ్ఞనయు, నాతని మనుమడుగామల్లిదేవుడును, ఆతనికి సిద్ధిదేవ మల్లిదేవులును, అందుసిద్ధికి సోమేశ్వర, మల్లి

- 1 N. I. Kn/11.
- 2 S. I. I. vol No. 153.
- 3 Nellore Inscription D/38.
- 4 Ibid Kn/22.
- 5 No 607 of 1909.
- 6 Ibid D/28.
- 7 Andhra Bharati vol 3 No. 12.
- 8 S. I. I. vol vi No. 587.
- 9 Nellore Inscriptions. D/24.
- 10 S. I. I. vol vi No. 206.
- 11 Ibid No. 628.

దేవులును, సిద్ధితిమ్ముడగు మల్లిదేవునికి ఓసిలి సిద్ధి, మల్లిదేవులను వారును అంజలి మల్లిదేవునకు గౌరి శ్రీ మహాదేవియందు ఓసిలిసిద్ధి ii యుజనించిరి. ఈతఁడు శక 1148 నుండి పాలించుచుండెను. వీరి సాహాయ్యముతో కమ్మనాటిని గణపతిదేవ చక్రవర్తి పరిపాలింప దొడఁగెను. శక 1189 ప్రాంతమున తిపురాంతకములో నొక సిద్ధయదేవచోడు పాలనగాన వచ్చును.¹ ఇతఁడు దామలదేవి, పెర్మాండిదేవచోడరాజుల వృత్తుడు.²

ఇతఁ నెల్లూరు తిక్కరాజు పాలనలోనే గణపతిదేవునికి లోబడుటవల్ల, నాతని తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చిన యతని కుమారుడగు మన్మసిద్ధి ii గూడ గణపతిదేవునికి సామంతుడుగానే పాలించెను. ఈ మన్మసిద్ధియే తిక్కనసోమయాజిచే నిర్వచనోత్తర రామాయణమును రచింపఁజేసి దానికి గృతి భర్తయయ్యెను ఇతఁడు నెల్లూరు రాజధానిగా పాకనాటిని బాలించెను. ఈతనిపై అక్కన, బయ్యనలను దాయాదులు దండెత్తి రాజ్యమును హరించుటకు ప్రయత్నింపగా తిక్కన సోమయాజిని పంపి గణపతిదేవ చక్రవర్తి సహాయము బొంది వారల నణచినట్లు సిద్ధేశ్వరచరిత్ర వలన దెలియుచున్నది. దీనిని గణపతిదేవుని శాసనముకంటే ధృవపరచుచున్నది.³ శా.శ. 1164 సం॥లో నిండలి బయ్యచోడుడు తిపురాంతక ప్రాంతమును బాలించుచున్నట్లు కనబడుచున్నది. శ్రీ. శ. 1249 ప్రాంతమున నీదేశ

మునకు కొప్పెరుజుగఁడను పల్లవరాజును, 1250లో పాండ్యదేశంబును దండెత్తివచ్చి కొంత దేశమొక్రమింపఁగా వారలను చక్రవర్తి సహాయముతో నీతఁడు వారలను వెనుకకుమరల్చెను. ఇతఁడు శా.శ. 1179 సం॥లో కోడూరు గ్రామమును తన తండ్రి పుణ్యమునకై బ్రాహ్మణులకు ధారవోసెను. దీనిని వెలమవారాక్రమింపఁగా మరల దానిని బ్రాహ్మణుల కొసంగినట్లు చేసెను.⁴ ఈయన శౌర్యమును గురించి తిక్కన సోమయాజి యిట్లు వర్ణించుచున్నాడు.

“మ. ద్రవిడోర్వీపతి గర్వముందు నిమి శౌర్యం బొప్పఁ గర్నాటన
ర్యవిఘాతంబునొనర్చి వైరి మనుజేం
ద్రక్షేణికిం గొంగనా
నవనిం బేర్కొనియున్నయట్టి విజయ
తౌధీశ్వరుంగాసిగా
నెవిచెఁజోళయ మన్మసింగ యని బ్రా
యేటం బ్రగాడోచ్చిన్ ||”

ఈయనకును కనిగిరిసీమలో ఆవలపాడున కథికారిగా నుండిన యాదవరాజగు కాటమరాజునకును పశులమేపు బీళ్ల విషయమై తగాదాగల్గినపు డీతనివద్ద సేనానిగా నుండిన ఖడ్గ తిక్కన యను బ్రాహ్మణసేనాని చాలపరాక్రమమునుజూపి వీరస్వర్గ ముండెను. ఈతఁడు గూడ నందు మరణించెనేమో తెలియదు. ఇతనివద్ద అల్లాడివాఘుడను ముక్కంటికాడు పల్లవుడు శా. శ. 1180 ప్రాంతమున నొక

1,2 No. 175 of 1905.

3 J. A. H. C. vol I part I.

4 880 of 1907.

యధికారిగా నుండెను.¹ ఈ మన్మసిద్ధి తరువాత నతని కుమారుడగు ఇమ్మడి తిక్కరాజు నెల్లూరు పాలకుడయ్యెను. ఇది శా.శ. 1181 ప్రాంతమైయుండును. ఈసంవత్సరమేయీయన వద్ద నొక సామంతుడుగా నుండిన మధు నూదన దేవుడను ముక్కంటిపల్లవుఁ డీతని విజయమునకై యొక యగ్రహార యొనఁ గెను.² ఈ యిమ్మడితిక్కరాజు రుద్రమదేవి చక్రవర్తినికీసామంతుఁడుగా గన్పడుచున్నాడు. ఈయన కాలములో శా.శ. 1201 సం॥మున వర్తకులు కొందరు కృష్ణాపట్టణమున మన్మ సిద్ధేశ్వరాయమునకు గొన్ని సుంకములు సమర్పించి శాసనము నెలకొల్పియున్నారు.³ గాని శక 1189 సం॥లో దక్షిణతాలూకా యీదు రల్లిపాడు ప్రాంతములందు సింగయ దేవగిడి దేవుని పాలనము గన్పడుచున్నది.⁴ ఈతని తర్వాత నెల్లూరునుండి కంచి వరకు గల ప్రాంత మంతయు మచుమగంక గోపాలచోడరాజు శ్రీ. శ. 1279 నుండి పాలింపజొచ్చినట్లు కన బడుచున్నది. ఈయన రుద్రమదేవి చక్రవర్తి కిని, తర్వాత వచ్చిన వీరప్రతాపరుద్రదేవ చక్రవర్తికిని సామంతుఁడుగా నున్నట్లు కన బడుచున్నది. ఇతడు తన శాసనమునందు “ప్రతాపరుద్రభూప పౌసాదార్జిత వైభవుఁడ” నని లిఖించియున్నాడు.

మన్మగండగోపాలుడు కొంతకాలము రుద్రమదేవిచక్రవర్తినికీ లోబడక యెదిర్చి చివరకు వీరప్రతాపరుద్రచక్రవర్తిచే జయింపఁ

బడి యప్పటినుండియు నాతని సామంతు డయ్యెనట. ఈయన వైష్ణవ భక్తాగ్రేషుడు డగుటవల్ల నెల్లూరినందలి శ్రీరంగనాయక స్వామి కనేక దానములిచ్చి శాసనములు వ్రాయించెను. త్రిభువనచక్రవర్తి విజయగండ గోపాలుడను వీరఁడు కంచిలోను చెంగల్పట్టు ఉత్తరార్కాటు జిల్లాలలోను పాలించెను.

అచట శకవర్షము 1172 నుండియు పాలించెను. ఈతని పాలనమచట 26 సంవత్సరముల వరకు నున్నట్లు అచటి శాసనములు తెలుపు చున్నవి. శా. శ. 1218 సం॥ న మన్మగండ గోపాలుడు పాటూరులో 80 పుట్టభూమిని శకరాలయమున కొసంగి శాసనము వ్రాయించెను.⁵

పాకనాటిలో శా.శ. 1212 ప్రాంతమున చొడమల్లి దేవుడను నాతని పాలనము దర్శి తాలూకాయందు గానవచ్చుచున్నది. ఇతఁడు వీరప్రతాప రుద్రదేవుని సామంతులలో నొకఁడు. ఈతఁడు భీమవరములో గోపాల నాథస్వామిని ప్రతాపరుద్రుని పుణ్యమునకై ప్రతిష్ఠించియున్నాడు.⁶ శా.శ. 1219 ప్రాంత మువాటికి కమ్మనాటియందుగూడ యీ వీర ప్రతాపరుద్రుని సామంతుఁడైన మన్మగండ గోపాలరాజు పాలన గన్పడుచున్నది. ఈతఁడు కొట్టడోలోని చెన్నకేశవస్వామికి గొంత భూమిని దానమిచ్చెను. ఇతఁడు మూడవ నల్లసిద్ధి చోడుని శ్వేచ్ఛకుమారుడని, తన తండ్రి యైదుగురుకుమార్తెలలో మధ్యవాఁడని

1 Nellore Inscription K/61.

2 Ibid K/62.

3 Ibid G/45.

4 Ibid D/14.

5 S. I. I. vol vi No. 650.

6 Nellore Inscription D/6.

యందు లిఖించెను.¹ ఈరసికాలములో కాంచీపురముపైకి పాండ్యరాజులు దండెత్తిరి. అప్పుడచట గూడ నీరఁడు పాలించుచుండెను. పాండ్యులచే నీరఁడు ఓడింపఁబడి, మరల ప్రతాపరుద్రచక్రవర్తి రేచెర్ల దాచానాయ నింగారిని, ముప్పిడి నాయనింగారిని సైన్యములతో బంపఁగా, మరల నెదుర్కొని బారఁద్రోలెను. ఏమిట్లు నీరఁడే యచట బాలించుచు వచ్చెను. ఈయనకు “మహామంక్షరేశ్వర, భుజబలవీర, నిత్యసత్యప్రదాత, సేవణ కటక వేణుక బళిన, దావపావకోపమాన, గుణై కాంభోనిదున, ద్రవిళ బలవార్ధి పరిశోషణ బడబాలన, రాయ గండగోపాల, విహితాహీతమాన భంగ, రాజవేశ్యభుజంగాది ” బిరుదులు గలవు.² ఈరఁడు బాలించు కాంచీపురముపైకి యీ సారికేరళ రాజగు రవివర్మ దండెత్తి వచ్చెను. ఆయుధములో నీరఁడు చనిపోయినట్లు కన్పడుచున్నది. అంతట నచట మానవీరుడను యోధుని పాలనకు నియమించి ముప్పిడి నాయఁడు వీరప్రతాప రుద్ర చక్రవర్తి కడ కేగెను. కామయ భుష్పనింగారు శక 1244 పాంతమున కందుకూరిని పాలించుచు వీర ప్రతాపచక్రవర్తి సామంతుఁడుగా నుండెను. ఇరఁడు కమ్మచాటి నంతటిని పాలించెను. వేంగి దేశమున సామంతులుగా నిట్లు తెలుఁగు చోడులు వ్యవహరించు కాలమునందే యీ వంశీకులలోని కోడూరు చోడరాజులు కొందరు పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తుల సామం

తులుగా తెలంగాణములో బాలించుచుండిన నిదర్శనములు లభించుచున్నవి. ఇట్టివారిలో శంకర చోడుఁడు, త్రైలోక్యమల్లుని సామంతుడుగా గంగాపురపాంతము బాలించెను. మాడి సిరను గ్రామపాంతమున చాళుక్య విక్రమ 8 సం॥లో (క్రీ. శ. 1083) రాజాదిత్య రసచోడుఁడు త్రిభువనమల్లుని సామంతుఁడుగా నుండెను.³ ఇట్లే నిడుగనీచోడుఁడు, మల్లరస చోడుడు, కందూరిపుద్రయన చోడుఁడు, ఉదయనచోడుఁడు, భీమచోడుఁడు మున్నగు వారుండిరి.⁴ వీరిలో మొదటి యిరువురును త్రైలోక్యమల్లు త్రిభువన మల్లసామంతులుగా జప్పఁబడినారు. రుద్రయనచోడుడు శా.శ. 1047 పాంతమునను, ఉదయన, భీమచోడులు శ.శ. 1084 పాంతమునను, ఉండిరి. ఉదయచోడుని జయించి యాతని కుమార్తె పద్మావతిని కాకతిప్రతాపరుద్రదేవ చక్రవర్తి పెండ్లాడెను. ఈశాఖవారికి “కోడూర్పురవరేశ్వర, కలంకి పురవరేశ్వర, కాంచీపుర త్రిపుర మాహేశ్వరాది అనేక బిరుదులు గలవు. వీరికి కల్కోడి, కల్పొన్నలు చిహ్నములుగా నుండెను. త్రిభువనమల్లుని సామంతులలో మల్లవరచోడుఁడు మిక్కిలి ప్రసిద్ధిగానుండెను.⁵ ఈ తెలుఁగుచోడులు సామంతులుగా ననేక చోట్లకుబోయి వసించుట నేర్పుకొనిరి. చక్ర కూటమండలమున ధారావస్తునివద్ద చంద్రాదిత్య చోడరాజౌక సామంతుఁడుగానుండి వరసూరపట్టణమున నొక తహకమును

¹ } S. L. I. vol iv No. 661.

³ Nellore Inscriptions K/40

⁴ } తెలంగాణా కావనములు పుటలు 111, 122 & 127 నాడుమకొండకావనము.

⁵ ఈతనికి “అనేక సమరసంఘట్టనోపబద్ధవిజయలక్ష్మీ సమాలింగిక వికాలవక్షస్థలం” బిరుదు గలదు.

ప్రవృత్తి, శివాలయము నిర్మించి, వడ్డనాడు లోని యొక గ్రామ మొంగి పోయెను. 1 సీతేశాస్త్రముక్తావళి, సుమతీశతకములు రచించినబద్దెనయను భద్రభూపాలుడొకడుగలడు.

ఇతఁడు పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తియగు భువనైకములునికి సామంతుఁడు గానుండి విద్యద్వోష్టినిహారుడుగా పేరుజెందెను. కోడూరు శాఖను జెందినవారిలో ఏరుపచోడు లొక శాఖవారు. ఈకోడూరు శాఖయులందరును దాసవృత్తిలోఁగలిగిరి. క్రీ. శ. 1121 సం॥ ప్రాంతమున పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తియగు త్రిభువన మల్లదేవునికి వంశము నందలి ఎరువతోండరాజు ఎరువప్రాంతము బాలించు సామంతుడుగా నుండి అతడు వేంగీ దేశమును సంపాదించుట కైవచ్చినపుడు పాల్గొనినట్లు కన్పడుచున్నది. శా. శ. 1043 సం॥ లో సీతని భార్యమైలను ద్రాక్షరామ భీమేశ్వరుని కఖండ దీపదాన మొనరించినది. 2 కాకతీ రుద్రమదేవి చక్రవర్తిని కాలములో ఎరువ తోండయరాజు ii, ఎరువ మల్లదేవ చోడులను వారు ప్రత్యర్థులుగా నుండగా, వారి నామె సేనాధిపతులగు అంబదేవుడు, గోవగన్నా రెడ్డి యనువారు జయించినట్లు తెలియుచున్నది. క్రీ. శ. 1200 ప్రాంతమున సీ వంశములో భీమరాజును నతఁడు ప్రసిద్ధి వహించెను. ఈతనికి “చౌహత్ర నారాయణ” బిరుదము గలదట. ఇది యెవరి వల్ల సీయబడెనో తెలియదు. పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తియే యొసంగనేమో? భీమస్వపాలు నకు దామస్వపాలుఁడును అతనికి లక్ష్మీదేవి

యను భార్య వలన సోమభూపతియు, నాతనికి నూరాంబ యందు గంగాధరుడను నామాం తరమును, అరిగండరగండ, రాయవేశ్యాభుజం గాది బిరుదులు గల అనదేవచోడు డును, అతనికి యిరుగాంచిక యను భార్యవలన కామ భూపతి యనబడు భక్తిశ్వరచోళుడును, అతనికి అన్నదేవచోడుఁడును బుట్టినట్లు అన్నదేవ చోడుని తామశాసనము దెలుపుచున్నది. 3 ఇందలి ఏరువభీముని పరాక్రమమును గురించి యొకశాసనమున నిట్లు చెప్పబడినది. ఇతఁడొక్కనాడు వాసరనాడు, చక్రగొట్టము, మన్నెము, వడ్లకేలి, వేంగి, కళింగాది మండలములు జయించెనట. 4

“ఉ. ఏఱువభీమ సీవగతు

తెక్కనికొండలు చంచలాత్ములై

దూఱనియట్టి ఘోరవన

దుర్గములున్ వనితావియోగులై

పాఱని త్రోవలుండినని

ఁగిల్లను నాకట గూరలుప్పగా

నేఱని కట్టలుంగలవె

యాలవణాంబుదివేష్టితావనిన్.”

ఈ రాజ్యమును కాకతీయ గణపతిదేవ చక్రవర్తి జయించి తనరాజ్యములో కలుపుకొని యుండెను. ఈ యెఱువవారు, కాకతీయ వీర ప్రతాపరుద్రుని రాజ్యము క్రీ. శ. 1328 ప్రాంతమున దురుష్కులచే భగ్నపరుపఁబడిన పిమ్మట నేర్పడిన రెడ్డిరాజ్య సామంతులుగా నున్నట్లు కనబడుచున్నది. భక్తిశ్వరచోళుడు క్రీ. శ. 1360 ప్రాంతములో నుండెను. ఇతఁడు వెలమ

1 అంధ్రుల చరిత్ర v

2 S. I. I. vol iv No. 1216.

3 J. A. H. R. S. vol I

4 కాళ్యపాద్మటూరు శాసనమున సీపద్మముగలదు. “ఉ” : పన్నితురంగమంబునకు బక్కర పెట్టినకాత్తహరిచే విన్నభయంబునంగలగె నీవర కాడును జక్రగొట్టమున్ మన్నియనెట్లెలియము (ల-ద్యున) వేంగి గళింగ లాదిగా నిన్నియనొక్కాండ నేఱువ భీమస్వపాలుధాటిలన్.” శాసన పద్యములు, I

వీరుడగు అనపోతానాయుని నాశ్రయించి యాతని సాయముతోను, వేదగిరి సాయముతోను అనపోతారెడ్డి మీదికిని, కొప్పుల వంశీకుల మీదికిని, పోయి గుల్బర్గా పాలకుడగు ఫిరోజుషా గూడా సాయపడగా జనవరి 1866 సం॥ ప్రాంతమున కామపురియందొక రాజ్యమును నెలకొల్పుకొనెను. ఈతడు మిక్కిలి శూరాశ్రేణుఁడనియు, బాగ్దాద్ మున్నగు యవనరాజులను గులపుండివద్ద యవరాజుగా నున్నపుడే జయించెననియు, పాంచభార్గవద్ద గజపతిని, భరణిపాడువద్ద సింగభూపతిని, పెడ కొండవద్ద దిబర్ఖానును, నూరివరంవద్ద వీరాన్నపోతారెడ్డిని ఓడించెననియు, తురుష్కసాయమున కర్నాటకరాజును గూడ ఓడించెననియు, అత్తిలివద్ద జరగిన యుద్ధములో శత్రువుల నెదిర్చి చివరికి కాటయవేముని సైన్యము శరణు జొచ్చగా పదివేల సైన్యమును రక్షించెననియు, ఉండిరాజుల సాయముతో కాకరపర్తివద్ద జరగినయుద్ధములో కన్నడ సైన్యమును హతమార్చెననియు, కాటయవేమారెడ్డి కుటుంబమును కాపాడెననియు, అనదేవుచోడుని శాసనము తెలుపుచున్నది. ఈతని కుమారుడగు భీమచోడునకు అనవేమారెడ్డి కుమార్తెనిచ్చి వివాహము గావింపబడెను. ఈతఁడు శైవభక్తుడగుటచే నిత్యమారుమార్లు ధ్యానించువాఁడు. ఇతఁడు పర్వతస్వామికి, త్రిపురాంతకస్వామికి యెరువాడు, అతుకూరు, ఆముదాలపల్లి యను గ్రామము లొసంగెను. ఈయనభార్య అన్నెమాంబ. భీమరాజె గాక యీతనికి అనదేవచోడుడను మఱియొక కుమారుఁడుండెను. ఈతఁడే తర్వాత రాజయ్యెను. ఈతని కాల

ములో గూడ రాజ్యము రెవ్వవశమయ్యెను. ఇది సోదరుడగు భీమచోడునితం తమువల్లనై యుండునని చరిత్రకారులూహించిరి. ఈతఁడు ఉండిరాజగు శ్రీచక్రవర్తి కుమార్తె ఇరుగాంచి కను వివాహమాడి, ఉండిరాజులసాయముతో మరల నితఁడతి ప్రయత్నముతో భక్తీశ్వరుని వలెనే ఫిరోజుషా సాయముతోను వేదగిరి సాయముతోను తిరిగి తన రాజ్యమును నెలకొల్పెను. తర్వాత గూడ యుద్ధములు తగ్గలేదు. కాటయవేముని సైన్యమును కర్నాటక సైన్యమును తారసిల్లినను, వెలమ సైన్యమును, ఫిరోజుషా సైన్యమును యెదుర్కుటచే నీయన రాజ్యమును హరింపఁ జాలరైరి.

కాలవశమున క్రీ.శ. 1417 సం॥లోమరియొక యుద్ధము జరిగి, అందు విజయనగర దేవరాయలు, అల్లాడరెడ్డులు యెదురింపఁగా ఆకాలమున ఫిరోజుషా సైన్యములు లేనందున ఓటమి సంభవించెను. అప్పటి అనదేవుచోడుఁడు అల్లాడరెడ్డి పక్షమున జోరొందుచుండిన అరియేటి లింగయ్యను వానితో నెదిర్చి వీరస్వర్గములకరించినట్లు శ్రీనాథకవి రచిత భీమేశ్వర పురాణమునుబట్టి యూహింపఁబడు చున్నది. ఈతని కుమారుఁడు వీరభద్ర రాజేమయ్యెనో తెలియదు. ఈతని శా. శ. 1810, 1835 శాసనములు వరుసగా త్రిపురాంతకమునను, పాలకొల్లులోను గనబడుచున్నవి. ఈ యెదువంశములో సింగరాజునకును, లక్ష్మీదేవికిని బుట్టిన కేశవరాజొకఁడు గానవచ్చుచున్నాఁడు. ఇతనికి చిలుమూరు గ్రామములో వృత్తియన్నట్లు కనబడుచున్నది. అందలి భూమిని కొంత అమరావతిలోని అమరేశ్వరునికి దానమిచ్చి శాసనము లిఖించెను.¹ ఈతెలుగుచోడ

రాజులకు క్రమముగా రెడ్ల భుత్వమున ఆదరణతగ్గెను. వారికి పాలనాధికారములు లేకుండబోయెను. అందుచే క్రీ. శ. 1430 ప్రాంతము నుండి వీరి ప్రసిద్ధత హెచ్చుగా గానవచ్చుట లేదు. కాని యారాజ్యము తగ్గిన పిమ్మట ఒంగోలుతాలూకాలో శ. క. 1350 ప్రాంతమున గొందరు తెలుగుచోడరాజుల పాలన గానవచ్చుచున్నది. ఆలమందల తిరుమలరాజు పోతుకును, అన పోతయ చోడరాజు పుత్తుడునగు గంగయచోడరాజు యొక్కయు, ఆలమందల నూకయ దేవరాజుకొడుకు వీర అవుకు భూదేవచోడరాజయొక్కయు శాసనములు (కనుపర్తిగూలపాడులు) ఒంగోలుతాలూకాలో గన్నడుచున్నవి.¹ వీరచట పాలించుచువచ్చిరి. వీరికి తెలుగు చోడుల బిరుదులు లేకుండా “త్రిభువనాధి రుద్రుల పెన్ను సంచెత” బిరుదులుగలవు. వీరు విజయనగరసామ్రాజ్య సామంతులుగా బాలించి రేమో నని తలంతును.

“ఈ తెలు గుచోడరాజులు ధరించుచుండిన ఒరయూరి పురవరాధీశ్వర” యనుబిరుదమును ధరించినట్టియు, నీచోడరాజుల సంతతివారే నని యూహించుటకు వీలుగానున్నట్టియు మరికొందరి పాలనమచట నివట గనబడుచున్నది. ఇట్టి వారిలో శా. శ. 1207 ప్రాంతముననుండిన గొల్లపూడి కామానాయకు చిరమగ్రామమునందును, శా. శ. 1212 ప్రాంతమున బద్వసుద్రరాజుకొడుకు బయరాజుపాలనము రాజవోలు నందును, శా.శ. 1186 ప్రాంతములో కావలిలో మన్మసిద్ధి

తమ్ముడగు కడనలైతంగదేవరాజు పాలనమును, వేంగిదేశ సరిహద్దులలోనే గన్నడుచున్నవి.² ఇంకను ఇతరచోట్లనుండియూ వంశీకులను గురించి యీ వ్యాసమున విస్తరించటలేదు.

విజయనగర సామ్రాజ్య విజృంభణకాలములో నీ తెలుగు చోడవంశములనుండి మట్లవారు, కొండాజువారు, కట్టావారు మిక్కిలి ప్రసిద్ధిజెందిన పాలకులుగానున్నట్లు ఆకాలపు చరిత్రజదివినవారికి తెలియ గలదు. ఇంకను గొందరు గలరు. ఈ తెలుగుచోడులు వారు నివసించిన ప్రదేశములనుబట్టి అచటి గ్రామనామములనింటి పేరుగాధరించి యుండిరి. వీరు మొట్టమొదట చాళుక్య, హైహయవంశములవారితోనే బంధుత్వములను గావించి యుండిరి. క్రమముగా వీరు దుర్జయాస్వయులతోను, రెడ్లతోను, దక్షిణదేశపు పిళ్లయారులు లేక యాదవరాజులతోను బంధుత్వములు గావించుచు, సంతటను కలిసిపోయినట్లు కనబడుచున్నది. చాళుక్యులు, చోడులు సంబంధములు హెచ్చుగా నొనరించినట్లుట నీశాసనములు చాళుక్యులనియు, చోడులనియు బిలువబడుచు దుదకు ఇతరులతో గలసి యవ్యక్తులైపోయిరని చెప్పవచ్చును. ఈచాళుక్యచోడరాజులలో చాలమంది జల్లిపల్లి వీరక్షేత్రమున శార్వరి సంక్రి.శ.1361) వెలమవీరులతో బోరుశర్మ మరణించినట్లు గన్నడుచున్నది.³ నాటినుండి బహిరంగముగానుండుటకు జంకి రెడ్లలోను కమ్మవారిలోను, యితరులలోను గలిసిపోయి చాళుక్య,

1 Nellore Inscriptions. B/85 & 86.

2 Ibid A/25, 55 K/1 & 13

3 తెలుగుచోడరాజుల చరిత్ర (Madras University)

చోడనామముల వాడుక తగ్గించినట్లు కనబడుచున్నది. దూరప్రాంతములవారు మాత్రము మామూలుగా జెప్పకొనుచుండిరి. విజయనగరరాజ్యమున నుండిన వారిట్టి వారే. చాళుక్యుల నుండియు, చోడులనుండియు యేర్పడిన యనేక గృహనామములు గలవారి పేర్లు వెలుగోటివారి వంశచరిత్ర వివరించుచున్నది. అవి యిట్లున్నవి:- “సంబెటలేక సమ్మెట, మచ్చ, కొండ, చోడ, నందివాడ, తిరుమలరాజు, ఉద్దగిరి, జూటూరు, సాళువ, మాదిరాజు, పాళేము, పాణెము, గోవర్ధన, అప్పది, చెండువ, బోలెపల్లి, కొమ్మలదేవు” మున్నగునవి. ఇంతేగాక శాసనములందును యితర గ్రంథములు ఆరవీటి వంశచరిత్ర, శివయోగ సారములలోను ఉక్రిందిపేర్లుగలవు.

“తోలేటి, నిడదవోలు, ఆరవీటి, కోనేటి, నంద్యాల, అడపా, ఎ మంచి, గొల్లపాడ, పెల్లపాటి, సిద్ధిరాజు, మంగలంపాటి, ముదిగొండ, భీమరాజు, గురురాజు, వాలక, సాళువ” మున్నగునవి. ఇంక పొడవుగా చాళుక్యులవిద్యుయున్నవి. లోకలు రికార్డులలో యీ చోడవంశములు కొన్ని యీక్రింది రీతిని గనుబరుపబడినవి. “పాత్తూరి, కొండూరి, రాదిరాజు, మంచిరాజు, గొట్టికంటి, వంగలి, మాత్రాజు, కాలువజోడి గురురాజు” మున్నగునవి. ఇతరశాసనముల వల్లను, నివాసములనుబట్టియు వీరికి కనగా చోడరాజుల నంతరికిని, చాళుక్యులకును యీక్రిందిపేర్లుగూడ కాలక్రమమున వచ్చి గట్టు కనబడుచున్నది.

“సూర్యదేవర, వల్లూరు, నెల్లూరు, కోడూరు, మోపూరు, మాలెంపాడు, కొణిదెన,

కంచెర్ల, పొండూరు, నెక్కొండ, కందూరు, ఇమ్మడి” మున్నగునవి.

కమ్మవారిలోగల చోడ, సమ్మెట, కోనేరు మచ్చ, ఆలమందల, సరువ, కొంభ, ఎలమంచి, పెలంపాటి, ఇమ్మడి, సూర్యదేవర, కొణిదెన, కోడూరు, కంచెర్ల, కట్ట, మున్నగు గృహనామము లీచోడ-చాళుక్యవంశము లెఱువిపులముగా వారిలో కలిసిపోయినవో స్పష్టపరచుచున్నవి. కమ్మవారి చరిత్రకామండ. రెక్కలో నెండగు కలసికో చెప్పణలము. వేంగీదేశ మునందే యీ తెలుగు చోడులు మొదటి నుండి వృద్ధిచెంది, యనేక చోట్ల పాలనా భారము వహించి, సేనానాయకులుగా మెలంగుచు, ఆయా కాలపుచక్రవర్తులకు విధేయులై మెలంగుచు, విశ్వా పాత్రులై యున్నట్లు వీరలచరిత్రము రుజువు పరచుచున్నది. ఇంతేగాక వీరు కైవ, వైష్ణవ మత వ్యాపులకై హెచ్చుగా పాటుపడుటయేగాక, సంస్కృతాంధ్ర భాషలను వృద్ధిచెచ్చినట్లు గనపడుచున్నది. వీరిశాసనములు పెక్కింట సంస్కృతశ్లోకములు, తెలుగు పద్యములును గానబడుచున్నవి. తిక్కనసోమయాజి వంటి కవిశ్వరులను బోషించుటవల్లనే వీరికి తెలుగు కావ్యరైగల యభిమానము చెలియగలదు. వీరు ఆంధ్రదేశస్థులమనియు, ఆంధ్రులమనియు దలంచి ఆంధ్ర భాష నుద్దరించుటకై పూనుకొన్నట్లు కనబడును. ఆంధ్రులలోనే వీరు చివరవరకు లీనమైపోయిరి. మచ్చనకు వీరి శాసనములలోని కొన్ని పద్యములుచాపాదింతును. క క. 107 నాటి త్రిభువనముల్ల చోడుని శాసనమండలి పద్యము. (శాసన పద్యమంబు 1)

“చ. త్రిభువనగీతకీర్తి సరదేవ
శిఖామణి గామధారుణీ
ప్రభుతనయుండు మండలిక
భర్గుడు భార్గవదాబ్జ వట్టనుం
డభినవరాముడర్యమ కులాగ్రణి
గుండియపూడి భక్తితోఁ
ద్రిభువనమల్ల దేవఁడు ప్రతితిగ
శంభునకిచ్చెఁ బేర్చితోన్.”

శ.క. 1146 నాటి ఓపిలిసిద్ధిశాసనములోని.
(S. I. I. Vol VI No. 628 & శాసన
పద్యమంజరి I.)

“చ. అతనికిబుట్టి రొప్ప మధురాంతక
పొత్తపి చోడసిద్ధిభూ
పతియును మల్లి దేవుడును
బాహుపరాక్రమవిక్రమక్రమన్
నతనరనాథ బాలకదరాస్తిర
పాదసరోజవైభవా
నితత సముద్రకాంచిపరివేష్టిత
భూపరి రక్షణక్రమముల్.”

“చ. భూపదిలీపుడై వరంగు
పొత్తపిసిద్ధని తమ్ము మల్లధా
త్రీపతికిన్ సమస్తజగతీపతికి
స్సతు లుద్భవించిరా
శాపరిపూర్ణ కీర్తులు భుజా
బలవంతులునైన తొంటియ
యోపిలిసిద్ధియున్ గుల
సముద్ధరణుండగు మల్లి దేవుడున్.”

నన్నెచోడుని మంత్రియగు అన్నమర్రితి
శాసనమునందలిది. (శాసనపద్యమంజరి I)

“చ. గడుసరిలోభి యర్థమని
కన్నపుఁగానికిబందికానికిన్

బుడమికి నన్యకాంతలకు
భూపతికింజను మంత్రియన్ననిన్
బడసినయరమిష్టలకు
బంధుజనాళికి దీనకోటికిన్
గుడులకు వారిశత్రుములకుం
జను శుద్ధచరిత్రపాత్రమై.”

మచ్చునకై గొన్ని సంస్కృత శ్లోకములు
శక 1219 నాటి మన్మగండ గోపాలుని శాస
నము లోనివి.

శ్లో॥ త్రిమక్కురుభ లాంఛనోవి జయతేదేవః పురాణోహరి
స్తన్నా భేషసరసౌహృదరజ నిర్వికల్పవిధాతాసృజత్
తస్మిన్సన్నర్యమధాంకు వంశజనకా భూపాళికా
... ..
తక్మపాణిఖండిత రిపుక్ష్యాపాల దోర్మత్తః॥—

శ్లో॥ నల్ల సిద్ధిక్షమానాధాత్రేహమృద్ధవశ జన్మనః
వంశమండన మాణిక్యం ప్రసూతం శుభపంచకం॥ ౨
శ్లో॥ యోజనానగాద్యేవ కార్యోత్కృత కాలినా
స్వక్రితం శుభభూతానాంపాండవానాంచపంచకం॥ ౩
శ్లో॥ తత్రాగ్రజస్సుతో మన్మగండ గోపాళ భూపతిః॥
ప్రతాపయద్రథాపస్య ప్రసాదాద్ధిత వైభవః॥ ౪
(S. I. I. vol iv No 661.)

ఆకాలపు వచనకైలి గూడ కొన్నిచోట్ల
పద్యకైలిని మితిమీరుచున్నది. కొన్నిచోట్ల
పద్యముల నడకనే వచనములు ప్రవాయించిరి.
గ్రంథవిస్తరభీతిచేత వాని నన్నిటి నుదాహరింప
మానితిని. మరియొక శ్లోకము త్రిభువన మల్ల
దేవచోడుని ప్రెగడ అన్నయ ప్రెగడ భార
శాసనమునోనిది.

శ్లో॥ కాకాద్దేశి శైల దిగ్విమితేసామ్యాయశే శుక్తిరం
దీపం స్వస్థకులస్య దీపక ఇతి ప్రఖ్యాపితాః కితే
ద్రాక్షాగమ నితాసిగే భగవతే భీమేశ్వరాయోజ్యులం
ప్రదాన్విత్వమభిజ్ఞతప్రభుమిశోర్మిర్లగేందు భువం॥

ఇది ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరాలయము నందలిది, శా. శ. 1071 నాటిది.

(S. I. I. vol iv No 1057

ఈ శైలుఁగుచోడుల పాఁ నలో రాజకీయాధికారము వహించిన వారిలొ “రాచనాయకులు లేకరాచకొడుకులు” (Royal officers) నూంక నాయకులు, మండడ్లు, దేస్లు, అధ్యక్షులు, ప్రెగడలులేక మంత్రులు, గ్రామశాసకులు, మండలేశ్వరులు, దండనాయకులు

మున్నగువారుండి పరిపాలనా కార్యములు నిర్వహించుచుండిరి. ఒక్కొక్క గ్రామము ఒకే యూనిటుగా నున్నట్లు కనబడును. అవ సరమైనపుడెల్లను, గ్రామమందలి భూమిలను విడదీసి దేవాలయములకు, బ్రాహ్మణులకు దానములీయ బడుచుండెను. బ్రాహ్మణుల కిచ్చిన భూదానములు చాల తక్కువగానే యుండెను. ఇవి సామాన్యముగా చక్రవర్తులును వారిముఖ్యోద్యోగులును మాత్రమే యిచ్చుచున్నట్లు కనబడును.

శి

మట్లవారినిాది చాటువులు

శ్రీ తిమ్మానమ్మల కోడండరామయ్యగారు.

(5-4-1950 ఆంధ్రపత్రిక సచిత్రవారపత్రిక నుండి)

మట్లవారి సంస్థానము తెలుగునాటి సంస్థానములలో బేరెన్నిక గన్నది. మండలేశ్వరులై మహాసైన్యముతో విజయనగర ప్రభువులకు సంగ్రామరంగములయందు బాసటయై నిలుచుటచేతనేకాక, కృతులు సైచ్చెప్పించుకొనుటచేతనేకాక మట్లవారు విజయనగరరాజకటుంబములో వివాహాది సంబంధబాంధవ్యములు కలిగియుండుటచే గూడ మట్లవారి సంస్థానమునకు తెలుగునాటిసంస్థానములలో నొక ప్రత్యేకగౌరవము, నొక ప్రత్యేక స్థానము కలదు. కకుత్స్థవిజయ మనెడి ప్రబంధమును రచించిన మట్ల అనంతభూపాలునకు బినతండ్రి మట్ల వరదరాజు శ్రీకృష్ణదేవరాయలకు అల్లుడు. రాయలవారి కుటుంబముతో సంబంధము చేసిన యీ సంస్థానపాలకుల చరిత్రము ప్రచురితము కావలసి యున్నది.

మట్లవారు సూర్యవంశపురాజులు. దేవచోడవంశస్థులు. పొత్తపిచోటలకంటెను, ఒరయూరి చోడులకంటెను గూడ భిన్నులు. కాశ్యపగోత్రోద్భవులు. వంగలివా రని వీరి బూర్వనామము. వంగలి కోనమరాజు వీరికి మూలపురుషు డయినట్లు తెలియుచున్నది. వంగలి కోనమరాజుగారు తమ స్వస్థలము కడపమండలము రాయచోటి తాలూకాలోని 'మట్ల' యను గ్రామమునకు వచ్చి యందు స్థిరనివాసము కల్పించుకొనిరి. నాటినుండి వంగలివా రను పూర్వనామము పోయి వీరి నివాసస్థల మగు మట్లగ్రామముపేర వీరు 'మట్లవా' రయిరి. వీరి వంశీయులు నేటి కడప

మండలము లోని పూర్వభాగమునకు ఆగకువ యగు బద్వేలు (పెద్దపోలు), సిద్ధవటము, కడప, పుల్లంపేట (పుల్లమ్మపేట) లేక రాజంపేట (రాజమపేట) తాలూకాలను తమ యేలుబడికిందికి దెచ్చుకొని, రాజంపేటకు సమీపమున నుండు అనంతరాజుపేటను రాజధానిగా జేసికొని, విజయనగరపాలకులకు సామంతులై సీమాపరిపాలనము గావించిరి. వీరికి లోకువగా నుండిన మండలభాగము వీరి పేర "మట్లవారిసీమ" యయినది.

కడపమండలమునకు మండలకర్తగ్రాహులు గా నుండిన జె. డి. బి. గ్రీబిలు ఐ. సి యన్. దొరగారు ఉపలబ్ధము లయిన శాసనములను, కవితలను నాధారముగా జేసికొని పరిశోధనలు నలిపి యొకవిధముగా కడపమండల చరిత్రమును రచించిరి. తరువాత సి. యఫ్. బ్రాకన్ బరీదొరగారు మండలజనాభా నివేదికలో నొక యధ్యాయముగా కడపమండల చరిత్రమును రచించిరి. పయి యిరువుర పరిశోధనా ఫలితములగు నాచరిత్రల బరిశీలించి వాఙ్మయ జనవాక్యాదీతర ప్రమాణ కలాపములతో శ్రీ కళాప్రపూర్ణ జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారు కడపమండల చరిత్రమును రచించిరి. అందు మట్లవారినిగూర్చి వారు కొంత పరిశోధించి కొన్ని యమూల్య విషయములను వెల్లడించిరి. కాని సాధనసంపత్తి సంపూర్ణముగా వారికి లభింపకపోవుటచే వారి చరిత్రము అసమగ్రముగా నున్నది. మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారములో మొకటి దొరగారు

శ్రీకరించిన స్థానికచరిత్ర సంపుటములలో నిడు వదిలెడన సంపుటమునందు “మట్లవారిని” గూర్చి యొక పెద్ద కైఫీయతు కలదు. మఱియు నందు మట్లవారిపై నాడు వారి సంస్థానమునకు ముండిన భట్టాజులు రచియించిన చాటువు లెన్నో పేర్కొనబడినవి. చాటూదాహరణ పూర్వకముగా, కాశికాద్వారా ధారములతో నాకైఫీయతు మట్లవారినిగూర్చి పామాణికము గా చెలుపుచున్నది. ఆ కైఫీయతులోని కొన్ని ముఖ్యభాగములు బ్రహ్మకీ వేటూరి ప్రభాకరకాశ్మీరారి పర్యవేక్షణమున శ్రీకరింపబడి 1945 న సంవత్సరములో ఆంధ్రప్రదేశ్ ఆది వారపు సంచికలయందు బ్రకటింపబడినవి. మట్లవారిమీది చాటుపద్యముల మూడింటిని వారే తొలుత చాటుపద్యమణిమంజరి ప్రథమ భాగమునందు బ్రకటించిరి. స్థానికచరిత్రల సంపుటములో నువాహ్యతములయిన చాటువు లను, మఱియు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తక భాండా గారములోని వ్రాతప్రతులలో వానిని, మట్ల వారిపై భట్టాజులు చెప్పిన చాటువులను మఱి కొన్నిటిని వంశానుక్రమమునగూర్చి సందర్భ విశేషపురస్సరముగా నిందు బ్రకటించుచు న్నాడను. మట్లవారిమీది చాటువు లివి య శ్రీకళ్యాణరాంకముల వెల్లడించునవియై, హృద యంగనములై యున్నవి. మట్లవారి చరిత్ర మును రచిండుటలో నివి యత్యంతోపకారి ములగు ననుటలో సందేహములేదు. మఱియు తిరుమలతిరువతి దేవస్థానమువారు ప్రకటించిన కాశనసంపుట నివేదికలవలనగూడ తిరుమల పయనను, నింక నితరస్థలములను నీ మట్లవారు గావించిన దానాదీకములు, వారి సాహస పరాక్రమాదులు మనకు చెబియుచున్నవి. మట్ల అనంతభూపాలుడు రచించిన కకుత్స్థ

రచించిన యథిషి క్రరాఘవ మనశీ ప్రబంధము నందును మట్లవారిచరిత్రము తెలియగలదు. అథిషి క్ర రాఘవమునుబట్టి రచియింపబడిన వీరి వంశావళి యొకటి మొకంత లోకలు రికార్డు (15-6-22) లో నున్నది.

మట్లకుమార అనంతరాజుమీద భట్టా జులు రచించిన ఈ నీవమాలిక మట్లవారు చేసిన సాహసకార్యములను వంశానుక్రమ మున బేర్కొనుచున్నది.

శ్రీమంచు రవికుల సింహాసనాధీశ
దీచారికవిపద్మదీప్తమిత్ర
మిత్రవిద్యజనస్తోత్రసంతతదాన
దానవహరణ సత్యప్రభావ
భావబరిపుష్కర షట్కార్యసంపన్న
పన్నగేశ మృగాంక భవ్యకీర్తి
కీర్తితమాధవక్షీరాగ్నిసాందర్య
ధైర్యదీప్తుత శత్రుధరవృషేంద్ర
యందనందన విరోధీంద్రవిప్రతమాన
మానవాధీశకుమారనంత!

రాజవిద్యాభోజ రమ్యభోగ విడాజ
యవధారు! విన్నపం బలఘుచరిత
మీ మట్లనంశంబు మేదిని వెలయంగ
యెల్లమరాజయ్య యెలమి మెఱసి
పలువైరితతులను భండనంబున గల్చి
సిద్ధపటంబు ప్రసేది కెక్కి
బలిమి లగ్గులు గొని పరరాజభూములు
వారి చరిత్రలు వర్ణింపగా ఫణి
పతి వాక్సతి కర్మతి వశమె

తాతలెండల కీర్తి ధరణిపై వెలసెను
నిపుడు దేవరచర్య లెంతు వినుము
కలిగండరబాల కావేరివల్లభ
కటకపురీచూరకారవిరుద
రిపుగసింహాకాశ్యపగోత్రపావన

ఇక్ష్వాకు రాజులక్రింద వేంగీరాజ్యము

(పే. పు. 400 800 వ. ల వచ్చు)

కొంత భావయ్య చొడ.

నయనేనాచాగ్గుడు వ్రాసిన ధర్మాన్యుత మను కన్నడ భాషా సమశ్లేష గ్రంథము వేంగీదేశ చరిత్ర క్రిస్తుభగార్థము కొన్ని ఇత్యంబుల వరకు గ్రహింపవచ్చును.

నానువ్యాఖ్య ఖండిన గాళిమున అంగ దేశమును చింపాపురము రాజధానిగా ఇక్ష్వాకు వంశీకుడగు యశోధర మహారాజు పాలించుచుండెను. ఈతడు దక్షిణదిక్కునకు దిగివచ్చి అత్రువెడలి చోర, పాండ్యుల చెర, దేశమిలవరకు జయించెను. వేంగీ దేశమును గూడ జయించి, యచట ప్రతీపాల పురమును రాజధాని చేర్చిరచెను. అచటనే తాను నివసించి పాలించెను. ఈ పురమును గురించిన కేగు. ఈతడు వ్యాధ్యమున గ్రాస్యమును కుచుకొని బ్రహ్మాని శపసన కేగినదలందగా, అని కుచుకొని బూడిదమున కేగిగోరి, రాజ్యపదవి సంపాదించెను.

చిట్టి చివరకు ఆతని మూడవ కుమారుడగు ప్రయబలుడు స్వీకరించెను. యశోధరుడు అంతట జగజ్జిఖరమును వర్షణముచే తప మొనరింప గోయెను.

ప్రియబలుడు హఠాత్తుగా పాముకాటుచే చనిపోయెను. అతని మంత్రియగు ఇంద్రదళు డారాజున కుత్తిరక్రియలు రహస్యముగా జరిపించి, మెల్లగా శ్రీధరాచార్యుడిను రాజు

అన్నవక్రగుండు వేంగీదేశము నొకసారి దొంగిలించి పొమ్మని ప్రజలత్యంత కుతూహలముతో వేడుచున్నారని చెప్పి, యొప్పించి తోడితెచ్చెను. శ్రీధరాచార్యుడు వేంగీదేశమునకు రాగానే తమ్ముడు చనిపోవుటయు, వేంగీ రాజ్యము దిక్కులేనిదగుటయు వెలుగుకొనెను. ప్రజలకోరికపై నాతడు సంచారమును, రాజ్య భారమును వహింపక తప్పదయ్యెను. కొంత కాలము జరిగగా, నాతనికొక కమాగుడు వచ్చెను. అతనికి కండవ యశోధరుడని కుమారుడు వచ్చెను. అతడు పెరిగివాడగు వరకు నుండి, అతనికి పట్టముగట్టి శ్రీధరాచార్యుడు మరిల తప మొనరింప గోయెను. అతడు తప మొనరించినచో శ్రీధరగృహ పుణ్యము. ఇచట దాఖలనే గల మట్టచెట్టక్రింద పుట్టిందగా నీ పుత్రుడు మరణించెను.

ఈ శ్రీధరుని పేరు గట్టబడినదే గావులు ప్రధర్మియుడనును గ్రామ మొకటి వచ్చి లోలో నున్నది.

కెండవ యశోధరుడు పాలించిన కొంత కాలమున కానంతములో ధనదుడిను రాజు జనించెను. భక్తిప్రోలు పూజములోని శాసనములందు నెప్పబడిన కుశేరక రాజీశడే కావచ్చును. ఈతనిపేరిటనే గావులు వెలనాటిచోడ రాజుల రాజధానియగు ధనదు పురము (నేటి చందవోలు) నిర్మింప బడి

యుండును. ఈ ధనదుడు నమతస్థుడే కాని ఇతను స్థానమున్నడును సంఘశ్రీ కమాత్త కమలశ్రీనిజాచి మోహించిచివాసానామకెనట. సంఘశ్రీ తానుగూడ శైవనమతము శేషదనని మొప్పుకొని, చివరకు చూటదప్పి శిరస్సరించెనట. ఆతని కన్నులందుచే దేవతలచే పెరిగివేయఁడగా, నతడు క్రమముగా జని పోయెనట. ధనద మహారాజునకు ఇంద్రగుప్తుడనే కుమారుడు జనించు. ధనగు తర్వాత ఇంద్రగుప్తు వేంగిరాజ్యమును పాలించెను.

వేంగిరాజ్యము పాలించిన యీ యిక్ష్వాకు వంశీకు లేకాలమువానో, నాకు స్పించు కొనిన రాజధాని యేదియో విచారించ దగి యున్నది. వీరి రాజధాని గుంటూరుజిల్లాలోని భట్టిప్రోలుని కొండ గనుచున్నారు. అచటనే కుబేరకరాజు శాసనము దొరకుటవల్ల తెల్లను చున్నారు. అచటి మొగిల్ల సంఘములో కుబేరకు కొకసగ్గింటా గుండెను. వేంగి రాజ్యమునకు ప్రాచీనకాలమునుండి రాజధాని ఏలూరువల గల పెదవో ప్రాంతమేగాని యన్యము కాదు. అందుచే మరల చాల దూరములో రాజధానిని పెట్టుట నమ్ముటకు

ఏలులేనిదిగా నున్నది. ఇదిగాక శకకర్త యైచవిక్రమార్కుని మంత్రియగు భట్టి పేరున న్నింపబడిన భట్టిప్రోలునకు పూర్వము ప్రతీ పాల పురమును పేరున్నట్లు అచటిశాసనముల వల్ల తెలియుటలేదు-ఏలూరువద్దగల పెదపాడు అను గ్రామమువద్ద మొదట నీరాజధాని పెట్టి బడనేమోయని నాయూహ. వేంగిరాజధాని నీ యిక్ష్వాకులు మొదట జయించినపుడు, ఆ ప్రాంతము దగ్గరనే మరల రాజధాని నుంచిరే మోననితోచుచున్నది. కాని మొత్తముమీద ఏరు ఆంధ్రదేశముంతటిని పాలించి యుండరు.

జాడ శైవ మతములు రెండును ప్రబలముగా నున్నపుడే యీ వంశీకుల పాలన జరిగెనని చెప్పబడినందునను, ఆంధ్రరాజుల పాలనకు పూర్వమే యిది జరిగినట్లు కనబడు చున్నందునను, యీ వంశీకుల పాలనము కాకాపు క్రీస్తుపూర్వము 4 వ శతాబ్దినుండి 3 వ శతాబ్ది చివరివరకు జరిగియుండవచ్చునని తోచుచున్నది. కుబేరకరాజు అశోక చక్రవర్తి కాలమువాడై యుండును. ఈ విషయము లింకను పరిశోధనీయములే గాని, కేవలము కథా మాత్రముగా ప్రోసివేయ జాలము.

వేగి క్షేత్రము.

శ్రీ : శ్వనాథ సత్యనారాయణ

ఏరాజు పంచెనో యిచట శార్వపు పాయసమ్ములు నాగుల చవితినాళ్ళ
ఏయెట్టు సంజలో నేను పెన్నెగాజరములు కాళ్ళ బారాణు లిడిరొ,
చిత్రరథన్నామి శ్రీరంగోన్నములొ దెలుగు పిల్లలు కత్తి తిప్పిరపుడొ
ఏకెందు జాములు మనునివేగిమి వచ్చి కలసి పోయెకొత్రిలింగ ప్రభువుల,

నాగిచ్చేయసంబులై యలరుతోంటి
వేగిరాజుల పాద పవిత్రచిన్నా
గర్భిత స్మృత మూ భూమిఖండమంచు
ప్రభువులు జార్జి జీవచ్ఛనాంధ్రజనులు.

ఇటవేగిగుల పాదచిహ్నములు లేవే! లేవుపో! భావనా
స్ఫుటమూ క్లిష్టమునక బొందవు నెదో పూర్వాష్టాదుష్కాలపుం
ఘోరికల్ గర్భమునం దముడ్చుకొనియెం గాలోలు నీవల్లెపో
ఈట లోకాకృతదివ్యగర్భమనుకొ యాభోగ మేలొడిగో.

నీయాతుల ప్రభావ మహానియత వేగిపురానిరామా!
ఆమృతధర్మమూ పలు మహాత్ములు నారలు బ్రహ్మకోశగో
పామత లాంధ్రస్థైర్యపాలురహలంకృతి వ్యాఘ్రగర్జగా
నే యరిలోకకీకరి మహానాథ శౌర్యసాక్షతిం ననె.

ఈ నావదార్పితక్షేత్ర నేరాశ ధర్మాసనంబుండి స్మృత్యర్థమనెనొ
ఈనాదృగావృతంబున భూములలోన నేశౌర్యధనులు శిక్షింపబడిరొ
ఈ నాశరీరమం దివళించిన గాలి యెంత పౌరాతన్య మేచుకొనెనొ
ఈ నాతనూపూర్ణ మైన గూకాశమ్ము నే క్రతుధ్వనులు శబ్దించినదియొ

అన్మదజ్ఞాతపూర్వదివ్యత్వ మొప్పు
నీవునీతావనీఖండ మిచట నిలచి
యన్వతంత్రత దొరలు నాయాంధ్రకక్తి
నన్నుగంపింప జేయుచున్నది భృశమ్ము.

వేగిరాజ్యపు పుత్రులు గానగుల్ల పుణ్యము నేరులు తెలిసి
 ఎగిరినో గానగుల్ల పుణ్యముల పుణ్యముల శిక్షలకు దాసి
 కాణాడి యున్న పుణ్యముల కాణాడి పుణ్యముల నొకప్పుడొది
 కొట్టికొమ్మలలో పుణ్యముల కాణాడి పుణ్యముల చంద్రమణి మెటిగి

పుణ్యముల పుణ్యముల పుణ్యముల
 పుణ్యముల పుణ్యముల పుణ్యముల
 పుణ్యముల పుణ్యముల పుణ్యముల
 పుణ్యముల పుణ్యముల పుణ్యముల

శిలవోలె కనిపించి పుణ్యముల పుణ్యముల
 పుణ్యముల పుణ్యముల పుణ్యముల
 పుణ్యముల పుణ్యముల పుణ్యముల
 పుణ్యముల పుణ్యముల పుణ్యముల

పదివ్యవహారముల పుణ్యముల పుణ్యముల
 పుణ్యముల పుణ్యముల పుణ్యముల
 పుణ్యముల పుణ్యముల పుణ్యముల
 పుణ్యముల పుణ్యముల పుణ్యముల

పుణ్యముల పుణ్యముల పుణ్యముల
 పుణ్యముల పుణ్యముల పుణ్యముల
 పుణ్యముల పుణ్యముల పుణ్యముల
 పుణ్యముల పుణ్యముల పుణ్యముల

పుణ్యముల పుణ్యముల పుణ్యముల
 పుణ్యముల పుణ్యముల పుణ్యముల
 పుణ్యముల పుణ్యముల పుణ్యముల
 పుణ్యముల పుణ్యముల పుణ్యముల

పుణ్యముల పుణ్యముల పుణ్యముల
 పుణ్యముల పుణ్యముల పుణ్యముల
 పుణ్యముల పుణ్యముల పుణ్యముల
 పుణ్యముల పుణ్యముల పుణ్యముల

ఈ పొదలం జరించుచు నహీనమహామహిమానుభావమా
నేపురపీఠులందో చరియించుచు నుంటి నటంచు బారతం
త్రావతితుండ నయ్యును పురా మహాదాంధ్రమునన్ స్వతంత్రుడౌ
నేపురుషుండనో యనుచు నీ భ్రమ నత్యముగా దలంచుడు.

ఏ పల్లవస్థపాలు డెట్టినబావుటా చాళుక్యస్థపులరాశ్యంబునందు
ఏదేశికవిశ పాలించికవిరాజు నన్నయ్య వ్యాకరణంబునందు
ఏయులికెక్కునేప్పలు మహాశిల్పి గోదావరీనదీ ఘోషయందు
ఏతొంటి తెలుగుల యెక్కువాచారమ్ము బల్లవన్నపుల ప్రాభవమ్మునందు

నమసిపాయెనో—యున్న శ్తసామజంబు
కొలను నొరబడి తమ్ముతూతులను పెరికి
వైచుటె యెఱుంగుగాని తత్పద్యరస
కేసరవిమిత్రమధురసాగ్రియత గలదె?

కమ్ముగి గ కళమ్ము ఎగులవరకుం గెల రూంధ్రపూర్వరా
శ్యమ్ముల పేరు చెప్పెన పృథంవరమే చలించి పోవు నా
ర్థ మ్మగు చి క్తివృత్తిల రూరాధవన్నియ మేని నెన్నిజ
స్కమ్ములుగాగ నీశనవునన్ ప్రచహించునో గాంధర్వముల్.

ఇది వినిపింతు నంచు మది పెంచెద రుత్రులకీ నీ గళస్థగా
క్లిగికి ము లోచనాంశి హుధానుతబూప్పగి కమ్ము స్పందనా
స్పదప్రాదయమ్ము నాననికీజాలకి చే నకు నన్ను నింతగా
నెద పెదిలించుకొన్న దిగియొక్కడి పూర్వపుచ్చువాసనో!

(నంచుకుని పెంగనములతో)

(“జయంతి” పత్రిక నుండి)

వేంగి చాళుక్యులు-కొన్ని గద్యమయ్యాద్రశాసనములు.

శ్రీ మందలపర్తి ఉపేంద్రశర్మ ఎం. ఎ.

ప్రధానాధ్యక్షుడు, సామ్యభాషాశాఖ, హిందూ విశ్వవిద్యాలయము, గుంటూరు.

ఆంధ్రదేశమును పాలించిన ప్రభువంశములలో చాళుక్యులు మిగుల ప్రసిద్ధులు. చరిత్రకారులు. వీని పూర్వ చాళుక్యులనియు పశ్చిమ చాళుక్యులనియు విభజించిరి. నేంగీ, రాజమహేంద్రవరములు మఖ్యపట్టణములుగ పాలించినవారు వేంగీ, లేక పూర్వచాళుక్యులను, కుంభరదేశమును కల్యాణి రాజధానిగా పాలించినవారు పశ్చిమ చాళుక్యులనునైరి.

చాళుక్యులను, గూర్చిన ప్రశంస బిల్లులు డను (1) విద్వత్కవి తన విక్రమార్క చరిత్రయందు గావించెను.

ఒకప్పుడు బ్రహ్మ కొలువుదీర్చియుండిగా అచటకు ఇంద్రుడు దేవతలతో కూడ వచ్చి ఇట్లనెను:- “దేవా! కిలియుగ మహాత్మ్యమున కాబోలు ధర్మము తగ్గిపోవుచున్నది. మత్స్యయుజ్జ యాగాదులను చేయుట కనుక నందరను ధర్మపథాను నగులగుంట్ల చేయగల ప్రభువును సృజించుడు.” వానివైభవమును కంగీకరించి దేవేంద్రుని పంపివేసెను.

చతుర్ముఖుడు, ఆదర్శ ప్రభువును, సవతరింపజేయుటకు, అర్జునుడుటకై నలుగురు పైకెత్తిగా నందుండి తేజోమూర్తియొక

మగ్గువించెను. వానినిగాంచి బ్రహ్మ వీరోక్షమా! నీవు ధర్మము శుభ్రక ప్రజల పాలింపు నని భూలోకమునకు పుచ్చెను. చుభుకము నందు జనించినవారు గాన నాతికు చాళుక్యుడయ్యెను. ఆశసవంశమే చాళుక్యవంశము. ఈ య- గాజధాని ఆయోధ్య. హరీశ మూసవ్యులను నిర్మింపుట గాకను శాలురీ వంశమున నుండిరి. అంతకుమీరము లో కొండగు డక్షిణాపథమునకు వచ్చి స్వతంత్రరాజ్యములను స్థాపించిరి. వీరు చంద్రవంశపు క్షత్రియులనియు హరీశ పుత్రులనియు, హిందవ్య నగోత్రులనియు, వ్యవహరింపబడిరి. కార్తికేయుని కృష్ణుడు వీరు పాత్రులు. నరాహముతో యుద్ధమున గి వా ధ్వజము.

చాళుక్య వంశమునకు శాస్త్రీ దెచ్చిన ముద్రా రాజు నయసింహ వల్లభుడు. ఇతని శంఖ విని మూర్త్యుడు అనంతము లుముఖో విజయ గుప్తా గావించి దక్షిణాపథమున వరమ ప్రసాది గాంచెను.

(2) కోగుమిల్లి శాసనమున నీతని ప్రస్తావన గలదు. విజయాదిత్యుడు, త్రిలోచనవల్లభుని రాజ్యము నవహరింపగలచి, యుద్ధముచేసి,

* రాజమహేంద్రవరమునగలిగి ఆ ప్రేరేపన విశోధక మంగళివారి ప్రతికయందు ముద్రితమైన నాల్గు వ్యాసమునకు భావపూర్వకము.

నెలలతరబడి పోరి, ఆ యుద్ధమున నిహతు డాయెను. త్రిలోచన పల్లవుడు నాటి పల్లవ రాజుల సాయమునంది యుండెను. విజయా దిత్తుని బార్య ఆ సమయమున గర్భవతి. చాళుక్య సైనికులు రాజు మడిసినంతనే తమ త్రోవను తాము పొందురి. రాజు కిక్కిమాలి యుండెను- త్రిలోచనునికి ధనుసడి ఎచ్చగును రాజనుహిషికి ఆశ్రయ పూయకుండిరి. రాజు ఖగోహాశుడు, రాజు చెలిక ప్తేను, రాగనూ కిశగా రా పత్నిని కల్గించి, అగ్రరాశము నామను కెల్లది నింకొని శిగిరముమండి మహా రణమున కేరి. అక్కడ కుడి కొచ్చును ము లకు “ముదివేము” అను సగ్రహారమున కారా యోగూడ చేరిరి. అగ్రహారికునిపేరు విష్ణువర్ధన భట్టారకుడు. రా ఖగోహాశుడు, విష్ణువర్ధన భట్టారకునితో చాళుక్యవంశమునకు గలిసె విష్ణువర్ధను పివరించెను. విష్ణుభట్టారకుడు చాళుక్యభావముతో రాజుని చూచుచుండెను. ఒక కుభమునగా ర్థమున నామె గొలుక్కు కి మూగుని గ కెను.

విష్ణువర్ధన భట్టారకుడు, గాంధీ మార్గమున విద్యాబుద్ధులను గరి చెను. వేంకటాద్రి ము లందును, ధన్వంతర్యునియందు నా శాలుకు క్రిమముగ పారంగతు, శన శత్రువులకు పల్లవరాజు నోడించి తన రాజ్యమును తొగి సంపాదించుకొనెను. పల్లవరాజుతోని పరాక్రి మమునకు మచ్చి శన కూతునిచ్చి వినాహము చేసెను. విష్ణువర్ధనుడు, అగ్రహారాధిపతివలన

తన తల్లివలన ననుస్త వృత్తాంతమును వినెను. అప్పటినుండియు చాళుక్యులు విష్ణువర్ధన భట్టారకునిచే అభ్యుదయ పరంపరల నందిన చారు గనుక ఆశని పేరును, బిరుదు నామ ముగా వంశ పరంపరగా ధరించినది ప్రసిద్ధి. విష్ణువర్ధన మహారాజు కడంబులను, గాంగులను జూచి తన రాజ్యమును విస్తార మొనర్చెను. అతని కుమారుడే జయసింహుడు. సార్థక నామము. విజయసింహుడు అయిదవ శతాబ్ద మువాడని చాళుక్యకులందురు. తరువాత కీర్తి ప్రతాపములతో విలసిల్లిన వేంగి చాళుక్యు లు కేకలు ప్రజలను దిరి కాలము పాలించి, ధర్మ సంస్థాపనము గావించిరి.

ఈ వంశపువారి చారిత్ర ఆరాజుల దాన శాసనములవలన సువిదితము. ఈ శాసనము లాంధ్ర భాషకు అత్యంత శోభకారములు. ఇందు గద్యమయములను కొన్నిటిని పరిశీ లించి నాటి భాషమున క్లిటిని, నిరూపింప యత్నింశము.

సంస్కృతభట్టనకు పూర్వముండిన శాసన ముల వాధారముగ గొనియు, పూర్వచాళుక్యు లగు కిక్కివ నాయుండిన రాజుల శాసనముల మూలమునను, ఆంధ్రభాష స్వరూపము నగదు చెచ్చును.

(3) క్వి విష్ణువర్ధనుడు- కీర్తివర్ధ ద్వితీయ చాళుక్యు. అన్నయగు పులకేశి దక్షిణకొసల

మును జయించి కలింగ, వేంగి దేశములపై దండెత్తివచ్చి మొట్టమొదట సింధుపురమును ముట్టడించి నపుడు దుస్సాస్థిమైన ఆదుర్గమును లాఘవముతో స్వాధీన మొనర్చుకొనుటకు కారకులై, తరువాత తాను క్రొత్తగా వశము చేసుకొనిన ఆంధ్రదేశము సూర్యభాగమునకు ప్రతినధియై అచిరమున ప్రథమ పూర్వచాళుక్య ప్రభువయ్యెను. ఇతడు పొట్టివాడగుటచే ను విష్ణువర్ధనుడనిరని కొంగరంచును. ఇతడు ఆశోక శతాబ్ది మొదటిభాగమున నుండెను. విశాఖ పట్టణము ఇల్లా నర్మదానది తాలూకా లోని కొండ గ్రామమున తన రాజ్యకాలము పదు నెనిమిదవ సంవత్సరమున వేయబడిన గానక న నముబిడ్డి ఇతని రాజ్యము దివిలిసెమ ప వరకు న్యాపించి యుండును. ఇతని రాజధాని పు పురము- ఇతని కుమారుడు ముసునూరు కృష్ణాజిల్లా గుడివాడ తాలూకాలోని పెనుపట్టు గ్రామము హక్కులపానకు లోని నల్ల దానకొనమున్నది. ఇతని రాజ్యము చెల్లూరువరకు విస్తరించి యుండెను. ఆడ రాజధానిని విష్ణువర్ధనుడు వేంగికిని వాడు. 25 మంది సైన్యమును నిర్మించి

లీదేశమును పాలించిరి- అమృరాజ విష్ణువర్ధ నుని కాలమున వేంగినుండి రాజధాని రాజ మహేంద్రపురమునకు మారెను. రాజమహేంద్రపురమునకు గలదు. అతని 20వే గానముహేంద్రపురము వెలసెనందురు. భారత కృత్తితి రాజరాజ విష్ణువర్ధనునివరకు పూర్వచాళుక్యులన వేరనే వాగు విఖ్యాతి నందిరి. తరువాత చోళచాళుక్యులను నామ మున కొప్పి చోళులతో సంబంధ బాంధవ్య ముల కలిగి కొంతకాలము ఉభయరాజ్యముల నడపి చిట్ట చివరకు ఆంధ్రదేశమును వదలి వెళ్ళిపోయిరి. చోళులుగనే పిమ్మట పరిగణ నాగుల నందిరి.

పూర్వచాళుక్యులు తమకు ప్రాచీనులైన రాజుల పట్టణ ననునందుకి శ్రేయగుననె దాన 7 సంముల వెలయుచిరి. ఆంధ్రము రాజ ధానియై రాణించెను. ఇంచుమించుగి ఆ కాలము నే చోళులు గానములు శ్రేయగున కానచచ్చుచున్నవి. నేటికి 7 ప్రాంత మయిన గానములలో ప్రథమ, ఆంధ్ర శాసనము నాగరాజ భాషాస్వరూపమును గోధురచుకొను టకు దాహించుచున్నాడు. *

* 1) స్థానిక [*] శ్రీ 1) సహారా జ్ఞాన శిష్యుడైనది

ii (1) సహారా జ్ఞాన శిష్యుడైనది

iii (2) స్థానిక పాపా శిష్యుడైనది [*] తేనిప్ప నిగవార్ల [ప]

iv (4) [ప] సహారా [1] సహారా [*]

v (5) సహారా శిష్యుడైనది [ii*]

(1) శ్రీ మల్లపల్లి పోతుశిష్య శిష్యుడు ఈ శాసనమును సంపాదించి విశాఖముతో గిడుగు రామమూర్తి పరిమలగారి సత్తెలి రెమ మహోత్సవ శాస్త్రాన శాచి మిగు ప్రకటించుచుండిరి. ఈ పొట్లపత్రి, మాలేవాడు కానమును శిష్యుగారిదగ్గరనున్న శాసన ప్రతి ౬౪౦ పాటి వ్రాయబడినది

ఇక చాళుక్య శాసనములలోనిది, జయ
సింహవల్లభుని విప్రుణ్ణి శాసనము మొదటి
ప్రక్క—

1 “స్వస్తిశ్రీ మల్ సకల లోకాశ్రయ
జయసింఘ

2 వల్లభ మహారాజు లాకున్ ప్రవర్ధ
మానవిజయ రా

3 జ్య నంవత్సరంగాఁ పంపింబొడి అన్నట్టి
అమ్మోపూణ్ణ

4 మనాఁడు పూవిండి రాజుల ముఱు
కలిముడిరాజుల్

5 పూవిండి సముద్రర నాకుఁజేసె
కల్పిన్

6 అగుజ్జ నుకడుమూటికి పిప్పి ఉన్న
రెండు—

7 రెండు చెరువులకుఁగూడకొక పా
లొక పుణ్యపుట్టి ఆ

8 అపట్టినను 1 మాఁపుకొక కొత్త
(అ) లోకాభయమున నా

9 రెండు గుచ్చిర పావము వారం
స్థావి () శివైరింబున కిళా

10 కింగుగిమిచ్చి కుడుచునాడు గుఱ
వ మొగునా

11 రువిన్న గాణం బ() ప్పొట్ట (నం)
గాణంబు చువులూరు గాణంబు

.....

ఈరీతి నాలుగు పుస్తకముల నెక్కడనుండెను.

1.....[ప్ర]చ్చిననాడు భారాణసివేప్ర

(5) Bharata Kavita Vimarsanam
3

2.....వీడి న [ము] ద్రంబుమలా

3.....డిసెన వదికి

4.....రమశ్చ...

(శరువాశ కొన్నిసంక్తులు సంస్కృతము.
అనంతర మాంధ్రమున నున్నవి)

(5) ఇందుగల విశేషములు— అ అను నక్ష
రమునకు ౭దులుగా ట అను నక్షర విశేషము
గన్పించున్నది. ఉదా॥ తా॥ తో॥ంట అను
నాసికాక్షరములు శ తద్వగేత రాక్షరములకు
ముందు, అను నాసిక్యమును బోధించుటకై
పూర్వము స్వారమునకు బదులుగ వాడబడు
చుండెడివి. ఉదా॥ నేట్ర శాసనములలో
స్వరాను స్వారము లేదు. ఇప్పుడథాను స్వార
మున్న స్థలములలో పూర్వము స్వార ముప
యోగింపబడెడిది. విశేషించి ఆకాలమున
స్వరాను స్వారముండినట్టి ధ్వనిపవలసిన స్థల
ములుగూడ, ఖండినింపునొక్క చిహ్నము
లకు ప్రత్యేకముగ నుముగ వివిధ పూర్వమే
వాడబడెడిది. ఉదా॥ లో॥ంట.

జన్మక్షరములలోని క్రిందిదగు శేషము
శకటశేషముగ గూడ నున్నది. ఉదా॥ వాస్త
శకట శేషములక్రింద ఇతరాక్షరములు కూడ
జన్మలుగా గన్పించుచున్నవి. ఉదా॥ విప్రు.

ఋషువచన ప్రత్యయములుగ ‘ళ’ ‘ల్’
వాడబడుచుండెడివి. ఉదా॥ సంవత్సరంబుళ

కొన్ని వినంధి ప్రయోగములున్నవి. కాని
మొత్తము మీద నంధి నియమములుపాటించ
బడిన వనవచ్చును. పూర్ణ బిందువు తరువాత

by Prof. Korada Ramakrishnayya.

నుండు హల్లులు ద్విత్వయు క్తములుగ (వాయు బడుచుండెను. పూర్ణాను స్వారము ఉచ్చరింపబడక, అర్థానుస్వారముగ నుచ్చరింపబడవలసినపుడు అట్టిద్విత్వము లేదు. వలవలి గిలికలున్నప్పుడును అక్షరములకు ద్విత్వము ఉండెడిది. ఉదా॥ తూర్పుఁ

ఇప్పటినుకారస్థానమునఁగోకారముండెడిది. పది శబ్దములలోని అను రూపముతో ప్రత్యక్షమయ్యెడిది. ఉదా॥ ఎఱుంగుది. క్రీ. శ. తొమ్మిదవ శతాబ్దమునాటికి పద్యమయ శాసనము లేర్పడినవి. ఆకాలము నాటివచన శాసనములోని కొంత భాగమును ఉదహరించుచున్నాను. పద్యములలో నెక్కుడుగా తరువాతలు, అక్కరలు మొదలగునవి దేశీయ చాందస్సుతో నొప్పెడివి. వచనము కొంత మార్పుపొందినది.

“[వి]జయాదిత్య పాదపద్య] భ్రమ రాయమాన శ్రీమత్కడియరాజు గుణగణ భరమృత్యుద్ర]న కాని యీశ్వరునిం గాది కేయుండును అలె హంపి కిభాపిశార దుండు”..... ల్పిన..... (1928 సం॥ భారతి) తత్సమములు బహుళములుగానున్న పనుటకు ధర్మచక్ర శాసనము గుణగ విజయాదిత్యుని కాలమునాటిది చక్కని ఉదాహరణము. మొదటలేని సగా పక క్రియలు తరువాత తరువాతవచ్చి అన్యమ సౌలభ్య మొదలగునట్లు గమనింపదగినది.

భాష కాలక్రమమున మారుచుండుట భాషా న్యభావమునకు దగినదియే గదా. నన్నయకు పూర్వముండిన తత్సమ భాషాభావశబ్దమే నన్నయ రచనల యంగును పొడగట్లను నన్నయ పూర్వముండిన శాసనభాషల లక్షణము ఏకదర్శనముగ మాత్రము చూపుట యోగ్యం. ప్రాబ్లెము యుగమునకు చెందిన శాసనము లనేకములు అర్థ శాఖా సవేదికల యందు (పచనములు) గలవచ్చును.

ఇక నన్నయ వచన రచనలుకూడ చుచ్చునక గూపి వానిని గూర్చి కొలదిగ చెప్పుట వలె అప్రస్తుతమే యయ్యె, వాగను శాసనమని 'వేగ నాభికిల్ల అంధ్ర భాషాపేవ' అను క్షీణక్రియ స్ఫురింపదగునని చూచి. నిరనద్య పునఃస్థాపన కూడ ఆశాజ్ఞానానంద్యక మ. (6) అను గాజరాజు పదము వర్ణనమిట్లనె “నృకు చుధుర రిపభాన గాగరి వ్యాపచన రచనా విశారిదులై” విహాన భావులున్నట్లు నెల్లడించుచున్నామ. గీచిలూన నన్నయకు పూర్వము సామాన్యమైన వచన రచనలుగాక శ్రి గవిగాపద్ధతియే ఆంధ్రమున ముఖ్యుండినట్లు కలదు. కిరకి ప్రాంతము వాగను శాసనమునకి పూర్వము నూగు, నూట ఏభై నవత్యరములు నాడుచున్నను తెలియుచున్నది. అది కవి కూడ, తన చంపూకావ్యమునందు సగమునకు తక్కువగానీ భాగమును వచనమునందే ప్రాసియుండెను. ఆ మహాకవి

వేంగీదేశపు ప్రాచీన చరిత్రము.

Sri N. Ch. Krishnamaacharyulu, M. A.

I బృహత్పలాయనులు (క్రీ. శ. 225-250)

బృహత్పలాయనుల చరిత్ర కొండమూడి తామ్రశాసనమువలన తెలియుచున్నది.¹ ఈ శాసనము ప్రాకృతభాషలోనున్నది, లిపి ప్రాచీనలిపి. పల్లవరాజు శివస్థంభనగృహ శాసన లిపిని పోలుచున్నది. కాంచీ, నేలిన శివస్థంభ మహారాజు కాలముననే బృహత్పలాయన రాజు జయవర్మ పరిపాలించియుండును. బృహత్పలాయనులు కృష్ణానదికి ఉత్తరమున సముద్ర తీరమునను, పల్లవులు దక్షిణమునను, ఇక్ష్వాకులు పశ్చిమమునను పరిపాలించి యుందురు.² కొండమూడి తామ్ర శాసనములో నున్న కూడూరు మచిలీపట్టణ సమీపమున నున్న కూడూరు, జయవర్మ శివభక్తుడు, శాతవాహనరాజ్యము అర్పించినప్పుడు ఈ బృహత్పలాయనులు 'మహారాజ' నామమును ధరించి స్వతంత్రు లుగిరి. జయవర్మ తరువాత రాజులు చువ్రలో కన్పించుటలేదు. శాలంకాయనులు బృహత్పలాయనులను జయించి యుందురు. విజయదేవవర్మ, శాలంకాయన రాజు (క్రీ. శ. 275) ప్రాంతమున పరిపాలించినాడు.

ఇతని అశ్వమేధమునకు పూర్వము బృహత్పలాయనులను జయించినట్లు ఊహింపవచ్చును.³

II శాలంకాయనులు

వేంగీదేశమును పరిపాలించిన ఈ ప్రాచీనరాజ వంశము వేదమహర్షియైన శాలంకాయనగోత్రమును ధరించిరి. టోలమీ సాలీనాయి అను జాతిని కృష్ణానది ప్రాంతమున నుడవారింది నారు. పల్లవ, బృహత్పలాయన, శాలంకాయనరాజుల నామముల సామ్యము, వారు ధరించిన పితృభక్తియను విశేషము స్వీకరించిన నందికేతనమును బట్టి వారందరు ఒకజాతికి చెందినవారను ఊహ జరించుచున్నది.

తామ్ర శాసనముల వలన శాలంకాయన రాజుల చరిత్ర తెలియుచున్నది.⁴ అలహాబాదులో క్రీ. శ. 340 ని సముద్రగుప్త చక్రవర్తి ప్రతిష్ఠించిన జయస్థంభము, దక్షిణాపథ చారిత్రకకుల నిర్ణయమునకు ధృవస్థంభము. సముద్రగుప్తునికి హస్తివర్మ సమకాలికుడని ఈ విజయస్థంభము వలన తెలియుచున్నది. చువ్రలో

1 E. I Vol VI, p 315

2 K. R. Subrahmanyam's History of Andhra.

3 Ibid.

4 i ఏలూరు తామ్రశాసనము E I vol IX p 56

ii ప్రాకృత శాసనము I.A. vol v p 175. vol IX

iii పెదనేగి తామ్రశాసనము భారతి ఆగష్టు 1924

iv కొల్లేరు తామ్ర " I A vol V p 175

v కొల్లేరు తామ్రశాసనము vol ii. M. E. R. 1925 p 73

vi " " I. M. E. R 1945 p 73

vii M. R. College Magazine oct. 1922

ప్రాకృత శాసనములు ప్రాచీనములు. స స్కృత శాసనములు అర్వాచీనములు. ఏలూరు ప్రాకృత తామ్ర శాసనములోని విజయనందివర్మ, ఇ-కొక శాసనములోని అతని కుమారుడు విజయబుద్ధవర్మ, అలహాబాదు హాస్తివర్మకు (క్రీ. శ. ౪40) ప్రాచీనులు అని చెప్పవచ్చును. పెదవేగి తామ్ర శాసనములోని దాతకు హాస్తివర్మ ప్రపితామహుడు. ఏలూరు ప్రాకృత తామ్ర శాసనములో విజయదేవవర్మ మహారాజు అశ్వమేధము చేసినట్లుగలదు. కావున శాలంకాయన రాజ్యమును విజయదేవవర్మ స్థాపించియుండును. పెద వేగి శాసనములో హాస్తివర్మ మొదలు నాలుగు పురుషాంతరముల వరకు రాజులు కన్పించుచున్నారు.

హాస్తివర్మ

కందివర్మ

కంద్రవర్మ

కందివర్మ

— దాత

ప్రాకృత శాసనములో అశ్వమేధయాగము చేసినట్లు చెప్పిన విజయదేవవర్మ విజయనందివర్మకు ప్రాచీనుడు అని ఊహింపవచ్చును.

ఈ శాసనములోని హాస్తివర్మయే సముద్రగుప్తుని సమకాలీనుడనటకు శిలాక్షర స్వరూపములు గూడ సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి. కొల్లేరు శాసనములో చంద్రవర్మ శ్వేచ్ఛ కుమారుడు విజయనందివర్మ యని గలదు. కొల్లేరు శాసనములోని నందివర్మ పెదవేగి శాసనములోని రాజులు ఒకరే యని నామ సాదృశ్యముచు బట్టియే గాక శాసనాక్షర సామ్యమును బట్టియు, తండ్రి పేరును బట్టియు గూడ సిద్ధించుచున్నది. కంటేరు I తామ్ర శాసనములో

విజయస్కంధవర్మను పేర్కొనుచున్నది. పెదవేగి తామ్ర శాసనములో విజయస్కంధవర్మ కన్పించుటలేదు. విజయస్కంధవర్మ కంటేరు తామ్ర శాసనలిపి, చంద్రవర్మ కుమారుడైన నందివర్మ శాసనాక్షరములను పోలుచున్నది. కావున నందివర్మ తరువాత విజయస్కంధవర్మ అక్షతనభావిలో పరివర్తించియుండును.

విజయదేవవర్మ మహారాజు (ఏలూరు తా. శా.)

విజయనందివర్మ 1

కుమారుడు

యవరాజ విజయబుద్ధవర్మ (ప్రాకృత తా. శా.)

హాస్తివర్మ మహారాజు (అలహాబాదు శాసనము) || శ 840

కుమారుడు

కందివర్మ మహారాజు ii కాంతేరు తా. శా.

కుమారుడు

చంద్రవర్మ మహ

శ్వేచ్ఛ కుమారుడు

విజయనందివర్మ మహారాజు iii (పెదవేగి-కొల్లేరు తా. శా.)

విజయస్కంధ వర్మ మహారాజు (కాంతేరు తా. శా.)

శాలంకాయన రాజుల కాలమును నిర్ణయించుటకు సముద్రగుప్తుడు హాస్తివర్మ సమకాలీనుడని చెప్పి అలహాబాదు జయస్థంభమే ముఖ్యాధారము. విజయదేవవర్మ వేంగీపురాధీశ్వరుడనని చెప్పకొన్నాడు. అతడు అశ్వమేధయాగమును నిర్వహించినాడు. హాస్తివర్మ మహారాజునకు విజయనందివర్మకు మధ్య రెండు పురుషాంతరములు గలవు. పురుషాంతరమునకు 25 సం॥ చొ॥ నగణించిన విజయనందివర్మ కాలమును దిక్పాత్రమున నిర్ణయింపవచ్చును. హాస్తివర్మ

మహారాజు చాల కాలము రాజ్యము చేసినట్లు అతని విజయ ప్రశస్తిబట్టి ఊహింపవచ్చును.

క్రీ. 280 ప్రాంతమున విజయనందివర్మ వేంగీ సింహాసనము నధిష్టించియుండును. అశ్వమేధ యాగమును చేసిన విజయదేవవర్మమహారాజు విజయనందివర్మకు ప్రాచీనము బృహత్పలాయనరాజు జయవర్మ కూడూర ప్రాంతమున పరిపాలించుచున్నప్పుడు వేగిలో విజయదేవవర్మమహారాజు రాజ్యము సన్ని అశ్వమేధయాగమును చేయుట అంధవమని శ్రీ సుబ్రహ్మణ్యముగారి అభిప్రాయము. పైగా ఇక్ష్వాకులరాజు వీరపురుషదత్తుని రాజ్యము జగ్గయ్యపేటవరకు విస్తరించిన కాలములో గూడ అశ్వమేధయాగమును చేయుట పాపము. కావున విజయదేవవర్మ క్రీ. శ. మూడవ శతాబ్దంతమున అశ్వమేధ యాగముసన్ని వేగిని పరిపాలించియుండును.¹

కాని, హస్తివర్మ చాలకాలము పరిపాలించినాడు. బుద్ధవర్మ తరువాత అధ్యతనభావిలో హస్తివర్మ సింహాసన మధిష్టించినట్లు చెప్పటకు ఏలులేదు.

శాలివాహనరాజ్యము అస్తమింపగా, వేగిలో శాలంకాయనరాజు విజయదేవవర్మ మహారాజు, స్వతంత్రుడై అశ్వమేధయాగమును సన్నియుండును. తోడుప్రాంతమున బృహత్పలాయనరాజు జయవర్మ స్వాతంత్ర్యమును వహించియుండును. అట్లే కృష్ణానదికి తూర్పున ఇక్ష్వాకులు, దక్షిణమున పల్లవులు స్వతంత్ర రాజ్యములను స్థాపించియుండురు. వీరందఱు ఇంచుమించుగా సమకాలికులు అని చెప్పవచ్చును.

హస్తివర్మతరువాత నాడువురుసాతరముల వరకు రాజులు గారు. అనగా, విజయనంది వర్మమహారాజు iii (310 + 75) = 115 A.D ప్రాంతమువరకు రాజ్యము సన్నియుండును. అతనితరువాత విజయస్కంధవర్మ రాజ్యమునకు వచ్చెను. అతనికాలమున పల్లవులు దక్షిణమునుండి వేగి ముట్టడించినారు. చిట్టచివరకు ఆరాజ్యము విష్ణుకుండినరాజుల వశమయ్యెను.

వేగీదేశమునకు పాలకుడుగా చరిత్రలో ఉదయించిన మొట్టమొదటిరాజు విజయనంది వర్మమహారాజు. ప్రాచీనకాలమున వేగిపల్లవులు నేటి ఏలూరు నగరమునకు 8 మైళ్ళ దూరములో నుండెను. ప్రప్రథమమున శాలంకాయనలనుండి అర్వాచీనకాలమున చాళుక్యుల వరకు వేంగీదేశమునకు వేగి రాజధాని. ఒకనాడు, వేగీదేశము ఆంధ్రదేశము పర్యాయపదములుగా వ్యవహారములో నున్నవనిన వేగిరాజ్యప్రాధవము సువ్యక్తమగుచున్నది. నేడు ప్రాచీనాంధ్ర రాజధాని అదృశ్యమైనది. ఆ శిథిలావశిష్టములో పెదవేగి చివరే అనుచిన్న పల్లెటూరులు మాత్రము నిలిచియున్నవి.

విజయనందివర్మ iii, సూర్యభక్తుడు. విష్ణు పూజ తత్పరుడు. పెదవేగి సమీపమున నున్న జీర్ణసూర్యాలయము విజయనందివర్మ కాలమునాటిదైయుండును. అతని పెదవేగి శాసనములో విష్ణ్వాలయమునకు దానము చేసినాడు.

విజయస్కంధవర్మ మహారాజు తరువాత వేంగీరాష్ట్రచరిత్ర అంధకార బంధురముగా నున్నది. పల్లవరాజు సింహవర్మ మాంగమారు శాసనము వేంగీరాష్ట్రమున ఒక ఊరును దానము చేర్చినచున్నది. పల్లవులు వేంగిని

స్వంధవర్తకాలను జయించినారో, లేక విష్ణుకుండినులు పల్లవులను జయించి వేంగిని పరిపాలించినారో నిష్పన్నగా చెప్పటకు నీలు లేవు. విష్ణుకుండినులు, విజయస్వంధవర్తక తరువాత వేంగిదేశమును పరిపాలించినారు వారి రాజధాని వేర్లకి సమీపముననున్నది. ఇది నేటిలెందులూరు-డెందులూరు అనుగ్రామము.

గోదావరి ఉత్తరమున కళింగరాజులు, పల్లవులు కృష్ణానదికి దక్షిణమున, పశ్చిమమున కదంబ-వాకటకులు, పరిపాలించుచుండ కృష్ణా గోదావరి ముఖద్వారములమధ్య శాలంకాయనులను 'మహారాజు'లు పరిపాలించిరి. వారి కాలమున సంస్కృతము వృద్ధిబొందినది. బౌద్ధ మతము ధీమాదళలో నున్నది. 'పూర్వమీ మాంస' పైగౌరవము సాదించినది. యజ్ఞ యాగాదులు సంఘజీవితములో ప్రవేశించినవి ఉత్తర దేశమున స్వరియుగముగా గుప్తరాజుల రాజ్యము ప్రళయమైనది. దక్షిణభారత ద్వీప కల్పమున గూడ అమహావయములోని సువర్ణ రేఖలు ప్రతిబింబించినవి. అర్వాచీనచరిత్రలో వేగీవిషయమునకు చాళుక్యుల కాలములో ప్రాముఖ్యత వచ్చినది. 'వేగి', 'ఆంధ్ర' పదములు పర్యాయపదములుగా వాడుకలో నున్నవి. కాని, నేటి జీర్ణశిథిలావశిష్టములు లోతున పాతుకొనిపోయిన ప్రాచీన చారిత్ర, భావికాలమున పురాతత్వజ్ఞుని అన్వేషణకు చరిత్ర పరిశోధకుని జిజ్ఞాసకు తీరని ఆశలు కల్పించుచున్నవి.

III విష్ణుకుండినులు

విష్ణుకుండిన వంశము వేంగిని సంపాదించినారు. వీరి రాజధాని లెందులూరు. నేటి డెందులూరును లెందులూరు ప్రాచీననామము

వేగికి ఉత్తరమున 5 మైళ్ళదూరములోనున్నది శాలంకాయనుల తరువాత వేంగిని పరిపాలించిన రాజులు విష్ణుకుండిన వంశమువారు. వీరు వేంగిని పల్లవులనుండి సంపాదించినారో లేక శాలంకాయనులనుండి జయించినారో చెప్పట కష్టము. విష్ణుకుండిన శాసనములు నెలుగు మండలము లలో దొరికినవి. శ్రీశైలాధీశులు వీరి కుల దైవము. గుప్త సామ్రాజ్యములో సన్నిహిత సంబంధ సంపర్కములు గల వాకాటక రాజులు విష్ణుకుండిన రాజుల మిత్రులు, బంధువులు కావున కృష్ణాతీరము వరకు గుప్త సామ్రాజ్యప్రభావము సోకినది.

శాతవాహన సామ్రాజ్యవసానకాలమున, మధ్య పరగణాలలో స్వతంత్రులైన రాజవంశమువారు వాకాటకులు. ఇత్యోకు రాజ్యము అస్తమించినప్పుడు వీరు దక్షిణమునకు విస్తరిల్లిరి. తూర్పు కనుమలకు పశ్చిమమున ఆంధ్ర దేశములో వాకాటకులకు కదంబ రాజులకు సంఘర్షణ సంభవించినది. విష్ణుకుండినులు వాకాటకులకు మిత్రులై రాజ్యము చేసినారు.

విపూరు తామ్రశాసనము ii విష్ణుకుండిన రాజుల శాసనములలో మిక్కిలి ప్రాచీనము. అందు వారు తిక్కూటము, మలయమునకు సన్నిహితులని గలదు. వారి రాజధాని అమర పురము. ఇదియే, తాగర, మహేంద్రగిరి (గంజాము మండలము) మధ్య పరగణాలలోని అమరావతి, యని కొందరి అభిప్రాయము. మాధవవర్మ (విపూరు తామ్రశాసనము ii) శ్రీశైలాధీశుని భక్తుడు. శ్రీశైలము కర్నూలు మండలములో నున్నది. వీరికి మధ్య పరగణాల లో గల సంబంధము చరిత్రముగ స్థిరపడుట లేదు. విష్ణుకుండినుల రాజలాంఛనము సింహము. కావున ఈ తిక్కూటకము, మహేంద్రగిరి

గూడ శ్రీ పర్వతప్రాంత గిరులకే నామములని ఊహింపవచ్చును. మాధవవర్మ ఐహూరు శాసనము i లో (తెనాలి తాలూకాలో దొరికినది) అతని రాజధాని త్రివరనగరముగా పేర్కొని నాడు. తూర్పు గోదావరి మండలములో నొక గ్రామమును దానము చేసినాడు. కావున విష్ణుకుండినులు శ్రీశైల ప్రాంతములను ఇత్యోకుల తరువాత పరిపాలించినారని చెప్పవచ్చును. వాకాటకులతో సఖ్య సంబంధముల చేత చివరకు వేంగి మండలమును గూడ జయించి కృష్ణానదికి ఉత్తరభాగమును పరిపాలించినారు.

విష్ణుకుండిన రాజవంశ చరిత్ర వారి తామ్ర శిలా శాసనములనుబట్టి స్వయం స్పష్టమగుచున్నది.¹ జనాశ్రయ అను ఛంకోగ్రంథము జనాశ్రయని పేర్కొనుచున్నది. జనాశ్రయ అనునది మాధవవర్మకు నామాంతరము? శాసనాక్షరమును బట్టి, కాలానక్రమముగ ఐహూరు ii, ఐహూరు i, రామతీగఱు, చిక్కుళ్ళ, పుల్లియూరు గోదావరి శాసనములను పేర్కొనవచ్చును. ఐహూరు తామ్రశాసనమును బట్టి

మాధవవర్మ- అశ్వమేధము సల్పెను.
| సామంతులకు అధికార.
కుమారుడు
దేవవర్మ
|
మాధవవర్మ- శ్రీ శైలేశభక్తుడు. అమరపురము రాజధాని.
ఐహూరు i తామ్రశాసనములో,
గోవిందవర్మ i- శ్రీ శైలేశభక్తుడు.
|
కుమారుడు
మాధవవర్మ - రాజధాని త్రివరనగరము.
1000 అగ్నిహోమములను సల్పెను.
తూర్పు గోదావరి మండలములో దానములు చేసెను.

ఐహూరు i లోని 3 వ రాజు మాధవవర్మ, ఐహూరు i లోని మాధవవర్మ ఒకరు కారని వారి పితృనామములనుబట్టి ఊహింపవచ్చును. ఐహూరు 4 లోని మొదటిరాజు మాధవశర్మ, ఐహూరు i లోని 2 వ రాజు మాధవవర్మ ఒకరుకారని శాసనాక్షరజ్ఞుల అభిప్రాయము.³

1 ఐహూరు తామ్రశాసనము- ii E. I vol XVII p 337 M. E. R. 1920 p 93

2 " " " i E I vol XVII p 334 M. E. R. 1920 p 98

3 రాజవంశము " (విజయనగరము తాలూకా) M. E. R. 1909 p 110

E. I vol XII, p 134 M. E. R. 1913-14 p 102

4 చిక్కుళ్ళ " (గునిరాయకా) E I. vol, IV p 193, M. E R. 1920 P 98

5 గోదావరిజిల్లా } M. E. R. 1914 p 162 E I Vol. XVIII
పులి-బూరు }

6 M. E. R. 1925- 6 p 3 కిలాశాసనము వేల్పూరు- 12 miles west of

Amravati మాధవవర్మ - విష్ణుకుండినరాజు.

నీతివివక్షిక by వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి, & మానవల్లి రామకృష్ణశాస్త్రి vide వారి ఉపోద్ఘాతము p XIII, (Madras 1928)

See 1, & 2.

రామతీర్థము తా. శా.

మాధవవర్మ-శ్రీ శైలేశ
భక్తుడు. అశ్వమేధి.

కుమారుడు

విక్రమేంద్రవర్మ- రెండువంశ
ములకు అలంకారిము

కుమారుడు

ఇంద్రవర్మ-తూర్పు దేశమున
విజయము సాధించినాడు.

చిక్కుళ్ళ తా. శా.

మాధవవర్మ- వాకాటక కన్య
కను వివాహమాడెను. అశ్వ
మేధయూగము చేసినాడు

కుమారుడు

విక్రమేంద్రవర్మ

కుమారుడు

ఇంద్రవర్మగారకుడు. తూర్పు
దేశమును జయించెను.

శ్వేచ్ఛకుమారుడు

విక్రమేంద్రవర్మ

గోదావరి తా. శా.

విక్రమేంద్రవర్మ

కుమారుడు

గోవిందవర్మ

కుమారుడు

మాధవవర్మ- తూర్పు దేశమును
జయించెను.

పూర్వోద్ధాహృతమైత్రామశాసనములను
బట్టి వత్సయూగా విష్ణుకుండిన వంశవృక్షము
సిద్ధించుచున్నది

మాధవవర్మ ౧

దేవవర్మ

మాధవవర్మ ౨

గోవిందవర్మ

మాధవవర్మ 3- వేంగిని జయించెను.

విక్రమేంద్రవర్మ- ౧

ఇంద్రభట్టారకుడు

విక్రమేంద్రవర్మ ౨

గోవిందవర్మ

మాధవవర్మ 3 శేక జనాక్రయ

కుమారుడు

మాధవవర్మ ౪-రాజధాని త్రివరవరము.

1000 అగ్నిష్టమములను సల్పెను

గూర్జుగోదావరి మండలములో దానము చేసెను

చాత్రితకసమీక్ష

రామతీర్థ తామ్రశాసనములోని మాధవ
వర్మయు చిక్కుళ్ళ, కుమారు 1 తామ్రశాస
నములలోని మాధవవర్మయు ఒక్కరే. ఇతడు
ఒకటక రాజకన్యకను వివాహమాడి వేంగీ
రాజ్యము జయించినాడు. ఐవూరు తామ్ర
శాసనము ఇతని ౩7 వ రాజ్యసంవత్సరమును
వేర్కొనుచున్నది. రామతీర్థము తామ్రశాస
నము ఇంద్రభట్టారకుని 27 వ రాజ్యశాస

తమును నూచించుచున్నది. గోదావరి తామ్ర శాసనము మాధవవర్మ 48 వ రాజ్యసంవత్సరములో నున్నది. వేంగీరాజ్యమును 840 క్రీ. శ. సంవత్సరమున మహేంద్రవర్మ పరిపాలించినాడు. అతని తరువాత 4 పురుషాంతరములకు అతనివంశీయులు పరిపాలించినారు. కావున క్రీ. శ. 5 వ శతాబ్దిమధ్యమున మహేంద్రవర్మ, iii కేగీరాజ్యమును జయించి యుండును. మహేంద్రవర్మకు ప్రాచీనులు నాలుగు పురుషాంతరముల రాజులు గలరు. కావున విష్ణుకుండిన వంశమును క్రీ. శ. 4 వ శతాబ్దిమధ్యభాగమున మహేంద్రవర్మ ౧, స్థాపించియుండును. అనగా అతడు అశ్వమేధ యాగమును సముద్రగుప్తుని దక్షిణదండయాత్రకు అద్యతనభావిలో చేసియుండును. దక్షిణభారత ద్వీపకల్పమున ప్రాచీనరాజ్యములు సముద్రగుప్త చక్రవర్తి దండయాత్ర వలన అన్యవస్థితములై అరాజకమునకు లోనయినవి. అప్పుడు శాతవాహనుల మహేంద్రవర్మ స్వతంత్రరాజ్యమును స్థాపించి అశ్వమేధ యాగమును చేసియుండును. అది విష్ణుకుండిన రాజ్యారంభము. మాధవవర్మ ౧, అశ్వమేదాధి యజ్ఞములను, సల్పినాడు. అనేక సామంతులకు ప్రభువు. అతనికుమారుడు దేవవర్మ. దేవవర్మ కుమారుడు మాధవవర్మ ii, అతని రాజధానియైన అమరపురము నుండి ఐపూరు ii తామ్రశాసనమును (తెనాలితాలూకా) దానముచేసెను. అతడు త్రికూట మలయములను పరిపాలించినాడు.

4) 7 సంవత్సరములు రాజ్యముచేసినాడు.

వాకటకులు, శతవాహన సామ్రాజ్యవసానకాలమున క్రీ. శ. మూడవ శతాబ్ది మధ్య భాగమునుండి 4 వ శతాబ్దింతమున మగధ

ప్రాంతమునుండి కృష్ణాతీరమువరకు విస్తరించి నారు. పృథ్వీసేనమహారాజు వనవాసిని పాలించు కదంబులరాజ్యములోనున్న కుంతలదేశమును జయించెను. (క్రీ. శ. 850 A.D) సముద్రగుప్తుని దండయాత్రతరువాత గుప్తరాజుల బంధువులైన వాకటకులు దక్షిణమునకు విస్తరిల్లుట సహజము. అతని కుమారుడు, చంద్రగుప్తచక్రవర్తి ii యొక్క అల్లుడు. (895 A.D) రుద్రసేనుడు ii. పృథ్వీసేనుని కాలమున విష్ణుకుండినులకు ప్రోత్సాహ నతో యులు లభింపజేసెను.

మాధవవర్మ iii కాలమున విష్ణుకుండిన రాజ్యము పరాకాష్ఠచెందినది. కుడవాడనుండి, గుద్దవాడవిషయములో నున్న గ్రామమును దానముచేసెను. (ప్రస్తుతము తూర్పుగోదావరిమండలము). దీనినిబట్టి అతడు తూర్పుతీరమువరకు రాజ్యమును విస్తరించినట్లు తోచుచున్నది. అతనిరాజధాని త్రివరనగరము. క్రీ. శ. 9వ శతాబ్దిలో భక్తుడు. చిక్కలశాసనము, అతడు వాకటక కన్యను వివాహమాడినట్లును, అనేక సామంతరాజులకు ప్రభువనియు పేర్కొనుచున్నది. అతడు 1000 అగ్నిష్టోమములను చేసెను. విక్రమేంద్రుడు మాధవవర్మ కుమారుడు. వేంగీ దేశమునకు పక్షైకాగణితి, వాకటక, విష్ణుకుండిన వంశద్వయమునకు అలంకారము. విక్రమేంద్రుని కుమారుడు, ఇంద్రభట్టారకుడు రామతీర్థ తామ్రశాసన దాత.

ఇంద్రభట్టారకుని కాలములో కళింగరాజులకు విష్ణుకుండిన రాజులకు యుద్ధము ఆరంభించినది. కాని ఇంద్రభట్టారకుని చీపురుపల్లి శాసనమునుబట్టి (విశాఖపట్నంజిల్లా) విష్ణుకుండినులేవిజయమును సాధించిరిని సిద్ధించుచున్నది.

ఇంద్రభట్టారకునికి అతని శత్రువులకు జరిగిన యుద్ధమును కళింగసామంతుడైన పృథ్వీమూలుని గోదావరీ తామ్రశాసనము విపులముగా వర్ణించుచున్నది. కళింగరాజు ఇందుకు ఒక శత్రురాజకూటుమును సాధించి విష్ణుకుండినరాజగు ఇంద్రభట్టారకుని ఎదిరించెను. ఈ శత్రుకూటుములో వాకాటరాజగు హాసేనుడు గూడ కలిసినాడని డూబియలుగారి అభిప్రాయముగాని, ఇంద్రభట్టారకుడే విజయము గాంచినట్లు, చీపురుపల్లి రామశ్రీకృష్ణ తామ్ర శాసనములనుబట్టి గ్రహింపవచ్చును. అందు ఇంద్రభట్టారకుడు తూర్పుదేశమును జయించి పట్లు ప్రశస్తిగలదు.

ప్రవరసేన ii మునిమనుమడు హాసేనుని అజంతాశాసనములో అతడు కుంతల, కళింగ, కోసల, ఆంధ్రరాజ్యములను జయించినట్లుగలదు. విక్రమేంద్రునకు ఇంద్రభట్టారకునకు అతడు సమకాలీనుడు కావచ్చును. దీనినిబట్టి దక్షిణమున వాకాటకులునాటికిగూడ చక్రవర్తిత్వము నెరపుచు ఉన్నట్లు ఈ శాసనములన న్నయం వ్యక్తమగుచున్నది. వాకాటకులు, దక్షిణముననున్న పల్లవులకును ఉత్తరముననున్న కళింగరాజులకు మధ్య విష్ణుకుండినరాజ్యమును పశ్చిమోత్తరములనున్న తమరాజ్యమునకు అంగరక్షగా నేర్పరిచుకొనిరి.

రెండవ ప్రవరసేనుని కుమారుడు సరేంద్ర సేనునకు కదంబరాజకన్యక యగు అజితభట్టారికకు జరిగిన వివాహసంబంధమున కదంబులును వాకాటకులును మిత్రులైరి.⁴ హాసేనుని అజంతా శాసనమునుబట్టి అతడు కళింగ రాజుతోచేరి ఇంద్రభట్టారకుని ఎదుర్కొనెనని నిష్పన్నగా చెప్పలేము - గుప్తరాజులు ఆంధ్రులను జయించినట్లు శాసనములుగలవు.⁵ కాని అచిరకాలములో కళింగము, ఆంధ్రరాజ్యము, స్వతంత్రములైనవి.

ఇంద్రభట్టారకుని కుమారుడు విక్రమేంద్రుడు రేగొనాముగ్రామమును కృష్ణాతీరమున శివునకు దానముచేసెను. జనాశ్రయగుగా కేంద్రించిన మాధవవర్మి గోదావరిని దాటి తూర్పుదేశమును జయించి గుద్దవాడ విషయములో దానము చేసినాడు. అనగా కళింగరాజు సన్నాహములను ఎదుర్కొనినాడు. విష్ణుకుండినరాజ్యము కాలాంతరమున చాళుక్య సామ్రాజ్యములో కలిసిపోయినది. కాని వేంగిదేశాంతరిశాలంకాయన, విష్ణుకుండిన, చాళుక్యరాజవంశములకాలములో అవిచ్ఛిన్నముగ వ్యాపించినది.

4 E. I. Vol IX p 268

5 Gupta Ins. p 228, E. I. Vol XIV p 110. Also, I. A. Vol XLVI p 125.

వేంగీరాజ్యవైభవము

కొత్త భావయ్యచౌదరి

నేడు పశ్చిమ గోదావరిజిల్లా ముఖ్యపట్టణ మగు యేలూరుకు (పూర్వమిది కొలను పురము) దాదాపు 8 మైళ్లదూరముననున్న పెదవేగి, చినవేగియను కుగ్రామములు గల స్థలమే క్రీస్తుశకారంభకాలము దాదాపున నుండి మహాన్నతపదవి నలరించి, శిలాభోగము, స్థలాభోగమునరీతిని, రాజధానీనగరముగా విలసిల్లి, వేంగీరాష్ట్రమునకును, తర్వాత వృద్ధికొందిన వేంగీదేశమునకును ముఖ్యపట్టణములలో నొకటై యలరారుచుండెను.

కాలవశమున నేటికది నామమాత్రావ శిష్టమైనను, 10, 12 శతాబ్దములేకరీతిని మహావైభవముతో నొప్పుచుండినట్లు నిదర్శనములు కనబడుచున్నవి. ఇది యాంధ్రదేశమంతటికి ముఖ్యనగరముగా కొంతకాలమండెనని చెప్పవచ్చును. ఈ వేంగీదేశమునకు, నగరమునకు వేంగియని నామకరణమెట్లువచ్చినదో పరిశీలించవలసియున్నది. వేంగియన పులియని యొక యర్థమును, వేడియని మరొకయర్థమును చెప్పవచ్చును. పూర్వకాలమున మన దేశమున నడవిప్రాంతములలో చిఱుతపులులు హెచ్చుగా నుండుటచే నాప్రాంతమును వేంగి నాడని పిలుచుచు వచ్చిరేమోయనితలంచుట లెస్సగా నున్నది. వేడిమి హెచ్చుగాగల ప్రాంతమగుటచే నట్లు లావణ్యదేవని యూహించుట కవకాశమున్నను, అదియంత సమంజసముగ గన్పడదు.

పోరాణిక నిదర్శనములుగాక, మనకు స్పష్టముగా రుజువగు విషయములనుబట్టి, ఆంధ్ర

రాజ్యము క్రీస్తుపూర్వము చాల శతాబ్దాల నుండి యున్నట్లు కనబడుచున్నది. ఆంధ్రరాజ్యములోనినే వేంగీరాష్ట్రమని వేరుగ చెప్పనక్కరలేదు. ఐతరేయ బ్రాహ్మణము నందు మొదటగా ఆంధ్రుల ప్రశంస కనబడుచున్నది. తర్వాత వాత్సాయన కామసూత్రములందును, మహాభారతమునందునుగూడ ఆంధ్రుల ప్రశంసయున్నది. బౌద్ధగ్రంథములు పెక్కింటు అంధపురము, ఆంధ్రనగరము, అంధక దేశమునుజేర్చు కనబడుచున్నవి. అశోక చక్రవర్తి భారతదేశమును క్రీస్తుపూర్వము 269-236 సం॥ల మధ్య పాలించుచు, తా నాంధ్రదేశమును జయించినట్లు శాసనములలో వ్రాసుకొనియున్నాడు. వరాహమిహిరుడు ఖగోళ, జ్యోతిషశాస్త్రజ్ఞుడు క్రీస్తు శకారంభములోనుండి తన బృహత్ సరిహిత్యమును గ్రంథములలో నాంధ్రదేశమును జేర్చినియున్నాడు. ఈయన యాకాలము వాడుచుటకు కాలిదాస రచించుగు జ్యోతిర్విద్యాదాభరణము సాక్ష్యమిచ్చుచున్నది. వీరిర్వురును విక్రమార్కాస్తాన విద్వాంసులైనట్లందు వ్రాయబడినది.

మెగస్తనీసునువిదేశీయుడు మనదేశమునకు వచ్చునాటికి (ఇది క్రీ. పూ. 300.) ఆంధ్రదేశమున 30 పట్టణములు, చుట్టును ప్రహరీ గోడలతో, నున్నవి కలవనియూ, నాంధ్రులకు లక్ష సైన్యమును, 2 వేల యొంటెలును, మెయ్యి యేనుగులు నున్నట్లున్ను. చంద్రగుప్తమౌర్యునికితర్వాత నిదియే పెద్దదేశమనియు వ్రాసెను.

ఆంధ్రదేశ మప్పటికే రాష్ట్రములుగా విభజించి యున్నట్లు మనకు దొరకిన దృష్టాంతములను బట్టి చెప్పవచ్చును. కళింగములోగూడ రాష్ట్రవిభజన మప్పటికి జరిగేయుండ వచ్చును. ఈ విభజన మశోకచక్రవర్తి కాలములోగాని తత్పూర్వమేగాని జరిగి యుండును. మెగస్తనీసువర్ణించిన ఆంధ్రరాజ్య రాజధాని వేంగీనగరమే కావచ్చునేమో! కళింగములో యలమంచి-పిఠాపురప్రాంతము దేవరాష్ట్రమని పేరొందెను. ప్లాకీరాష్ట్రమొకటిగూడ కళింగములోనిదే. ఆంధ్రదేశములో వేంగీరాష్ట్రము, శాతవాహనరాష్ట్రము, శాతవాహనపారరాష్ట్రము, కర్మరాష్ట్రము యన్నట్లు ప్రాచీనశాసనములు తెలుపుచున్నవి. ఇవి యన్నియు క్రీస్తుమొదటి శతాబ్దినుండి 5 వ శతాబ్దివరకునున్న శాసనములై యున్నవి.

గ్రా. క్రీ. శ. 830-875 మధ్యకాలము దాదాపు పాలించుచుండిన సముద్రగుప్తుని అలహాబాదు శాసనములో వేంగీరాష్ట్రమును హస్తివర్మ యను నతడు పాలించుచున్నట్లు వ్రాయబడినది. ఈ హస్తివర్మ సముద్రగుప్తునికి సామంతుడుగా నందు బాలించుచుండెను. వేంగీరాష్ట్రమును మొదటగా పేర్కొన్నది శాసనమే. ఇంతకప్పుడప్పు శాసనములం దెచ్చటగాని, వేంగీరాష్ట్ర ప్రశంస కానరాదుగాని ఆంధ్రదేశ ప్రశంస మాత్రమున్నది. అయినను, హస్తివర్మ దాదాపు క్రీ. శ. 825-850 మధ్య పాడని గుర్తించుటవల్లను, తత్పూర్వము దాదాపు క్రీ. శ. 270 దాపున పాలించిన యుక్తకు వంశీకుడగు వీరపురుషదత్తుని

కాలపు బేతవోలు శాసనములో కమ్మకరాటము (కర్మకరాష్ట్రము) ను చెప్పియుండుట వల్లను, ఆకాలమునకే ఆంధ్రదేశమున రాష్ట్ర విభజనయున్నట్లు స్పష్టపడుచున్నది. దాదాపు క్రీ. పూ. 169 — 155 మధ్య పాలకుడగు కళింగాధిపతియనగు ఖారవేలుడు తనకు పశ్చిమమున బాలించు శాతకనిన్ని జయించి తినిని హస్తిగుంపశాసనమున చెప్పియున్నాడు. శాతకర్ణికి దక్షిణపథపతియను బిరుదున్నట్లు శాసనములందు గలదు. శాతకర్ణు లాంధ్రమును పాలించ లేదనియు, దక్షిణపథమనునది మహారాష్ట్రప్రాంతమునకే వర్తించుననియు నిటీవల యొకవాదము బయలుదేరినది గాని శాతకర్ణుల నాణెములు, శాసనములుగూడ యాంధ్రదేశమధ్యముననే దొరకి, యావాదమునగాచిపేసినవి.¹ కాబట్టి శాతవాహన రాజ్య పాలనకాలములో ననగా దాదాపు 230 B.C మొదలు క్రీ. శ. 230 మధ్యగూడ ఆంధ్రదేశము వారికిలోబడియున్నట్లే నున్నది. క్రీ. శ. 2 వ శతాబ్దిలో రోముదేశముతో యీ దేశము వ్యాపారము శుల్బుచుండెను.² శాతవాహన పారరాజ్యమున నొక పాలకుడుగా శివస్కంద నాగవర్మ యున్నట్లును, అది వనవాసిప్రాంత మనియు నాదర్శనములుగలవు.³ సముద్రగుప్తుకాలములో వేంగీరాష్ట్రమున్నట్లే, కర్మరాష్ట్రముగూడ నుండెననుటకు ఆధారము లున్నవి. ఈతని కాలమున కందియందు పల్లవరాజగు విష్ణుగోపుని పాలనముండెను. ఈ వంశములోని రెండవకుమార విష్ణుకాలములో కందినుండి వ్రాయబడిన యొక శాసనములో

1 J. A. H. O III-1, I-2, 3, II-3 & Vol I-1.

2 Bulletin, Archaeological Dept

3 EP, Ind XIV. p. 153 & J. A. H. O. III-1-p 9.

కర్మాంకలేక కర్మ రాష్ట్రమునందలి భూదాన విషయము వ్రాయఁబడెను.¹ వేంగిరాష్ట్ర మొట్టునానాటికి నర్జిలుచు, వేంగిదేశమయ్యెనో దాని వైభవాతిశయముల నీవ్యాసములో క్లుప్తముగ వివరించెదను.

మనకు దొరకుచున్న శాసనాధారములను బట్టి, వేంగిరాష్ట్రములో ముందు వ్రాసినరీతిని హస్తీవర్మకు పూర్వము విజయదేవవర్మయచు నతఁడు పాలించుచున్నట్లు తెలియుచున్నది.² డాక్టరు మా. రామారావుగారు చెప్పిన రీతి నతఁడు బహుశః హస్తీవర్మ తండ్రియైనను కావచ్చును.³ ఈ వంశము వారందరును శాలంకాయన గోత్రీకులమని శాసనములందు వ్రాసుకొనియున్నారు. వీరితాలూకు అయిదు తామ్రశాసనము లిప్పటికి లభ్యమైనవి. ఇవి యన్నియు వేంగిరాజధాని నగరమునుండియే వ్రాయించఁబడినవి. వీరికి పూర్వము వేంగిలో బృహత్పలాయనులనురాజులు పాలించిరియు, అందు జయవర్మయను పాలకు డొకఁ డనియు నాతఁడు వ్రాయించిన కొండముది శాసనమును బట్టి ఛర్మిర్రజులు విశ్వసించుచున్నారు. దీనికి కారణము శాలంకాయనరాజుల వలెనే వీరుకు కుమారహార విషయములోని భూములను దాన మొసంగుటకు బట్టి, వేంగి పాలకులని స్పష్ట మాటయే యనవచ్చును. ఈ కుమారహార విషయము వేంగి రాష్ట్రములోనిదని చాలశాస నములందుగలదు.⁴ శాలంకాయన వంశములో మొదటివాడగు విజయదేవవర్మ వేంగీపురము

నుండి యొక తామ్రశాసనమును లిఖించెను.⁵ ఇతఁడు పరమమహేశ్వరుడై, అశ్వమేధయాగ ము గావించి, మహారాజ బిరుదము ధరించిన వాడు- చితరథస్వామి భక్తుడగు గణేశ్వర్య యనుబ్రాహ్మణునకు 20 నివర్తనమల భూమిని దానమిచ్చి శాసనము వ్రాసెను. ఇతఁడు దాదాపు క్రీ.శ. 320-325 మధ్య పాలించియుం డవచ్చును. ఈయన కాలమునకే వేంగినగ రము గొప్పదైయుండి అశ్వమేధాదియాగము లొనర్చుటకు వీలుగలదై మహావైభవముతో నున్నట్లు మనము భావింపవచ్చును. ఈ రాజ్య మున దేశాధిపతులు, అయిక్తుకులు, వల్ల భులు, రాజపురుషులు, నియోగులు, నియక్తు లు, విషయపతులు మున్నగు అధికారులు పాలనభారము వహించుచుండిరి. ఈతని తరు వాత దాదాపు క్రీ.శ. 325-350 మధ్య హస్తీ వర్మ పాలించుచు సముద్రగుప్తుని లోబడియు న్నట్లు కన్పడును. హస్తీవర్మ గూడ మహారాజ బిరుదమునే ధరించినట్లు నందివర్మ పెడ వేగి శాసనమున జెప్పబడినది.⁶ హస్తీవర్మ చాల యుద్ధములలో జయించినట్లందు వ్రాయ బడినది. బహుశః సముద్రగుప్తుని పక్షమున గొన్ని యుద్ధములలో నీతఁడు పాల్గొని జయ ముల బొందియుండవచ్చును. ఈ కాలము వర కు ప్రాకృత, సంస్కృత భాషలు మనదేశ మున వృద్ధిగానుండెను. ఈతని తర్వాత వేంగి దేశమున ధర్మమును చక్కగా నిర్వీన నంది వర్మయు, తర్వాత నందివర్మ కుమారుడగు

1 EP. Ind VIII- p 233-36 & J. A. H. C. I-2.

2 EP. Ind IX. p.p. 56-59

3 J. A. H. C. III- 2 & 3

4 J. A. H. C. I-2 p. 59 Ind Ant V J. A. H. R. S. V

5 J. A. H. R. S. I. p. 92 & J. A. H. C. I-2 p. 59.

6 Ind Ant V p. 175- & J. A. H. C. I-2.

చండవర్మయు బాలించిరి. వీరు క్రీ.శ. 350-400 మధ్యపాలించియుండును. చండవర్మ యనేక సామంతులను లోబరచుకొనవలెనట. వీరిలోరాజులతో జేరుటకు ప్రయత్నించుటచేత తిరిగి లోబరచుకొన నవచ్చును. ఈతనికి దేవ బ్రాహ్మణ భక్తాగ్రేసరుడుగా బ్రసిద్ధిగన్న నందివర్మ జనించెను. ఈనందివర్మ 157 మంది బ్రాహ్మణులకు విద్యనూరు పల్లి కాయను గ్రామమును విష్ణుగృహస్వామికి నాల్గు గ్రామములలో భూములను ఒకంగి జేర్పించెను.¹ కురువాడయను గ్రామములో గూడ నితడు స్వామిచంద్ర యను బ్రాహ్మణునకు గొంత భూమినిచ్చెను.² ఈయన శాసనములన్నియు వేంగిపురము నుండి వ్రాయింపబడినవే. శివస్మృతచండవర్మ యను ఈవంశజుని శాసన మొకటి వేంగిపురమునుండి వ్రాయబడినది కనబడుచున్నది.³ ఈనిజయస్కంధవర్మ రెండవ నందివర్మ సోదరుడని చరిత్రజ్ఞులూ హించుచున్నారు. ఈయన యొక గ్రామమును శివామ్మడను బ్రాహ్మణున కొసంగెను. ఈయనక్రీ.శ. 425-450మధ్యపాలించియుండును.⁴

ఈ శాలంకాయనుల శాసనములన్నింటను పాలన సంవత్సర సంఖ్యలు, చాంద్ర మానములు, తిథులు మాత్రమే వ్రాయబడినవి. గాని యే శకసంవత్సరములు గాని తెలుగు సంవత్సరముల పేర్లు గాని వ్రాయబడలేదు. వీరికి పూర్వము పాలించిన బృహత్పలాయన రాజులుగాని యెత్వోకురాజులు గాని, ఆంధ్ర శాలవాహనరాజులు గాని, యే శకమును

గుర్తింపకయే యీ విధముననే శాసనములు లిఖించిరి. అందుచే వీరి కాలములలో ఆంధ్ర దేశమందు శకములు గుర్తించు ఆచారము లేనట్లు కనబడుచున్నది. శాలివాహన శకముని నేడు పిలువబడుచున్న శకము గూడ పూర్వమీ శాలవాహన రాజులు స్థాపించలేదనియు, వారి శాసనములలో గూడ దాని ప్రశంసగాని, ఆ శక సంఖ్యలుగాని లేవనియు, నందుచేనది వారిచే స్థాపింపబడలేదనియు, దానిని మొదట యుత్తరమున బాలించిన శకరాజులు స్థాపించిరనియు, క్రమముగా వారిని జయించి ప్రతిభకు వచ్చుటవల్ల నదిక్రమముగా శాలవాహన లేక శాలివాహన శకముగా భావింపబడినట్లును కనపడుచున్నది. నీనిని, కాకానిలో గల యొక శాసనమందలి “శ్రీ శకరాజాభిషేక సంవత్సరంబులు” అని వ్రాసిన వ్రాత 13 వ శతాబ్దమునాటిదైనను, ధృవపరచుచునే యున్నది. అందుచే సరియైన కాలనిర్ణయము గాకున్నను, మొత్తముమీద నీ వంశీకుల రాజ్యపాలనము దాదాపు క్రీ.శ. 450 వరకు చిరిగియుండునని భావింపవచ్చును. వేంగినగరము వీరి కాలములోనే ప్రసిద్ధి గలదిగా నుండెను. పిమ్మట వేంగి రాష్ట్రమున విష్ణుకుండినులను రాజుల పాలనము గానవచ్చును. వీరికి శాలంకాయనులకు గల సంబంధము తెలియుటలేదు. మనకు తెలిసినంతలో మొదట నీ వంశమునందు విక్రమాశ్రయుడను పేరు గల గోవిందవర్మ యనేక యుద్ధములలో జయమొంది పాలించినట్లు కన్పడుచున్నది.⁵ ఈయన తండ్రియగు విక్రమేం

1 J. A. H. R. S. V p. 175 & J. A. H. O. I-2.

2 Ibid.

3 S. I, I. Vol IV no 700.

4 ఈనడుపుక్రమమును గురించి తెల్పు లేదా భిన్నాయములు గలవు గాని నాకు తోచినదీనిని వ్రాసితిని. Vide J. A. H. R. S. Vol. X.

5 O. P. no 7 of M. E. R. 1914.

ద్రుడు గూడ వేంగిని పాలించియుండవచ్చును. గోవిందవర్మ తర్వాత పాలనకు వచ్చిన మాధవవర్మ మిక్కిలి ప్రసిద్ధుడు. ఈయన మిక్కిలి బలవంశాక్రమవంతుడై రాజ్యమును స్వరించి 11 అశ్వమేధయాగములను గావించి, ఎంక నితరములైన అగ్ని స్తోమాదులు వెయ్యింటి నొనర్చి, మిక్కిలి యశస్వీయయ్యెను.¹ ఈతండు పాలించు వేంగీరాష్ట్రము మొగ్గరామములు కలదని చెప్పబడెను. మాధవవర్మ గిరి పాలనవత్సరము న కమ్మ రాష్ట్రము లోని నేల్పూరిలో నొక శిలాశాసనము శిథిలపబడెను.² అందుచేనప్పటికా రాష్ట్రము న గూడ నీయన కాధిపత్యమున్నట్లు చెప్పవచ్చును. ఈ వంశీకులు పర్వతేశ్వరుని భక్తులమని చెప్పుకొనుట వల్లను, విష్ణుకుండినులను పదము విచుకొండ నుండి యుత్పత్తి యొనగ్లు కన్నదునున్నందునను, వీరు మొదట శ్రీశైలపాఠియియలని కొందరు చరిత్రజ్ఞులూహించినది సమంజసముగనే యున్నది. మాధవవర్మ తన సగరమును రాజధాని త్రివర సగరమని, పేర్కొనియున్నాడు.³ ఇది ఎంకను గుర్తింపఁబడలేదు. ఈయన గుర్తవాడి (గుడివాడ తాలూకా) విషయములోని దశవాయ తీరము ప్రక్కనున్న పులింబూరు, విలెంబరి గ్రామములను శివశర్మ, అగ్నిశర్మయను బ్రాహ్మణుల కొనంగి శాసనములు ప్రామంబెను.⁴ ఈయనకు మ. చన్నభద్రాక్షుడిను తనయు డొకడుండి రాజశాసనము నములు పరచుచుం

డెను. గాని యీతండు రాజు కాలేదు. ఇతడు ముందుగా చనిపోయియుండును. ఇతడుగాక మాధవవర్మకు దేవవర్మ, విక్రమేంద్రవర్మ యను తనయులుగూడ కలరు వీరి విశేషములు మనకు దెలియవుగాని విక్రమేంద్రవర్మ వాకాటక, విష్ణుకుండిన న-శములు రెంటికి నలంకారుడని చిక్కుశ్శాసనమున వ్రాయబడినది.⁵ అందుచే నితండువాకాటకరాజపుత్రికకుజనించినవాడని భావించవచ్చును. ఈవంశకుల శాసనము లైదుమాత్రమే యిప్పటికి లభించినవి. వీనినిబట్టి చూడఁగా, విక్రమేంద్రుని కుమారుడగు ఇంద్రవర్మయు, దేవవర్మ కుమారుడగు మాధవవర్మ 11 యు దర్వాతపాలకులు.

ఇంద్రవర్మ వేలకొలది యుద్ధములలో జయించెననియు, నాల్గు దంతములుగల గజ సైన్యముల రోడించెననియు, బరమ మాహేశ్వరునియు శ్రేష్ఠుకొనెను.⁶ కలింగ దేశము యెనుగులకు ప్రసిద్ధిగలదై యుండటవల్లను, యీతని రాజ్యమునకు సరిహద్దులోని దగుటను, యీతండు జయించిన గజసైన్యములు కలింగరాజు వేమోనని తోచుచున్నది. ఇతడు తనపై ముగిసెతియగు నెవరిసాయమునకో తఱచు యుద్ధములు గావించియుండవచ్చును. ఈతడు తన 27 వ పాలన సం॥లో స్థానికరాష్ట్రమునందలి పెరువాటక గ్రామమును అగ్నిశర్మయను బ్రాహ్మణుని కొనంగెను. ఇదియే రామతీర్థశాసనమని పేరొందినది.⁷

1 Ibid & E P Ind XVII p p. 334-37

2 Ibid.

3 Ep Ind XVII p. p. 334-37

4 I bid & O. P. no 7 of M. E. R. 1914.

5 EP Ind IV p p. 193-98 & J. A. H. C. I 2-

6 EP Ind XII p p. 133-36

7 Ibid

రెండవ మాధవవర్మ త్రికూటమలయాధి
పతిగా వేరొంది శ్రీ పర్వతేశ్వరుని భక్తుడై
తన 7 వ పాలన సం॥ లో అగ్నిశక్తి, ఇంద్ర
శక్తులకు ఒక గ్రామమును దానమిచ్చెను.¹
వీరి తర్వాత పాలించిన ఇంద్రవర్మ త్వష్ట
పుత్రుడు మూడవ విక్రమేంద్రుడు లెందు
లూరు (దెందులూరు) నుండి తన 10 వ
పాలన సం॥ లో కృష్ణవేణియొద్దనుగల రేగు
నగ్రమును గ్రామమును సోమగిరిశ్వర నాథదేవ
శమున కొసంగెను.² ఈవిధమున నీవంశీకులు
దేవ, బ్రాహ్మణ భక్తులుగా బ్రసిద్ధిజెంది,
వేంగిరాష్ట్రమును పాలించుచు వచ్చిరి.
దాదాపు క్రీ. శ. 615 సం॥వరకు ఈపాలన
జరిగెను. వీరలకాలములో కుడవాడ, అమర
పురము, పురనింఘ్రుచుము, లెందులూరు రాజ
నివాసములుగా తాత్కాలికముగ నుండెడివి.
దాదాపు క్రీ. శ. 485-510 మధ్య పాలించిన
పల్లవరాజుగ సింహవర్మశాసన మొకటి ఆతని
8 వ పాలన సం॥ నాటిదై, వేంగిరాష్ట్రము
లోని యొక గ్రామమును దానమిచ్చినట్లు
కనబడుచున్నది.³ నీవంశీకుల రాజ్యము పల్ల
వులకు సంపూర్ణముగా హస్తగతమయ్యెనో,
లేక వారి సామంతులుగానే యీవిష్ణుకుండి
నులుండినో చెప్పటకు శక్యమగుటలేదు.
మొదటి మాధవవర్మతర్వాత పాలించినరాజు
లలో ఇంద్రవర్మను మినహాయించినచో బలహీ
ణులుగా గిన్నడుచున్నారు. రెండవ మాధవ
వర్మయూ, మూడవ విక్రమేంద్రుడును యీ

రాష్ట్రముంతటినీగూడ పాలించినట్లు కనుబడు
టలేదు. ఈ వేంగిరాష్ట్రము బలహీనమగు
టయు, దక్షిణమునుండి వచ్చిన పల్లవరాజు
లకు లోబడుటయు, దెలుసుకొనిన యుత్తర,
పశ్చిమరాజులందరును దీనిని జయించుటకై
ప్రయత్నించినట్లు కనబడుచున్నది. ఒకప్ర
క్కను కళింగరాజులు, మరియొక ప్రక్కగా
రాష్ట్రకూటరాజులు, ఇంకొకప్రక్కగా పశ్చిమ
చాళుక్యరాజులుదీనిని కబళించుటకై దాదాపు
615 ప్రాంతమువరకు ప్రయత్నించుచున్నట్లు
కన్పడుచున్నది.

తుదకు జయలక్ష్మి రెండవ పులకేశియను
పశ్చిమ చాళుక్యరాజును వరించినట్లు తెలి
యుచున్నది. ఈతడు వేంగిదేశమంతటినీ,
అనగా నప్పటికి దానలోనున్న వేంగిరాష్ట్ర
ము, కర్మరాష్ట్రము, మొదలైనవాని నన్ని
టినీ జయించి, కళింగములోని దేవరాష్ట్రము
గూడ స్వాధీనపఱచుకొని, తనతమ్ముడగు
కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని కొసంగెను.⁴ అప్పటి
నుండియు వేంగిరాష్ట్రము వేంగిదేశముగా
బ్రసిద్ధికెక్కెను. విష్ణువర్ధనుని వంశమువారే
తర్వాత వరుసగా పాలకులై 13 వ శతాబ్దము
వరకును పాలించిరి. తుట్ట తుడకీ వేంగిరాజ్య
మును కాకతీయ రుద్రదేవుడు, గణపతిదేవ
చక్రవర్తులు జయించి తీసుకొనువరకు నా
వంశీకులే యవకృష్ణిమాపేతులై, ధర్మపరి
పాలకులై పాలించుచు వచ్చిరి.⁵ కాని రాజ
ధాని తొలుతుగా మారుచున్నట్లు కన్పడును.

1 E P Ind XVII p. 337-39 & J. A H C I- 2.

2 E P Ind IV p. 193-98 & J. A. H. C. I-2.

3 Ind Ant V p. 154-57 & J. A. H & C I-1

4 Ind Ant XX p. 15-18.

5 J, A- H. C. I-1.

కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని సింహాసన మెక్కించి తన దిగ్విజయ నూదికముగ రెండవ పులిశేఖి లక్ష్మీమేధయాగ మొనర్చెను. ¹ ఈ కుబ్జ విష్ణువర్ధనుడు 18 సం॥ లు పాలించెను.

ఒక శతాబ్దిన్నరకాలములోనే వేంగీరాజ్యము నాల్గవ విష్ణువర్ధనుని పాలన నాటికి 12 వేల గ్రామములు గలవయ్యెను. ² బహుశః వేంగీరాష్ట్రము అరువేలును, కమ్మరాష్ట్రము అరువేలును కావచ్చును. లేదా కొంత భాగమును, కళింగభాగమును కలిపి కావచ్చును. విష్ణువర్ధనుని తర్వాత జయసింహుడు i, ఇంద్రభట్టారకవర్మ, విష్ణువర్ధన ii మంగిరాజు, జయసింహ ii, కొక్కిలివర్మ ii, విష్ణువర్ధన iii, విజయాదిత్యుడు i, అనువారు వరుసగా 33, 1/2, 9, 13, 13, 1/2, 37, 18 సం॥లు వేంగిని పాలించియుండిరి. వీరందరును బ్రాహ్మణగ్రహారములనేక మొసంగి పేరుజెందిరి. ఇందు మూడవ విష్ణువర్ధనుడు జైచులనగూడ నాడొంది వారి విజయవాడ చనటికి ముసని కొండయును గ్రామమును శక 684 సం॥లో బహూకరించెను. ఇంతేగాక సీతాడు సువర్ణతులాభారమును దూగి పంచెనట. ³ విజయాదిత్యుడుగూడ తండ్రివలెనే సువర్ణతులాభుడు పదాఃములంకేసి యశస్వియయ్యెను. ⁴ శాలివాహన శకమును మొదటగా పేర్కొన్న గౌరవము తూర్పుచాళుక్యరాజులలో మూడవ విష్ణువర్ధనునిదని చెప్పవచ్చును. తక్కిన

వారందరు వారివారి పాలన సం॥ సంఖ్యలే శాసములందు చెప్పచుండిరి. నాల్గవ విష్ణువర్ధనమహారాజు దాదాపు క్రీ. శ. 808 వరకు 36 సం॥ లు పాలించెను. ఈయన ద్విపురాధీశ్వరుడగు హైహయరాజకుమారిని పరిణయమయ్యెను. ఈయన కాలమునాటికే వేంగీరాజ్యము విస్తరించి 12 వేల గ్రామములుగలదయ్యెను. ⁵ ఈయనతర్వాత వచ్చిన పాలకుడు మిక్కిలి ప్రసిద్ధిజెందిన రెండవ విజయాదిత్యుడు. ఈయనకాలములో వేంగీరాజ్యముపై కన్ను గుట్టిన రాష్ట్రకూట వల్లభరాజులకును, గాంగరాజులకు నితనికి ప్రబలవైరము పెచ్చయ్యెను. దీనికితోడు సోదరుడగు భీమచళుక్కి శత్రుకోటిలో జేరిపోయెను. అందుచే 12 సం॥ లతెండి శత్రురాజులతో 108 యుద్ధములు గావించి, వారి నందరిని జయించి హత మార్చి వారిపేరట 108 దేవాలయములను గట్టించి, యనేక భూదానములను గ్రాహ్మణాశ్రమాల కొసంగి, 40 సం॥లు విచ్చిన్నముగా వేంగీరాజ్యమునేలియత్యంత కీర్తిశానియైనట్లు వారి వంశీకుల శాసనములనేకములు తెలుపుచున్నవి. ⁶ ఈయనకు సమకాలిక రాష్ట్రకూటరాజు 31 వ గోవిందరాజై యుండెను. ఈ వైరములన్నియు తగునని కాబోలీయనకుమారుడగు నైదవ విష్ణువర్ధనునికి రాష్ట్రకూటకన్య సుశీల మహాదేవిని వివాహ మొనర్పిరి. ఈ యైదవ విష్ణు

1 EP Carnatica X & J. A. H. R. S. VIII p. 12.

2 J. A. H. R. S V p. 101-106; Bharati I 90

3 C. P. no 9 of M. E. R. 1916-17 & C. P. no 19 of 1934-35

4 Ind Ant IX p. 185.

5 J. A. H. R. S. V p. 101

6 C. P. 3 of M.E.R. 1908-9 & J.A.H.R.S. V.

వర్ధనుడు చిరకాలము జీవించకయే 11½ సం॥లు రాజ్యమేలి చనిపోయెను. ఈతడు గజాశ్వ యుద్ధములందు మేటియని శాసనములందు చెప్పబడెను. అతఁడా యుద్ధములందే మరణించియుండటం తథ్యము.

ఏమ్మట మూడవ విజయాదిత్యుడను గుణ గాంకుడు వేంగీరాజ్యమున కభిషిక్తుడయ్యెను. ఈయన కాలములో రాష్ట్రకూట రాజులతో వైరము వృద్ధియెందెను. వారు వేంగీనగరమును గాని, రాజ్యమునుగాని యేమిచేసిరో గాని దాని కాయన బదులుగా వారి పట్టణములపై దండెత్తి అచలపురము, కిరణపురము, నెల్లూరు లను దహించి వచ్చెను.¹ రెండవ కృష్ణరాజు తోను, సోలంబమంగి రాజుతోను, వైదుంబ రాజుగు గాంగసంకిలునితోను, దాహలీపుర రాజుతోను, పాండ్య, పల్లవ రాజులతోను, వేంగీలోని కొండరాజులతోను, తమ్ముడగు భీమచలుక్కితోను, యుద్ధములు సల్పి వారి నందరి నీతఁడు జయించెట. అంతట త్రిపుర మర్త్యమహేశాది బిరుదములను ధరించెను. ఈతన వద్ద పాండురంగఁ డను ప్రసిద్ధ సేనాని యుండి, యాయనకు రణరంగములందు విజయములను చేకూర్చుచుండెను. సింహాసన మెక్కువేళ నీమహారాజు తన పూర్వులవలెనే సువర్ణతూలాభారమదూగి పంచిపెట్టెను. ఈయన 44 సం॥లు పాలించి చనిపోయెను. ఈయన కాలములో రాష్ట్రకూటరాజులు యుద్ధములు సల్పనారంభించినపుడీయన కుమారుడొక డెదిర్చి, నిడదగోలు, పెరువంగూరు రణములం పోరి, వైరి సేనాను లిరువరను హత మార్చి, తానును మరణింపగాఁ నతని పేరిట నీతఁడు 2 గ్రామములను ధారపోసెను. ఈయన త్రికళింగమున గూడ పాలించెను. క్రి.శ. 892 సం॥లలో నాయన పాఁన మిగిసెను.

తరువాత వేంగీరాజ్యమును చాళుక్యభీమ I విజయాదిత్య IV, అమ్మరాజు I, విజయాదిత్య V, తాలపరాజు, విక్రమాదిత్యుడు, భీమరాజు, యుద్ధవల్లుడు, విష్ణువర్ధన VI, అమ్మరాజు II, అచువారు పెరువంగా 30, 1½, 7 1½, 1½, 11½, 7½, 7, 12, 25 సం॥లు పాలించిరి. వీరందఱు బ్రాహ్మణుల కగ్రహారము లిచ్చుచు బేరొందిరి. ఇందలి మొదటి అమ్మరాజు తూర శిఖామణులగు సేనానులకు గూడ సగ్రహారము లిచ్చియశస్వీయయ్యెను.² విరోధవర్గము నుండి వచ్చిన రాష్ట్రకూటసేనాని ఇండపరాజునకు గూడ నితఁడొక గ్రామము నిచ్చి పేరొందును.³ తాలపరాజు పల్లవ కలివర్మకిళ్ళి యొసంగెను.⁴ నాల్గవ విజయాదిత్యుని కాలములో గూడ రాష్ట్రకూటరాజుగు ఇంద్రవర్మ iii⁵ యుద్ధములు జరుగుచుండెను. ఇందలి యొక యుద్ధములో నితఁడు విరణాపురమున మరణించెనుట.⁵ ఈరాజుకుటుంబములో పెనుపపపుడు రాజ్యాధిపత్యము కొరకై యంతః కల్లోలములు చెలరేగుచుండెను. అవి పరరాజులకు మిక్కిలి సంతోషదాయకముగ నుండెను. అయినను, వీరలను వైరిపైచాలు రెవ్వరును

1 No 839 of M.E.R. 1922

2 S.I.P. 36 & Ep Ind V

3 C.P. 3 of M.E.R. 1923

4 C.P. 5 of M.E.R 1908-9

5 కత్తి వర్మ శాసనము. (పెన్నేరు)

జయించలేకుండిరి. తాడపరాజును జంపి రెండవ ఏక్రమాదిస్థుడును, అతనిని పెడలగొట్టి భీమ రాజును, అతనిని జంపి యుద్ధమల్లుడును, రాజ్యమునకు వచ్చినట్లు వీరల శాసనములు తెలుపుచున్నవి.¹

అమృరాజు in క్రీ. శ. 945 సం॥లో రాజ్యమునకు వచ్చినను, తమ్ముడగు దానార్ గల్లవునికి సేతనికి మనస్సుగలు హెచ్చగుటవల్ల, 958 లో గాని పట్టాభిషేకము చేసుకొనజాలక పోయెను. వీరిద్దరు తుదకు ఒకరికుమార్తె నొకరు చంపుకొనిరి గాని సం॥లో 970 సం॥ నందు అమృరాజు చనిపోవుటచే దానార్ గల్లవుడు రాజయ్యెను.² ఈ అమృరాజు in కవిగాయకకల్పతరువుని పేరుపెంచెను. జైన మతముల నితడాదరించెను. పట్నర్థన వంశ సంచారతయగు చామికాంబ గాన నృత్యకళా వినోదములకు సంకసిల్లి యామెచు దగ్గరకువీసి, యామె కోరికపై జైనదేవతము కొరకు అగ్గనందియచు గురువునకు కలుచంబర్యచు గ్రామమును దానమిచ్చెను.³ ఈ కాలములోనే రాష్ట్ర కుటుంబవంశజులగు సేనానులు కొండరీయన క్రిందికివచ్చి పనిచేయుచున్నట్లు కనబడుచున్నది. ఎరియరాష్ట్ర కుటుంబి కుమారుడగు గుండనయు, మాదియ దేశకరట్టడియు నిట్టివారు.⁴ ఈయనకాలములోగూడ యెమంచి కళింగ మీరాజ్యము లోనే యుండెను. ఈ కాలమునకు మనదేశమున కాలాముఖ దైవమతము విరివిగా వ్యాపించియున్నట్లు కనబడును. ఈ మతస్థులు సింహపరివత్తులను పేర మతవిషయక సంస్థ

లను నెలకొల్పుకొనుచుండిరి. అమరావతి, బెజవాడ మున్నగుచోట్ల నట్టి పరివత్తులుండెడివి. భూతరాశి, విద్యేశ్వరుడు మున్నగు శైవగురువు లాకాలములో మనదేశమున నున్నట్లు కనబడుచున్నది. ఇందలి విద్యేశ్వరుడను శైవగురువు అధ్వర్యమున బెజవాడలోని శివాలయము పరిపాలన నడుపబడుచుండెను. దీనికి రెండవ అమృరాజు కాలమున నొక దానమిచ్చి శాసనము వ్రాయించెను. ఈ అమృరాజు దానశాసనములు మనకు హెచ్చుగా గన్పడుచున్నవి. వానిని బరిశీలించగా, నితడు శైవశైవమతములను రెంటిని సమానముగా ఆదరించినట్లు లోచించుచున్నది. అర్హునిదికేగాక నితడు కటకరాజు కోరికపై యాపనీయ సంఘమునకు దానమును, జయసేనుడను శైవగురువునకొక దానము నిచ్చినట్లు శాసనములు తెలుపుచున్నవి.

ఈ తూర్పు చాళుక్యవంశమునకు వచ్చిన తర్వాత వేంగీరాజుధాని మారుచున్నట్లుకన్పడుచున్నది. అశవపురము, గండేరు, పిప్పరము, యలమంచిలి, సిద్ది, బెజవాడ, నగరములు రాజనివాసములుగా నుండినట్లు శాసనములు తెలుపుచున్నవి. పిమ్మట రాజమహేంద్రవరము రాజధానియయ్యెను. మొదటి అమృరాజే దానిని రాజధానిగా నొనర్చినట్లు కయభిప్రాయము గలదు. గాని నిశ్చయముగాజెప్పలేము.

ఈ రెండవ అమృరాజు రాజ్యకాలమైన పిమ్మట లోగడ నుడివిన రీతిని దానార్గల్లవుడు సింహాసనమెక్కి 3 సం॥లు పాలించెనటా,

1 Ep Ind XXIII & Bharati Vol. XV.

2 J.A.H.R.S. XI.

3 Ep Ind VII & J.A.H.C. I.4

4 I.A. VII p.p. 18-19 & C.P. No. 1 of M.E.R. 1917

ఇంతలోనే తాను రాజకావలెనని 7 వ విజయాదిత్యుడును పేరుగల దాదపరాజుప్రయత్నించి, తన బావమఱదియగు తెలుగుచోడ వంశీకుడుగు జటచోడభీముని తోను, రాష్ట్ర కూటకర్ణరాజుతోను మంతనముల గావించి వారల సాయముతో యుద్ధమునరించి దానార్జునునిజం. తాను సింహాసన మెక్కెను.

ఈతని పక్షమున నిలిచి భటచోడరాజు 25 స॥లు వేంగిని పాలించెట్లుకనబడుచున్నది. ¹ ఈ బాదపునికి సాయపడిన గండవారాయణుడను సేనాని కతః పాదుంబాక గ్రామమును దానమిచ్చెను.

దానార్జునుని కుమారుడగు శక్తివర్మ కాంచీపుర చోళరాజగు రాజరాజు నాశ్రయించి మరల యుద్ధమునరించి, క్రీ. శ. 999 స॥లో జటచోడ నృపాలుని జంపి, రాజ్యమాక్రమించుకొనెను. ² ఈతనికి చాళుక్యచంద్రుడను బిరుదు గలదు. ఈయన కాలములో వేంగీదేశమునకును సయాము, అంకాను దేశములకును గొప్ప వ్యాపారముండెను. ఈయన బంగారు నాణెము లాదేశములలో లభించెను. ³

శక్తివర్మ వేంగీరాజ్యమును 1011 వరకును పాలించి చనిపోగా, నాతని కుమారుడగు విజయాదిత్యుడు రాజయ్యెను. ⁴ పూర్వ స్నేహము నుబట్టి యితడు కాంచీపుర చోడరాజగు రాజరాజు కమారైయైన కుండవి సీతడు పరిణయమై తన స్నేహమును, రాజ్యరక్షణమును, వృద్ధిజేసికొనెను. ఈతడు 7 స॥లు పాలించెను.

ఇతడు గూడ వైన గురువుల నాదరించెను. త్రికాలయోగి సిద్ధాంతదేవు డీయన గురువు. ఈయన తర్వాత రాజరాజు వేంగీ రాజ్యాధిపతి యయ్యెను. సోదరుడగు విజయాదిత్యుని యభ్యంతరము వల్ల నారాజరాజు వెంటనే రాజ్యాధిపత్యము గైకొనజాలక చివరకు 1022 లో పట్టాభిషేక మొనర్చుకొనెను. ⁵ ఈతఁడే వేంగీ రాజధాని నగరమును వేంగి నుండి తొలగించి రాజమహేంద్రపురికి మార్చినట్లు కనబడుచున్నది. ఐననూ యీ వంశీకులు తర్వాత గూడ తమ దేశము, రాజ్యము, వేంగీయనియే శాసనములందు చెప్పుకొనుచుండిరి. విజయాదిత్యుడు 1031 లో కళింగ భాగమునతానును పట్టాభిషేక మొనర్చుకొని, యచట బాలించినట్లు కన్పడును గాని వేంగీదేశము వశపడలేదు. ⁶ అందుచే నతడు రాజరాజు మరణానంతరము వరకు వేదియున్నట్లు కన్పడును. రాజరాజు విద్యజనులను చక్కగా నాదరించుచు నన్నయ భట్టారకునిచే శ్రీ మహాభారతమును తెలుగున వ్రాయించి నారంభించెను. అప్పటికింకను తెలుగు, అరవము మున్నగు దేశభాషలలో భారతము లేకండెను. ఇతఁడనేక బ్రాహ్మణాగ్రహారముల నిచ్చి పంపితుల పోషించెను. దేశ భాష ఆకాలమునుండి యభివృద్ధిని చూపెను. సంస్కృతము గూడ మిక్కిలి యున్నత స్థాయికి వచ్చెను. ఇతఁడవిచ్చిన్నముగా 40 స॥లు పాలించిన తర్వాత భారతము పూర్తి కాకుండనే చనిపోయెను. తర్వాత విజ

1 J.A.H.R.S. Vol X p. 23.

2 Telugu Academy 11.p. 399.

3 The Cholas 1&II

4 Ep Ind VI. pp 347-61.

5 Ep Ind IV. p. 300-9.

6 J.A.H.R.S. 11. p.p. 277-88 & J.A.H. & C. 1-4

యాదిత్యుడు తన కుమారుడు శక్తవర్మ ii ను 1061లో వేంగీ రాజ్యమునకు అధిష్ఠింపజేసెను. గాని యతఁడు ఒక సం॥ లోనే చ. పోగా, తానే 1062లో పాలన వైకొనెను.¹ ఆపటి నండియు 15 సం॥ లాతఁడు పాలించెను. ఇంత లోనే రాజరాజ వరేంద్రుని కుమారుఁడగు కులోత్తుంగుఁడు, తన మామగారి కాంచీపుర చోడ రాజ్యమును ఆక్రమించుకొనుటకై వెడలి, యచట నదివరకే యాతని తమ్ముడగు వీర రాజేంద్రు డాక్రమించుకొనుటచేత చేయునది లేక, 7 సం॥లు వృధాగా దిరుగుచు, నింతలో పశ్చిమ చాళుక్య చక్రవర్తియగు విక్రమాదిత్యుడు వేంగీ దేశమును హరింపగా, చోళరాజు వీర రాజేంద్రుని యొక్కయు, విక్రమాదిత్యుని ప్రత్యర్థి సోదరుడగు సోమేశ్వరుని యొక్కయు, సాయముతో నాతని వెడలగొట్టి సతతండ్రినే యచట బాలింపనిచ్చితుడకాతఁడు చనిపోయిన పిమ్మట 1076లో వేంగీ రాజ్యము వైకొన్నట్లు కన్పడుచున్నది.²

కులోత్తుంగ చక్రవర్తి రాజ్యాధిపతి యైనంతి నే వేంగీరాజ్యమునకు తన కుమారులు రాజప్రతినిధులుగా బంపుచు, తాను దక్షిణ దేశమును సేతువు వరకును పాలింపజొచ్చెను. వేంగీ దేశమున తన ప్రతినిధిగా పితండ్రి విజయాదిత్యుని 1063-76, మధ్యనుపిమ్మట, రాజరాజును క్రీ.శ. 1076-78 మధ్యను, వీరచోడుని 1077-84 మధ్యను, రాజరాజ చోడంగును 1084-89 మధ్యను, మరల వీరచోడుని 1089-93 మధ్యను విక్రమచోడుని 1093-1118 మధ్యను పంపి

రాజకార్యధారమంతయు వెలనాటి గొంకరాజు, రాజేంద్ర చోడరాజులనశముననుంచెను.³ మొదటి గొంకరాజు వెలనాటి రాజ్యములో మొదట 1300 గ్రామములు మాత్రమే పాలించుచుండెను. 3/1. ఈ కాలములో నీకులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడుని పాలననాటికి 16 వేల గ్రామములు వీరు పాలించుచున్నట్లు శాసనములందు చెప్పుకొనిరి. ఈ రీతిగా వెలనాటివారి పాలన పెరిగెను. వీరచోడుని కాలమునందు వెలనాటి విదురరాజు ii మంత్రిగానుండి పశ్చిమచాళుక్య ఆరవవక్రిమాదిత్యుడు పాండ్యరాజుతో కలసి వేంగీ దేశమూ క్రమింప వచ్చినపుడు వారలను జయించి నందులకు అతనికి వేంగిలోని అగ్రభాగమునొసంగెనట. కులోత్తుంగుని పాలనలో మనదేశము నందు గద్యాణములు, మాడలు, కాసులు మొదలగు బంగారు నాణెములు చెలామణిలో నుండెను.

కులోత్తుంగుడు 52 సం॥లు పాలించి చనిపోయిన తర్వాత విక్రమచోడుఁడు చక్రవర్తియయ్యెను. ఈతఁడు క్రీ. శ. 1118 సం॥లో పృథ్విభిష్ఠుడయ్యెను.⁴ ఈతఁడు తన దేశమున వైశ్ణవ మతమును విస్తరిల్ల జేసెను. శ్రీరంగములోను, చిదంబరము నందును, నీయనయనేక దేవాలయ ప్రాకారాదులను నిర్మించెను.⁵ ఈయన కాలములో గూడ పశ్చిమ చాళుక్యరాజు వేంగిని స్వాధీన పరచుకొని, కొంత కాలము అనగా 1118-1126 సం॥ల మధ్య తన దండనాయకుడగు అనంతపాలుని బంపి పాలింపజొచ్చి సంతలో మరల సీతఁడు యుద్ధ మొనరించి యీ దేశమును తిరిగి జయించి తీసుకొనెను. ఆ కాల

1 J.A.H.R.S IX p. 24-30; 3/1 M.E.R. 277 of 1905.

2, 3, 4, 5. The Cholas II

మ.లో 14 వేల గ్రామములలో ఆనంతపాలుడు తాత్కాలికముగా రాజ్యాధికారము నైకొన్నట్లు శాసనములు నుడువుచున్నవి.¹

ఈ విక్రమచోడుని తర్వాత 1183 నుండియు నీతని కుమారుడగు రెండవ కులోత్తుంగుని పాలనము కన్నడుచున్నది. ఈయన కాలమున వెలనాటి రెండవ గొంకరాజు రాజప్రతినిధియై పాలించెను. గొంకరాజు తన రాజధానిని ధనదుపురము (ననదువోలు లేక చందోలు) నందుంచి వేగి, కమ్మ రాష్ట్రమును యొక్క పాలనముండునట్లు నతడే చూచుచుండెను. ఈయన 6300 గ్రామములే పాలించుచున్నట్లు శాసనమున గలదు. రెండవ కులోత్తుంగ చక్రవర్తి పాలనము క్రీ. శ. 1150లో ముగియుటవల్ల, రెండవరాజరాజు పాలన వచ్చెను. వెలనాటి రెండవ చోడరాజ్యమునకు ప్రతినిధియై వేంగీ రాజ్యమును బాలించుచు వచ్చెను. ఈ కాలములో కమ్మ రాష్ట్ర, వేంగీరాష్ట్రములలోని సామంతులందరును వెలనాటి రాజులకు సామంతులుగా మెలంగుచు, చక్రవర్తి నామమాత్ర సామంతులుగానుండిరి. అందుచే వెలనాటి రాజులే దాదాపు స్వతంత్ర ప్రభువులైరి. వీరి కాలములో మలేము, దేవాలయములు, భాష మిక్కిలి అభివృద్ధి నొందెను. అనేక పద్యశాసనము లీ కాలములోనే వ్రాయబడెను. వేంగీ వెయ్యి గ్రామములు మాత్రము ప్రత్యేకవంశమువారి పాలనలో నుంచబడెను. ఈ వంశమునకు మూలపురుషుడగు

మల్లభూపాలుడు శక 1170 ప్రాంతీయుడు, ఇతడగుడచాళుక్య వంశీకుడే. ఇతడు వేంగిలోనుండెను. పెదవేంగిలో బయ్యపరాజును నతడుండెను.² మల్లనృపాలుని తర్వాతనాతని కుమారుడగు గొంకనృపాలుడును కమ్మటనాగొంకనృపతిపుత్రుడగు మహాదేవరాజును వేంగీపాలకులుగా ప్రసిద్ధిజెందిరి. మల్లరాజు, మహాదేవరాజునియొక్క కుమార్తెను పరిణయమయ్యెను.³ ఈతడు చాళుక్యరాజుల పక్షమున పాలించుచుండిన వెలనాటి రెండవ గొంకనృపాలునికి సామంతుడ. ఈతని శాసన మొకటి శక 1071 నాటిది ద్రాక్షరామ భీమేశ్వరాలయముననున్నది.⁴ గొంకరాజు శా.శ. 1118 ప్రాంతమున బాలించుచున్నట్లు ఆయన భార్య నల్లమ్మ అయిన శాసనమును బట్టి తెలియుచున్నది.⁵ శా. శ. 1152 నాటి కీయన కుమారుడగు మహాదేవరాజు పాలన కనబడుచున్నది.⁶ ఇతడు గూడ వేంగీపాలకుడుగా నుండెను. ఈయన సోదరుడగు అయ్యపదేవరాజు శాసన మొకటి శా.శ. 1159 నాటిది బెజవాడ మల్లేశ్వరాలయముననున్నది.⁷ మహాదేవరాజు శక 1152 సం॥లో నొక శాసనము చటనే వ్రాయించెను.⁸ ఈ వంశము వారందఱు వేంగీవిషయపాలకులుగా క్రీ.శ. 1287 సం॥ వరకునున్నట్లు పైవిషయములు తెలుపుచున్నవి.

ఇతర రెండవ రాజరాజు చక్రవర్తి విషయమునకు వత్తము.

- 1 Cholas,
- 2 S.I.I. Vol IV. No. 1218 & 771.
- 3 Ibid No. 1076.
- 4 Ibid No. 1116.
- 5 Ibid No. 1218.
- 6 Ibid No. 735 & 736.
- 7 Ibid Vol. VI No. 96.
- 8 Ibid Vol IV No. 736.

క్రీ. శ. 1178 సంవత్సరకు యీయన పాలనము వేంగిదేశములో పేరుపొందెనను కనబడుచున్నది. తర్వాత వచ్చిన రాజాధిరాజు పాలనమంతకు ముందు 8 సంవత్సరముండియున్నను, ఆతనికి దక్షిణదేశమునగల యువపు పనుల వల్ల వేంగికి రాజులడయ్యెను. 1179 వరకు నితడు పాలించిపిమ్మట మూడవ కులోత్తుంగుడు రాజయ్యెను. ఈయన ఆంధ్రదేశ సంచార మొనరించి, తనరాజ్యమును నిలుపుకొన్నట్లు కన్పడుచున్నది. స్థానంలో మునుముద్ది చోడరాజు స్వతంత్రుడగుటకు ప్రయత్నింపగా నతడు మరల లోబరుచుకొనెను. గాని యంతలో కాకతిగౌతమిచోడ చక్రవర్తి యూతనిని కంచితో నుండిగా బంధించి, జయించి ఆంధ్రదేశమును హరించెను.* ఇతడు 40 సంవత్సరము పాలించి 1217 లే 1218 సంవత్సరము చనిపోగా మూడవరాజరాజు పాలననొనెను. కిరింజివి దక్షిణదేశమును విజృంభించి పోయెను. వేంగిదేశ పాలనను వీరిచే నుండి జారిపోయెను. దీనికితోడు అచట గూడ సామంతుల నేకులు తిగుగబడిపోయిరి. ఈ రాజరాజు కాలములో సుదీర్ఘపాంశ్చుడు చోళదేశముపై దండెత్తెను. ఈయన పట్టుపు రాణినిగూడ బంధించి బ్రహ్మచారిగా నొప్పించి, తర్వాత హరిహరరాజు సాయముతో న్యాయనాటిని జయింప గల్గెను. ఈకాలమునందే క్రీ. శ. 1210 నాటికి కాకతీయరాజుల గణపతిదేవుడు తన బంధుత్వములనేకాక తన రాజ్యమును నల్లెనలకు విక్రయించి కమ్మనాడు, వెలనాడు, వేంగినాడు, మున్నగు ప్రాంతములన్నిటిని తనరాజ్యములో కలుపు

కొనెను. 1249 నాటికి చెంగల్పట్టు, కడప, కాంచీ పురప్రాంతములను గూడ గణపతిదేవ చక్రవర్తి జయించినట్లు కన్పడుచున్నది. ఈయన రాజధాని యోధుగల్లు నందుండెను. క్రీ. శ. 1250 తర్వాత వెలనాటి పృథ్వీశ్వరరాజేయన సామంతులలోని తిక్కప్పపాలునిచే జంపబడెను వేంగిపాలకులను క్రమముగా 1287 తర్వాత నితడు తొలగించినట్లు కనబడును. వేంగిదేశము తన కట్టుదిట్టములను గోల్పోయి, దేశరక్షాభారము ప్రతినిధులపై నుండుటయు, చక్రవర్తిత్వము నహించిన ప్రభువులు కూరముననున్న చోళరాజ్య నివాసులై పోవటయు, కారణములుగా చాళుక్యచోడులనుండి జారిపోయి, కాకతీయరాజులు నానిక బంధుము ప్రేమము, బంధుత్వములో పాదించుకొనిన కొదివి, వారి పార్శ్వగతమయ్యెను. కవలనాడు, వేంగినాడులలో ననేక సామంతులు కాకతీయరాజబంధువులైరి. ఎవను, ఈవాసుక్యచోళరాజులనేకులొద్దదేశముననే నివాసులై యాంధ్రులుగ నేయుండిరి. వీరిలో చాలమంది సామంతులుగానుండి యనేక ముకలములు బాలించిరి. వీరిపాలనమును జరిగిననేక సాకర్యములు గల్గినవేయుచుండిరి. ముఖ్యముగా వేదవేదాంగాది శాస్త్రసాస్త్ర పాఠ గమ్యము బ్రాహ్మణులనేకులు రాజ్యమున నొగ్గి, ఇచ్చివారికి లెక్కలేకుండ అగ్రహారములు సూదానములీయ బడుచుండెను. దేవాయములు వేలకొలది వృద్ధి కలుగుబడెను కళలాది యుపబడెను. దేవాయములందరినందీ పాదులు ప్రజలుత్సాహముతో నెలకొల్పుచుండిరి. ఎన్నియో దేవా

* మరల నితడు 1208 పాంతమున వేంగిని జయించి కనబడుచున్నది గాని ఈయన తర్వాతకాలములో గణపతిదేవుడు మరలకొనెను. (See Cholas II & J A H C Vol I p 58)

లయములకు కావలసిన భూములు, ఒకక బడెను. ఇంక ననేక సుందరమైన భవనములు గోపురములు, మంటపములు, ప్రాకారములు, వస్తు వాహనములు, ఇవియవి యనయేల నేటి నాగరికతకు మీరిన చిహ్నములన్నియు నిర్మింపబడెను. చెరువులు, బావులు త్రవ్వించి అన్నస్రవము లేర్పరచి, కరవులు రాకుండ జనులను కాపాడుచువచ్చిరి. కొన్ని కరువు కాలములలో దగిన యేర్పాటులు కావించుచు వచ్చిరి. రాజబాండ్లము లెప్పుడు తరుగు లేకుండ, నన్ని వృత్తులమీదను, వస్తువుల అమ్మకము మీదను సుంకములు వసూలు చేయుచుండిరి. సిలోను రాజ్యముపై గూడ పండయాత్రలు చేయుచు దురుకు ఆరాజ్యాధిపతి వీరబాహునితో సభ్యపడి కులోత్తుంగ చక్రవర్తి తన కుమార్తె సూర్యవల్లభి అతని కుమారుడు వీరపెరుమాళ్ళకిచ్చి వివాహమొనర్చెను. ఈరీతిగా నీచాళుక్యరాజులు ప్రతిభావంతులై యుండిరి. ఆకాలమునందే మనదేశమున రోళ్ళొల్ల చేయబడెను. భాషయు, మతములును వృద్ధి నొందెను. శ్రీరంగము లోను, చిదంబరము లోను, త్రిభువనమందును, మధుర లోను, కంచిలోను, యింగనతిరువాన్మూరు, ద్వారకముద్రము లందును కులోత్తుంగుని కాలమునుండి యున్న కడపటి మహారాజులందరును నిర్మించిన యనేక సుందర నిర్మాణములు నేటికిని చూపరులకు మిరుమిట్లు గొల్పుచున్నవి.

వేంగీదేశరాజ్యమంతయు, రాష్ట్రములుగాను, నాడులు, విషయములుగాను, విభజింపబడి యుండెను. దక్షిణదేశమున నింకను కుర్మములు, కొట్టములు, మండలములుగానుండెను.

రాజ్యచాలనలో ప్రతిగ్రామమునకు ఒక మహాసభ యుండెను. గ్రామ వ్యవహారములన్నియు నీసభయే నిర్వహించుచుండెను. దాని కధ్యక్షుఁడొక డుండెను. ఈ గ్రామ సభలకు 40 సెల్లల వయస్సుగల పెద్దలు సభ్యులుగా ప్రజలచే నెన్నుకొనబడుచుండిరి. ప్రతి 5 సెల్లలకు వీరు మారుచువచ్చిరి. మరల పూర్వపువారు తిరిగి యెన్నుకొనబడకూడదు సరిగదా, వారి బంధువులుగూడ ఉండరాదు. 1, 2 ఎన్నికలతర్వాత మరల సభ్యులుగా రావచ్చును. ఈవిధమగు గ్రామస్వతంత్ర పరిపాలన చాళుక్యచోళరాజ్యములో నుండి వారికి శాశ్వత కీర్తిని చేకూర్చి, యారాజ్యము లంతరించినను, చిరస్థాయిగా చరిత్రలలో మెరయుచున్నది. వేలకొలది శిలాశాసనములో రాజులకాలమునాటివి గలవు. వేంగినగరము మాత్రము అనేక యుగములలో భగ్నపరుపబడిన కారణముననే రాజధాని రాజమహేంద్రవరనికి మార్చబడె ననుటలో యధార్థమనకు దూరముగాదు. అయినను విజయనగరరాజ్యకాలమునకు వేంగి యొక మండలముగనే యుండెను.¹ తర్వాత క్రమముగా నగరము స్థాపించి నేటికా ప్రదేశము గ్రామమగుటలో నాశ్చర్యములేదు. ఈ ప్రదేశము తమిళముత్రవ్విన పరిశోధించినవో నింకను ఎట్టియమూల్యవిశేషములను మనము తెలుసుకొనగఁజూతా, వేంగీరాజ్యవైభవచరిత్రకవి యెట్టి యలంకారములు కాగఁజూతా కాలమే నిర్ణయించును. ఈపనికి పురాతత్వశాఖవారేమి నేటి స్థలాధికారులగు శ్రీ చల్లపల్లి రాజా మున్నగువారేమి, తదితర ఇతిహాసాభిమానులగు ధనవంతులేమి, విద్యావంతులేమి, పూను

1 మనుచరిత్ర జూడుడు-కృష్ణరావు విజయములలో వేంగిమండల ముదాహరింపబడినది.

కొనుట ధర్మమని వేరుగ వ్రాయనక్కరలేదు. శాసనములలో కొన్నిచోట్ల పెదవేంగి దేశమని వ్రాయబడుటవల్ల, పెదవేంగియందే పూర్వ నృగరమున్నట్లు తోచుచున్నది. ఈ వేంగీ రాజ్యమునగల రాష్ట్రములు, విషయములపట్టిక యొకటి దిగువ చూడబడుచున్నది. దీనినిబట్టి యీ రాజ్యవిశాలము తేటపడును. ఇందింకను గొన్ని నాడులు, లేక విషయములు కనబడక పోవచ్చును. శాసనములలో కనపడినంతవరకు మాత్రమే యిచట వ్రాయబడినది.

పట్టిక

రాష్ట్రములు, నాడులు లేక విషయములు లేక స్త్రీములు:— దేవరాష్ట్రము, వేంగీరాష్ట్రము,

కర్మ లేక కమ్మరాష్ట్రము, ప్లాకీరాష్ట్రము, యలమంచి కళింగము లేక మధ్యమకళింగము. కుడూరహార, గుద్దహాడి, గుద్రవార, నేత్ర పాటి, ప్లాకీ, చెన్నూరుపల్లి, గుండేరువాటి, కన్నేరవాటి, వెలనాడు లేక వరనాడు, భోగపురము, తోంకనతవాడి, ప్లాన్నాడు, ప్రోలునాడు, వేంగినాడు, అత్తిలినాడు, పాళునార లేక పాగునవార, కండేరువాడి, కోనూరునాడు, ఉత్తరఖండేరువాడి, పెన్నాత వాడి, కమ్మనాడు, గుడ్లకండేరునాడు, బారుపు నాడు, పొత్తపినాడు, రెండేరులనడిమి, చాతు పుల, కోనకండవాడి, శకటమంతరినాడు, తాండిపర్తి విషయము మొదలైనవి.

వేగీపురోత్సవ హర్షచంద్రికలు

శ్రీ బలుసు రామకృష్ణారావు, ముండ్లూరు.

కా. శ్రీతో, చెన్నలరారి హస్తీతురగ శ్రీనాథభూనాథ ఖ
ద్యోతప్రాభపులేల తెలుపుడమిన్ పూహప్రబంధ ప్రభా
పాతీతంబుగ భూతలకాలమున న త్యంతఃకల పెంపారి, వి
భ్యాతిన్ జెంది మఱుంగుకేగితివి; వీ కళ వేగిరాజ్యేంద్రిరా.

1

కం. పల్లవ చాళుక్యములు
బల్లిదులైయేలి తొల్లి పృతిభానిధులై
చెలిరి నీయందు తెలుగు
తల్లికి తలమానికముగ దవరికాడే!

2

కం. అరయ్య ద్విలింగరక్షిత
ధరణీభాగంబు తెలుగు తల్లి యనంగా
పరిపాలించెన్ గద మును
వీరాధికవీరుఁ డాంధ్ర విష్ణువు పీఠిక.

3

ఉ. అట్టి ధరాతలంబునకు నన్నిట మిన్నగవై భవంబునకా
దొట్టితెలుంగుపల్కులకు దోరపుగల్గిదనన్ పెంపుమై
బెట్టిన పేరుగావెలసి, వేగియనన్ మహనీయరాజ్య మి
ట్టిటనరాని కుర్గముల నెంతయునొత్తి పెట్టిపుణ్యమా!

4

మ.వి. పరవీరజ్వలనుల్ భవత్పతులు భా స్వస్థేజులేలంగ వి
స్తరమైతంచుతలంది యెండ్లగుల చే తన్ నిఃస్వగానోడి, రూ
పటి యాదాశ్యవిమోచనావసరమున్ భావించిట్లులనన్
స్ఫురణం బైతివియుత్సవాదుల సం పూజ్యస్థితిన్ జెందుచున్.

5

సీ. ఏనాడు వైభవం బూనియుత్సవముల
సంప్రీతినొందితో శాంతినిల్చి
ఏనాడురమ్యహారాద్యనసంబున సొంపు
పెంపారబెటిగితో ప్రేమనిల్చి
ఏనాడుమహనీయులేల ధర్మాలంకృ
తవగుచుగులికితో దాంతినిల్చి
ఏనాడుచాతుర్య మానసంబునదోప
చిఱునవ్వునవ్వితో చేరినిలచి

తే. ఎవుడు “వేగీపురంబు”గా నెంతయున్ బ్ర
భావమున నాంధ్రలోకాన ప్రబలినావో!
కాలగతి నొంది సమసి యిక్కాలమందు
స్మరణకీగతివచ్చి తే సాగివేగి!

6

మ.వి. తొలిని బాలన చేసినట్టి నృపసంస్తోమంబులేమార్లు గూ
ర్బులలిఖితాల్పేడి యుత్సవంబులదెసన్ సాంపారపాల్గొన్న నీ
వలతిజూడకదుఃఖమున్ విడిచి రాజ్యాధిక్యతన్ గాంచు వీ
రులుల్లృప్తదలపోయి యుత్సవము లారూఢివిలోకించుమా.

7

సీ. ఎనలేని సైన్యముల్ ఘనఘన బల శౌర్య
విభవుతా రాజ్య విభులతోడ
మహిమంబు మెఱసెడి మహనీయపండిత
గాయక్తాళిక తతితోడ
పరభయంకరమహోద్బల బలద్గమ
ప్రసాదభద్రవైభవముతోడ
రమణీయవనహర్య విమలమండిస్మిత
మణికాంతులలరారు మహిమతోడ

తే. నాడుసాంపారగులికిన జానీసు
దోచెనా! వేగి! మెల్లగా చుచుంటి
విటులలోకంబుపూజింప పెచ్చుపెట్టి
యాంధ్రసామ్రాజ్యసంస్థాప నాత్మదలుప.

సీ. ఒక వైపు మహానీయు లజ్వలస్థి నేల
నొక పై నెల సంతోష మొందినావు
ఒకవంక రాజమ్య లకళులగుచున్న
నొకవంక వైభవం బొప్పినావు
ఒకచక్క-నాంధ్రంబు ప్రకటముగు సమయం
బరసి యింకొకచక్క బెట్టినావు
ఒకతటిరాజేంద్రులోడగా నొకతటి
గూలి పాత్రివ తమోలిగాన్న

తే. విమలకీరి వి పరికింప వేగినేడు
 ప్రేమతో జమిందారులర్పించి యాంధ్ర
 లోకముననుజాట సుశ్లోకయుతులు
 ఎందరో మహానీయులు బంధుకోటి
 గామహాదరంబునవచ్చి కఠినమైన
 వికృతమై చెలంగెడి నీదు విగ్రహంబు
 గాంచిఖిన్నులైననుగావ నెంచియుపుడు
 ఘనతరోత్సవానంద విఘాతగుర్ర
 దలచిరింకవరిలు ముజ్వలముగాగ.

9

ఉ. నాయకులెందరోనిను ఘనంబుగనర్చనజేసి తొల్లిని
 వేయి వెలుంగు వేల్పునకు వేగి సమంబయిన్నమాట సు
 స్థాయిగ నాంధ్రలోకమున జాటదలంచిరి నీ కృతజ్ఞతా
 ప్రియతమా పుకార మెటులారయనానా ! భవిష్యదాంకముగా.

10

ఉ. కావున పూర్వవైధవము గ్రాల మహత్తరవిక్రమోజ్వల
 శ్రీవైయాకృతి జలగురీతి కృతార్థతజెంది యాంధ్రలో
 కావ? మోదమున్ గొని వికాసవిభూతినంతమాచు నీ
 భావిభుభోన్నతిగ నెడిపద్ధతిమై జరియింపువేగిరో !

11

శ బ్ద శా స ను (డు

శ్రీ దివాకర్ల వేంకటాచార్యుని, M. A. (Hons)

వేదనిగూఢతత్వము భువిం బ్రచురించిన పంచమాగమం
బాదిమభాషలోరచితమాట దక్షవిచారమూఢులై
యేదెవరెట్టులాడినగ్రహించెడి యాంధ్రులనుస్థరింప నా
శ్రీదయ వేదముండెలుగుచేసితికాదె కవీంద్రకుంజరా !

వ్యాకృతి, రూపసంపద, పదాదికవి శృతి, ఛందమేమియున్
లేక యశంస్కృతంబును ననిశ్చితరూపమునా తెనుంగుకున్
శ్రీకవితమ్మునుంజూపవచ్చితి మృగభీరమైన ర
మ్యాకృతిగూర్చి కర్కశశిలావనిగట్టితి రత్నసాధమున్.

గాఢతమిశ్రలో వెలుగు కల్పనచేయుట దుర్గమాట వీ
పూర్వధరప్రదేశమునబొల్పుగు రాజధమ్ముచూపుటలో
భాధవికారమధ్యమున బంధురరూపము నచ్చుకొట్టుటలో
ప్రౌఢతమీఱివపుడు భారతమాంధ్రమునన్ సృజించుటలో.

సురశీశృబ్ధిరత్నరత్నములు మాంజులోజ్యెష్ఠలోచ్చాంధ్ర భా
స్వరవాక్ష్పాతకపుంజముల్, శ్రుతిహరచ్ఛందంపుసూత్రాన సుం
దరమారీతినిగ్రుచ్చి భారతకథానవ్యసజంబు భా
తరుణీకంఠమలంకరించితివి వింతలోతత్ప్రధన్ నేటికన్.

వివిధామ్నాయ పురాణకాస్త్రగతసంవిన్మూర్తివాసీపు న
త్కవితాశక్తుండవౌట వేదమతరక్షాబద్ధతాత్పర్యుండై
యవనీపాలశిరోవతంసము చతుశ్చక్షుః సాధుండు నీ
కవలంబంబిడియుంట యాంధ్రజనభాగ్యంబై ఫలించెంగదా.

రసమమృతంబుగాగ, మధురంబులువాక్యపదాభిలూర్పితా
వీసరముగాగ్రధాప్రతితి ద్వీపసముచ్చయమైకహింపగా
నసదృశభావముల్ ప్రసరదాంతరవేషలుగాగ భారతో
ల్లసిత మహానుభాషగవెల్పార్చితి వాంధ్రవసుంధరాసలిన్.

ఒకచింతామణి నీవువాసితివోలేదోయంచు విద్వాంసులూ
రక వాదంబులపైనివాదములొనర్పం జుతయా నాంధ్రమం
దకలంకంబుగ నీవువ్రాసినకృతిన్ సార్థద్విపర్వంబునన్
బ్రకటత్వంబువహించనే శతసహస్రపాజ్య చింతామణుల్.

సురనదినాథగీరధుడు సోమకళాధరుతోడుపాటుచే
ధరణికిఁదెచ్చెరాముచరితంబు రచించెనునాకుజుండు వి
స్తరతర వేదశబ్దములసాయముచే మఱిసీవో శూన్యతా
పరివృతముర్తివై నలువధంగిపుజించితి వాక్ప్రపంచమున్.

అంధభూభృక్షైతయాత్రాప్రధానాంగ

భద్రదంతావళిభులనడలు

గోదావరీమహాకూలంక షోఛ్చల్

కల్లోలఘట్టనోద్గతరవములు

త్రైలింగభూతలోద్యానవాటిలతా

ప్రసవనిర్గతమరుత్పరిమళములు

విద్విషత్కంఠరావిచ్ఛేదన ప్రవీ

ణాంధ్రసైనిక కృపాణాంచలములు

నొక్కటొక్కటిగా నిల్చియుండునెదుట

గరువతనమును మాధుర్యశౌరవమ్ము

హృదయహాదిత్వమౌజ్జ్వల్యమీవు కావ్య

గర్భమునయందుఁగూర్చెడు కాలమందు.

మతిమంతుల్ కవిపండితుల్ సుకవితామాధుర్యముంగోలఁగా
నితరుల్ వీనులవిందులక్షరములం దేపారుమ్యత్వమున్
స్తుతియింపకరచియింతు భారతమునంచుందొల్లఁజేకొన్న యా
పత్రినుదీర్చితివక్షరాల రుచిరార్థశ్రీల సద్దీనిధి.

పాల్గిలది తృప్తతలస్వభావమెఱింగి, రసాకరమ్ములై
యాల్గిముఁగొల్పుసంఘటన లద్భుతరీతిసృజించిదృశ్యముల్
నేత్రపురఃప్రదేశముననిల్పుచు వ్యర్థపదాలువాడకే
చిత్రముగాఁగఢారచనసేయుట నీదగుసామ్మ సత్సవీ!

శ్రీవణానందకరధ్వనిప్రదితముల్ సంస్కారసంపూర్ణముల్
నవసీతాభములైనశబ్దముల విన్యాసము చేసొప్ప నీ
కవనంబాలోలిపల్కు ఋక్కులవలెంగ్రమముగా మోయునా
నవగాధతయిలైన నీనుడులయందాశ్చర్యమే తద్ధ్వనుల్.

యావనమందు మత్తగజయానము కన్నెలకబ్బునంచు సం
భావనచేయుచుండు కవివర్యులు నీమహానీయశిక్షణ
శ్రీవిభవంబుచే సుకవిశేఖర ! పుట్టియు బుట్టుకుండనే
యావిలసద్గతిక్రమములబ్బిన వాంధ్రకవిత్వకన్యకున్.

కష్టముకావ్యసృష్టి, మటిగాసటబీసటయైనభాష కు
తృప్తముయౌపాసంగుచుఁ గృతినచియించుట యంతకంటెనుం
గష్టము దానిసుందరముగావెలచుచుట దుష్కరంబెయ్యో
ప్రప్తపుశబ్దశాసితపు సత్కవిరాజపు నీకుఁడక్కఁగన్.

అదరమొప్ప నీరచనమంతపదింబదిగాఁబఠించి త
త్స్వాదుకవిత్వమాధురులెదం గదియించినతిక్కయజ్ఞ వి
ద్యాదుతుండవంచు మహితాత్ముడవంచు నినున్నుతింపఁగా
మూదలగా గ్రహింపరు ప్రబుద్ధులెందఱునీకుఁబొచ్చెమే.

ఎట్టెటులొశ్రీమంపడి యహీనమలిప్రభఁ దెల్లనైతకున్
బట్టగుకావ్యసౌధము పునాదులుతీర్చితి సుస్థిరఁబుగాఁ
గట్టిరివానిపై సొగసుఁగట్టడముల్ కవిరాజులంత నీ
పెట్టినభిక్షుకాదె సుకవిప్రకరప్రణతోక్తి వైభవా !

వేంగీదేశసామంతులగు తెలుగుచోడరాజులు

శ్రీ కొత్త భావయ్య చౌదరి.

వేంగీదేశమున కమ్మనాడు, పాకనాడులలో పాలించిన తెలుగు చోడరాజులకు మొదటి వాశసానము కడపజిల్లాలోని పొత్తపి. ఇచటనే వీరు పాలించుచు వృద్ధిజెందిరి, వీరు కరికాలుని వంశీకులమని చెప్పకొనిరి. కరికాలుడు కని గిరికి దక్షిణముగా నున్న యనేకారణ్యములను గొట్టింది పొత్తపినాడు, పులుగులనాడుల యందనేక గ్రామములనునిర్మించెననియుతత్పూర్వముచట నచట నాయడపులలో కొన్ని పల్లెలును, అడవి మనుష్యులు నుండెడివారనియు స్థానికచరిత్రలు తెలుపుచున్నవి.¹ ఈతడు తన వంశీకులను పొత్తపిలోనిల్పినట్లు కనబడుచున్నది. తెలుగుచోడులకు మూలపురుషుడు కరికాలుడేనని వారనేక శాసనములందు చెప్పకొన్నను, పేరునకే యది చెప్పకొనిరని పూర్వచరిత్రకారులు భ్రమపడిరి గాని యిప్పుడొక శాసనములేదు. కరికాలుని తర్వాత నుండిన వారిపేర్లనేకము లిప్పుడు శాసనములందు దొరకుచున్నవి. కరికాలుని తర్వాత నావంశములో “రెండవ కరికాలుడు - దాశవర్మ - వీరలవంశమున నందివర్మ - సింహవిష్ణు - సుందరవర్మ - సుందరనందివర్మ - ధనంజయువర్మ - మహేంద్ర విక్రమ లేక నవరామ - ఎరియమ - విజయకామ వీరార్జున - అగ్రగణికుగు - కొక్కిరి - మహేంద్రవర్మ - యెళించోళ - నృపకామ - దివాకర - శ్రీకారితచోళ (లేక చోళధీర) - చోళభూపాలు దేవ - విక్రమాదిత్యచోడ - శక్తికుమారాదిక)

మాదిత్య - సత్యాదిత్య - చోళికుము త్తరాజు - సీర ప్రతాపచోళ - కిమికాంతచోళ - బల్లయచోళ ఉత్తమాధిత్య - జటచోడ - జటచోడభీమ - తెలుగుబిజ్జన - ఎరికల్ముత్తరాజ పుణ్యకుమార - దుజయరాజు లేక దుగరాజ మున్నగువారు పదియవ శతాబ్దము వరకు పాలించినట్లు కనబడుచున్నది.² వీరందరికి సరియైన వంశావళి గాని, వరుసక్రమముగా నెవరెవరెచట నెచట పాలించినది తెలియగల సమగ్రశాసనములు లేవు గాని కొన్ని గుర్తులు కానవచ్చుచున్నవి. ఈవంశీకులందరును “మధురాంతక, పొత్తపి చోడ, చరణసరోరుహ, విహితవిలోచన, కారి తకావేరీతీర, కరికాల కుల రత్న ప్రదీపాహిత కుమారాంకుశ, శ్రీమన్మహామండలేశ్వర, ఒర యూరుపురవరాధీశ్వరా” దివిరుదులు వహించుచువచ్చిరి. కరికాలుడుగాని, తత్పూర్వీకులుగాని మధురను జయించుటచే మధురాంతక బిరుదమువచ్చియుండును. కావేరీతీరమున నొరయూరుననే కరికాలుడుపాలించెను. అందుచే నా బిరుదము ధరించిరి. త్రిలోచనపల్లవుని జయించి నందులకా బిరుదము వచ్చెను.

పైన నుడివినవారిలో నందివర్మ యందరి కన్నను, పూర్వీకుడుగనున్నాడు. నందివర్మ సింహవిష్ణు, మహేంద్రవిక్రమవర్మ మున్నగు పేర్లు కాంచీపురమున బాలించిన పల్లవరాజుల పేర్లవలె నుండుటవల్లను, కరికాలుని తర్వాత వారిరాజ్యమును కందిప్రాంతమున పల్లవరా

1 Kaifhite of Pottapi, Duvvur, Chittivel etc in Local Records.

2 Ep. Ind XI & V p. 123, N: 5, 6 & 7/C. p of 1936 and A. R. for the year ending with march 1938 p. p. 80 & 79 and nos/. 310 & 330 of 35-36

జాల చేతిలోనికి వచ్చినట్లు కనబడుటవల్లను, యీ తెలుగుచోడలలో మొదటివారు పల్లవ రాజులకు సామంతులైపోయి, పాలించినట్లు చరిత్రకారు లూహించుచున్నారు.¹

నందివర్మకు సింహవిష్ణు, సుందరవర్మ, ధనం జయవర్మను మువ్వరు పుత్రులనియు, నందలి ధనంజయవర్మకు పరిపతాపచోళ మహారాజు బిరుదు గల్గిన మహేంద్రవిక్రమవర్మ జనించి, పాండ్య, చోళ, కేరళరాజ్యముల కధిపతియై, మదీశలక్షర నవరామాది బిరుదములందె ననియు, నాతనికి గణముదిత పోర్టుఖివర్మ శోక పుణ్యకుమారుడను కుమారుండె ననియు, నాపోర్టుఖివర్మకు పురుషశార్దూల, మారనడిత, మదనవిలాసాది బిరుదములున్నట్లును, అతని (పుణ్యకుమారుని) మాలెపాటి శాసనమున జెప్పబడినది.² పైన నుడివిన రాజు లందరి విషయములన్నియు రుజువగుటకు కావలసిన సానుగ్రియంతయు మనకు లభింపకున్నను విశ్వసించకలెదదు. ధనంజయవర్మ శాసనము కటికడపజిల్లా కలమిల్లి గ్రామములో దొరకినది.³ ధనంజయఎరిగచోడను పతన మైనూరు రాజ్యములోని ఆల్వాడియను 600 గ్రామముల కధిపతిగా నున్నట్లు మంగిరితానాకాలోని కొన్ని శాసనములందు గలదు.⁴ శ్రీకాంత

చోడుని శాసన మొకటి కలదు.⁵ ఎరికన్ముత్త రాజు, ఎరికన్ముతురాజు పుణ్యకుమార, ఉత్తమాదిత్య జటచోళ వృహలర శాసనములు గూడ యిటీవల లభించినవి.⁶ ఉత్తమాదిత్య దుజయరాజుల కేస్త్ర కొన్నింటగలవు.^{7/1} పుణ్యకుమారుడు హిరణరాష్ట్రమును బాలించుచు తన పాలన స. 11 వే న సుప్రయోగమునునది దక్షిణపుటాష్ట్ర నందలి తన రాష్ట్రములో బరపురు గ్రామములోని 50 నివర్తనముల భూమిని కొట్టికు రాజుకొరికపై చిరువనహల దేవశర్మకు దానమిచ్చెను.⁸ ఇతని రాణియగు వసంత పోరి చోళమహాదేవి విరిపతి యచ గ్రామములో గొంతభూమిని వశశ్రీశ్వరాలయమున కొనెను.⁹ ఈ గ్రామము కందుకూరు ప్రాంతమున నున్న పురవపల్లి కావచ్చునని యభిప్రాయమున్నది. అందుచే పుణ్యకుమారుడు కడప జిల్లా జిల్లాలలో బాలించుచున్నట్లు చరిత్రజ్ఞులు విశ్వసించిరి. ఈయనకు చోడమహారాజు ప్రభీష్టవల్లభ పురుషము గలదు. ఇతని కుమారుడే విక్రమాదిత్యచోడుడని కొందరు తలంచిరి. అతడు గూడ చోళ మహారాజుని బిరుదము ధరించుటచే నీవంశీకులు. కనుకగా స్వతంత్రులైనట్లు తోచును. చోళమహారాజు శాసన మొకటి ప్రాచీనముగా గలదు. ఇది

1 E p Ind XI p. 341.

2 Ibid.

3 శ్రీకాంతచోడుని శాసనములో నాతని పూర్వకు ధీరంజన వరసను చెప్పబడినది. సుందరనంద, నవరాజు, ఎరియమ్మ, విజయకామ, వీరాద్వైప, అగ్రజిపిడుగు, కోకలి, మహేంద్రవర్మ, ఎంబోళ, వృహకామ, దివంగ శ్రీకాంతచోళ (చోళ ధీరయను)

4 A R. of 1908-09 part II & J. A. H. R. S. vol VII.

5 Ibid.

6 C. p. no 5 A. R. 1936

7 A. R. for 1938 (march)

7/1 Ibid p. 79 & 80.

8 Ep. Ind XI.

9 No 384 of 1904 & Magazine-Madras Christian College Jany 1929.

కుడివాటని పాలించినట్లందు గలదు.¹ మరి కొన్ని గూడ కలవు. కండకోట రాజధానిగా చోళిక ముత్తరాజు, ధనుంజయ యెళ చోళ రాజులు గాంగరాజులకు, పల్లవరాజులకు పా మంతులుగా క్రీ.శ. 750 ప్రాంతమున పాలించి యుందురని నైసుదొర వ్రాయుచున్నాడు.² పైననుడివిన వారిలో నందివర్మ దాదాపు క్రీ. శ. 550-575 మధ్యను, సింహవిష్ణు 575-600 మధ్యను, మహేంద్రవిక్రమచోళుడు 600-625 మధ్యను, పుణ్యకుమారచోళుడు 625-675 మధ్యను, పాలించినట్లు కొందరు చరిత్ర కారులూహించిరి, గాని యివి యింకను నిశ్చయము గాలేదు.³ వీరారుచుండే ధనుంజయుడేమో నింకను తేలలేదు.

పుణ్యకుమారునితర్వాత విక్రమాదిత్యుడును, తర్వాత నాతని కుమారుడగు శక్తి కుమార విక్రమాదిత్యుడును, తర్వాత సత్యాదిత్యుడును పాలించినట్లు కనబడుచున్నది. సత్యాదిత్యుడు కేనాడు 7000 గ్రామములు (లేక జనములు) సిద్ధి మెయ్యి గ్రామములు (లేక జనములు) ను పాలించినట్లు చెప్పుకొనెను.⁴ సత్యాదిత్యుడు చిరుంబూరు గ్రామమున నైదు మర్దుల భూమిని దేవశర్మయను బ్రాహ్మణుని కొసంగి శాసనము వ్రాయించెను.⁵ విక్రమాదిత్యునిభార్య యెళంచోళమహాదేవి శాసన

మొకటిగూడ గలదు.⁶ ఈమె యాతని తల్లి గాని ముత్తవత్తిగాని కావచ్చును. ఎళంచోళ రాజు ముత్తరాజుల పేర్లను వ్రాసిన శాసన మొకటి నల్ల చెరువుల పల్లెలోనున్నది.⁷ సత్యాదిత్యుని తర్వాత సత్యదే పాలించియుండునని చరిత్రకారులూహించిరి.

ఈ తెలుగుచోడులు స్వతంత్రముగాకొంత వరకును, కొంతవర కితరరాజులకు ఆకాలము నందే లోబడియును, కేనాడు, సిద్ధి, పాళ్యి లేక పాకనాడులు పాలించుచుండేగాక వేంగి దేశముములోని కమ్మనాగిని గూడా శూన్య గాళుక్య చక్రవర్తులకు లోబడి పాలించు చుండికేమో యుటకుగూడ కొన్ని గుర్తులు దొరుకుచున్నవి. బాహుళ్య కమ్మయతులో క్రీ. శ. 515-775 సం॥ల మధ్య కమ్మనాటిలో వీరప్రతాపచోళ, క్షిరికాంతచోళ (క్షీకాంత చోళయైయుండును.) చోళభూపాలదేవులు పాలించిరినియు, ఆముదాలపల్లియను గ్రామమును వీరప్రతాపచోళుడచటి.⁸ భావగారా యణస్వామి కిచ్చననియు వ్రాయ బడినది. 8 క్షీకాంత చోళుని శాసన మొకటి కడపజిల్లా లో దొంగినది.⁹ ఇతడు మందిర గ్రామము నచటి ప్రతేష్వరచేవున కొసంగి శాసనము లిచ్చించెను.¹⁰ క్షిరికాంత చోళుడను పేరాకటి వేగుగ గన్పడుచున్నది. గాని యతడు 12 వ

1 No 466 of 1906.

2 Ep carnatic. vol VIII Intr. p. 7

3 J. A. H. R. S. vol VII.

4 Ep Ind XI.

5 J. A. H. R. S vol VII p. 221.

6 No. 400 of 1904.

7 J. A. H. R. S. vol VII & no 495 of 1906.

8 Kaifhit of Bapatla in Local Records.

9 A. R. of 1908-09 part II &

10 C. p. no 5 of A. R. ending with March 36.

శతాబ్దమువాడుగ నున్నాడు.¹ శక 945 సం॥ నాటికి కమ్మనాటిలో స్వప్నముగ పెనమల్లి దేవుని పాలనము గన్పడుచున్నది.² ఈతని శాసనము బాపట్లలోనే యున్నది. పైననుడివి న న రి కేగ్లలో కొన్ని బిరుదునామములే యుండు ఓవల్ల వారిని గుర్తింప లేకున్నాము. శ్రీకాంత చోళుని శాసనమొకటి యిటీవల లభించినది గదా. ఇది మందర గ్రామమును ప్రేతేశ్వర దేవుని పూజాపునస్కారములకై బాలశక్తి గురువున కొసంగుచు వ్రాయించినది.³ దీని లోను, పుణ్యకుమారుని శాసనములోను పైననుడివిన వీరి పూర్వీకులపేర్లు చూచుచు, పైననుడివినట్లు వ్రాయబడినవి. గాని యుండలి బిరుదు నామములవల్ల వారి పేర్లును, చక్రత్రు తెలుసుకొనుట సాధ్య పడుతున్నది.

దాదాపు క్రీ.శ. 850 ప్రాంతమున బల్ల యచోడుడను నతడు గూడ పాలించినట్లు నూతనముగా దొరకిన యాతని శాసనమును బట్టి తెలియుచున్నది.⁴ అతడు మందరపాక, ఇనుంచోలు గ్రామములండలి సినాయమును ప్రేతేశ్వరుని కొసంగెను. శా.శ. 878 ప్రాంత మున మిక్కిలి ప్రఖ్యాతి నొందిన తెలుగు బజ్జన పాలనము కనబడుచున్నది. ఈయన పరాక్రమమును గురించియే వీరి వంశీకులందరు ను తమ తమశాసనములందు జెప్పకొనిరి. తిక్కన సోమయాజిగూడ తన నిర్వచనోత్తర రామాయణము న సీతనిని గురించి హెచ్చుగా వర్ణించియున్నాడు శా. శ. 878 లో కడప

జిల్లా కోడూరులో గొన్నితోట భూములను గట్టయ బోయనికి దానమిచ్చి శాసనము వ్రాయించిన బిజ్జన యితడనియే నాయభి ప్రాయము.⁵ ఈశాసనమంగీతని బిరుదావళి లేమియు లేకున్నను, అది యీతని పరిపాలనా కాలమునకు సరిపడుచున్నది. ఈ రేనాటి రాజ్యమా కాలములో వైదురబి, నోంబి, కాంచీపురచోడ, పశ్చిమచాళుక్య, రాష్ట్ర కూట రాజులందరికి రణరంగముగ గన్పడు చున్నది. ఈ తెలుగు బజ్జననుగురించియు నాతని వసుమతిగురించియు ఓపిలిసిద్ధిచోడుని శాసనమున నిట్లు చెప్పబడినది.⁶ మల్లి దేవుని గురించి

చ. బిరుదనజన్నయాతెలుగు

బిజ్జన మన్మధు మల్లి దేవుడ

చ్చెరువగుచున్నచోత్రసియ

చ్చెన్నయమీడుగ వ్రాలిపాకనా

డిరువదియొక్క వేయజరి

నేలుదు బల్లవు డిండుశిచ్చిత

త్తిరివరకుంభమూక్తికల

తాతతి బుచ్చెనిజాసే పుత్రికని,

అని వ్రాయుచు, బిజ్జననుగురించి,

క. దండిదగదొబ్బ గండ్లడు

గండరిగండండు వీర-ఖనిబిజ్జనయు

ద్దండుడు దాచదుమువ్వర

గండండనుదారనిలపె గటకములోనన్.

అని వ్రాసియున్నాడు. తిక్కనసోమయాజి

వర్ణన మిట్లున్నది:—

1 The Cholas vol I p, 354.

2 S. I. I. vol VI no 139 (A. R. no 178 of 1897)

3 C. p. no 5/A. R. for 35-36.

4 C. p. no 6/A. R for 35-36.

5 No 241 of 38

6 S. I. I. vol VI no 628.

“చ. పరిపూర్ణా ప్రముఖగు
 బల్లపునీటను ద్విగుణైశ్చ
 నిర్మలపుర నాథనింగలయ
 నెన్నియర్థమర్థమర్థమై
 మురారిపురస్థానంబు పదు
 మువ్వరిగండగంగ బెల్లెదా
 చిరుమవెలుంగ బిజ్జడు
 భీకరభూరిభుజాబలంబునన్.”

10 వ శతాబ్దములోని రాష్ట్రకూటరాజు
 నాల్గవ గోవిందరాజునకు ప్రత్యేకిగా నుండి
 యాతని జంపిన చాళుక్య రాజుగు రెండవ
 అరికేళి వేణువాడ శాసనము ప్రకార
 మాత్రాక బిజ్జడు రక్షించినట్లు తెలియు
 చున్నది.¹ గోవిందరాజు రాజ్యముపైకి దండె
 త్రాగి యరికేళివోడువచ్చి యాతని దళము
 ఓయెగాక చిరకాతని సంహరించినట్లు
 కనబడుచున్నది. అందుచే నీ కేలుగు బిజ్జ
 వచ్చి మచాళుక్యులకు లోబడియుండనేమో
 నని తోచుచున్నను, ఖెంగిసామంతుడుగా
 నుండెనుటకు గూడ ఆ సామంతుడేపోలేదు.
 ఈతడు శత్రురాజులకు పరిశురానునివలె
 27 సాళు తిరిగి నింపెననియు, పల్లవరాజౌక
 డితనికి క్రూర ర్పముక బట్టెననుటకై గండ
 గోపాల దిరుదమిచ్చెననియు కేతడు ఉజ్య
 ప్తయందు విజయస్థితియు గుర్తించెననియు
 జెప్పబడుచున్నది. ఉజ్యప్త గడయగిరియగు
 నేమో! ఇతనికి దిరుదములిచ్చిన పల్లవుడె
 వ్వరో తెలియుటలేదు. ఈతని మనముడు
 మల్లదేవుడు పాకనాడు పాలించుచు పల్ల

వులదండు గెల్చెనని పైన చెప్పబడినది. ఈ
 చరిత్రయంతయు సమన్వయముజేయు యాన
 శ్యకతగలదు. గాని తగిన నిదర్శనము లింకను
 గానబడవు. శ.క. 864 సం॥ ప్రాంతమున
 అనంతపూరు జిల్లాలో నోలంబపల్లవుల పాలన
 గలదు. దిలీపరసయచట పాలించెను.²

ఆపల్లవులతో నీముత్తసి చోడరాజులకు
 విరోధము యుండియుండును³

శా. శ. 893 సం॥లో పాత్తపిరాజ్యము
 వైదుంబరాజు భువనక్రికేత్రులకు వశమై
 న్నోట్టివలెఫి గాం, కాకిపాట్లమెలగునాగు కను
 గొనిరి.⁴ బల్లయచోడుని తామశాసనము
 ప్రక్కనే యాతని శాసనము గూడ గొప్పబడి
 యున్నది. గాని యా వైదుంబరాజు
 చిరకాలము నిలిచినట్లు కనడదు. శా. శ.
 901 ప్రాంతమున నీ తెలుగుచోడు లో జట
 చోడుడను గాతడును తర్వాత జటచోడ
 కీముడును నీతెలుగు పాలనకొచ్చినట్లు కన
 బడును. ఇతడు కేనాటిరాజ్యము 7000 గాక,
 పాకనాడు 21 కేలు, కమ్మనాడు, వెలనాడు
 ప్రాంతములన్నియు నేరినట్లు కన్పడుచున్నది.
 ఈతడు చూపుచాళుక్య చక్రవర్తులలోని
 బాదపునికోదరిచ్చి వివాహ మొనర్చు
 టచే దిగ్గరి బంధువయ్యెను. బాదపుని ప్రత్యర్థి
 యగు దానాద్రిపురి, ఆతని సహాయముగా
 వచ్చిన నృపకాముని రణంగమువ జంపి,
 మహాశూరాగ్రేసరుడై వేంగీదేశమంతటని
 శ్రీ. శ. 919 వంకు అవిచ్చిన్నముగా పాలించి
 కాండీపురమున నొక దిగ్విజయ స్తంభ శాస

1 J. A. H. R. S. vol VI.

2 S. I. I vol VI no 561

3 S. I. I. vol VI no 561 for Nolamb & Pallavas ruling in S. S. 864.

4 A. R. for 1935-36 p. 55 & 57.

నమును లిఖించినట్లు తెలియుచున్నది.¹ ఇట్టి ప్రతిభావస్తుండగుజటచోడభీమనిగారిది కొడిదేనరాజధానిగా నులిచిన కచ్చునాట తెలుగుచోళులు తమ మూలపురుషులలో జెప్పకపోవుటచుబట్టి, వారు బజ్జన వంశీకులనియు, నీతనివంశము యితనితోనే అంతమయ్యెననియు జెప్పనచ్చుగాని జటచోడుని మనుమరాలని చెప్పకున్న శ్రీయాదేవి యొకటిగా యొకటి గానవచ్చుచున్నది.² ఈమె త్రిభువన మల్లదేవ చోడుని తల్లి తొండిదేవికిని, యీమెకును చాళుక్య విజయాచిత్రజేవుడు మేనమామగా గన్పడుచున్నాడు. ఈమె కామచోడునిభార్య. ఈనంబంధములవల్ల జటచోడుని పుత్రికాసంబంధమున మాత్రము కొడిదేనచోడులు దగ్గజవారుగనే గన్పడుచున్నారు.

ఈ జటచోడభీముడు బహుశక్రాక్రమ వంతుడై చోళత్రినేత్ర బిశదము వహించి, తన కేనాటి రాజ్యమును విస్తరించి, తొండ మండలమును జయించి, యచటి వైడుంబ రాజగు రెండవ సంద్రయ్యను జయించి లోబరచుకొని, కాంచీపురమున రాజసింహేశ్వరాలయమున శా. శ. 904 లో దిగ్విజయ శాసనము లిఖించెను. అందీతనికి “అవసరా భరణ, సమరైక వీర, రణరంగ రాక్షస అసహాయ విక్రమ, సగీర్వాయ బృహస్పతి, సౌజన్యధవళ, ఆకార భగీరథ, రాజమకర ధ్వజ, విక్రాంత చక్రాయుధ, క్షత్రియకుల నిస్తారక, గొండలాసాహస, కరికాలచోళ, అరిరాజ భయంకర, త్యాగమహార్ణవ, సర

లోకగుద్ర,” మున్నగు చిగుదావళి వ్రాయఁబడెను. ఇందు చరిత్రవిషయము లేవియు లేవుగాని యితఁడు యువకుడుగా నున్నపుడే రాష్ట్రకూటరాజగు కృష్ణనృపాలుని పైన్యము తనరాజ్యముపైకి దండెత్తిరాగా, దానిని హతమార్చెను. కళింగ దేశ భాగము కొంత గూడ యీతనికి లోబడియుండెను. ఇతఁడన్న సత్రములు వేయించెననియు, వనములు నింపించెననియు, ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరున కనేక స్వర్ణరత్నశిలాధరణాదులుఁ బోనా వాద్యవస్థపులు నొసంగెననియు నీతని శాసనమువల్ల తెలియుచున్నది. కళింగ దేశ రాజులగు కామార్ణవ, వీనమాదిత్య రాజులనుగూడ యితఁడు వీరస్వర్గమున కంపెను. కామార్ణవుని సోదరియగు అంకిదేవి దానార్ణవుని తల్లియగుటచేత, తూర్పుచాళుక్య రాజులు కళింగరాజులకు దగ్గరిబంధువులై యుండి, వారు దానార్ణవుని పక్షము వహించి, యుద్ధమునకు వచ్చినపుడీతనిచే జంప బడిరి. ఈతఁడు చివరకు కాంచీపుర చోళరాజగు రాజరాజ, చాళుక్యశక్తివర్మతో జరిపిన ఘోరయుద్ధములో మరణించినట్లు కనబడుచున్నది.³

శ.శ 945 సం॥వాటికి కమ్మనాటిలో తెలుగు బిజ్జన మనుమండగు పినమల్లిదేవుని పాలనవచ్చెనని లోగడ వ్రాసితిని. శక 981 సం॥వాటికి పొత్తలలో విక్రమాంకుశ శ్రీ చోడ మహారాజు పాలనమును, సిందవాడిలో బిద్దన చోడమహారాజు పాలనమును గానవచ్చుచున్నది.⁴ వీరి శాసనము లాయాచోట్ల

1 J. A. H. R. S. vol X pp. 16-60.

2 S. I. I. vol VI no 634 (A. R. no 188 of 1897).

3 204 & 237 of 1931,

4 392 of 20 & L. R. vol 22.

లభించినవి. శ.క 981 సం॥ ౧౦ నాటి బిగ్గన చోడుని శాసనముకంటే బహుశః దానకట్ట లోగనబడుచున్నది.¹ ఇది యప్పుడు సింద వాడి యనబడుచుండెను.

క్రీస్తుశకము 985—1061 శం॥ మధ్య పాలించిన కాంచీపుర చోడరాజు, కు యీపా త్తపి చోళులకు విరోధములన్నట్లు కనబడు చున్నది. పాత్రపిరిపాద్దన మహారాజవాడి యను 7 వేలదేశము వీనిసామంతులే పాలించుచుండినట్లు కొందరు చరిత్రకారుల మతము. ఇది వల్లూరు రాజధానిగా బాలింపఁ బడుచుండెను. శ.క 970 ప్రాంతమున చోళ రాజధిరాజు సామంతుడగు దండనాయక అప్పి మయ్యయ, శ.క. 971 అనగారాజాధి రాజు 31 వ పాలనసం॥లో రాజరాజ బ్రహ్మ ధిరాజును అచట పాలించుచుండిరి.² క్రీ. శ. 1012-44 మధ్య పాలించుచుండిన చోళ వీరరాజేంద్ర I పాలనలో నొక సామంతుఁ డాతని 4 వ పాలన సంవత్సరమందు పాత్రపి రాజును చంపినట్లు కరువూరు శాసనము గలదు.³ కొరుకూడిరాజు పాకనాడును జయించినట్లు రాజకేరి లేక రాజరాజు (985-1016) పాలన 6 వ సం॥లో వ్రాసిన కంచి శాసనమున నున్నది.⁴ జటచోడ భీముడు రాజరాజుతో రణరంగమున యోడె నని లోగడ తెలిపితిమి. ఈపాత్రపి చోలుడు తమకు లోబడకుండిన కారణముననే కాంచీ

పురిచోడులు నైరము వహించి వీలైనప్పు డెల్ల పగతీర్పుకొనుచున్నట్లు కనబడును. గాని పాత్రపి రాజ్యము వీరి హస్త గతము కాలేదు. నైదుంబరాజులు మహారాజ వాడిలో వీనిసామంతులుగానున్నట్లు కనబడు చున్నది.⁵ పాత్రపిచోళ సత్తియరాయరను నత్తడొకఁడు గానవచ్చుచున్నాఁడు గాని యీతఁడెచట పాలించినదియు తెలియుట లేదు. ఈతని కమార్తె మల్లెయలైదేవి రాజరాజు I పాలనములో (క్రీ.శ. 992 సం॥) వృద్ధాచలమందొక దానమొన్న శాసనము వ్రాయించిరది.⁶

శ.క 1000 సం॥ ప్రాంతమునకు కడపజిల్లా లో తెలుగుచోడులు రెండుచోట్ల రాజ ధానులు పెట్టుకొని పాలించుచున్నట్లు కన్పడు చున్నది. కామచోడు, డొకఁడు, సిద్దిచోడు, డొకఁడు, కామచోడుని శాసనముకంటే పాత్రపి లోనిది లోకలురికాయ 22వ వాల్మ్యములో కనపడుచున్నది.⁷ ఇది శ.క 1001 సం॥లో వ్రాయబడినది. సిద్దిచోడుని శాసనము మనకు లభింపకున్నను, యీతని కుమారుడగు విమ లాదిత్యుని శాసనము శ.క 1047 సం॥ నాటిది నందలూరులో లభించినది. దానిలో నాతడు విక్రమచోళ సామంతుఁడుగా నాతని 8వ సం॥న తన మహారాజునకు జయమునకై యొక యగ్ర హారమునిచ్చి శాసనము లిఖించెను.⁸ కులో త్తుంగ చక్రవర్తి I రాజ్యమునకు వచ్చిన పిమ్మి

1 392 of 1920.

2 279 of 1895 & 295 of 1922.

3 The cholas I. p. 325

4 79 of 1921.

5 14 of 1890 & S. I. I. vol III no 52.

6 49 of 1918.

7 L. R. vol 22,

8 579 of 1907

ట తన రాజ్యమంతయు స్థిరముగా నుండునట్లు కట్టుబాట్లు చేసియుండెను. అంతవరకు ఒకవిధమైన స్వతంత్రతగల్గిన సామంతులందఱు స్పష్టముగా సామంతులుగా వ్యవహరించినట్లు కనబడుచున్నది. ముఖ్యముగా నీపాత్రపిలో తరువాత వచ్చిన రాజులందఱు తూర్పుచాళుక్య చక్రవర్తుల సామంతులనుటకు చిహ్నముగా వారిరాజ్యపాలన సలలును, శకవత్సరములును సాధారణముగా డమ శాసనములందు వాడజొచ్చిరి. కులోంతుంగుని 42వ పాలన సలలో కామదేవచోడుని దండనాయక గామన్న తండ్రి గుండయ్య త్రిపురాంతక దేవునికి 50 యెరుములనిచ్చి వ్రాయించిన శాసన మొకటి శక 1033 సల నాటిది గలదు.¹ భీమయజ్ఞగడయను మంత్రిది గూడ గలదు.² ఇట్లే దర్వాళి వారిని గలవు. కన్మనాటిలో గూడ శక 1009 సల ప్రాంతమున నీ తెలుగుచోడ రాజుల పాలన కనబడుచున్నది ఆ పత్రమున నన్నిచోడ, కన్నరచోడ, చోడదేవులు వారు బాహుడిలో గొక శాసనము వేయించిరినియు గొందఱు చరిత్రకారులు వ్రాసిరి కాని యిందలి “నిధిదినివ్యోముక్షమా” యను పదములు శక 1039 సలకు సరిపోవుచున్నను వారు తిర్గువన మల్లదేవుని కుమారులగుట చేతను తిర్గువన మల్లదేవుని శాసనము లక్షకమాత్రమ 1061-76 సల మధ్యున్నట్లు కనబడుచున్నందునను ఆ శాసనము 1079 నాటిదని నేను తలంచుచున్నాను.³ దివి యను పదమునకు 7వ లోకమని అర్థముతో వ్రాసిరేమో! పాత్రపిలో బా

లించుచుండిన కామచోడుని కుమార్తెను కన్నరదేవుడు బల్లయచోడుల పాలనము కమ్మనాటిలో శక 1038 ప్రాంతమునుండియు గాన వచ్చుచున్నది.⁴ వీరిద్దఱును తమ తల్లి పల్లమదేవికి తమ తండ్రి కామదేవచోడునకు ధర్మా ర్థమై దాతౌరామ భీమేశ్వరునికిని కొనిదెన భీమేశ్వరునికిని అఖండ దీపదానములు గావించిరి. వీరి దాతౌరామ శాసనమందు చాళుక్య విక్రమ సల 46 వ్రాయబడుటవల్ల, నప్పుడు పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తి ఆరవ విక్రమాదిత్యుడు వచ్చి వేంగీ దేశమును హరించిన కాలమైయున్నట్లు కనబడుచున్నది. ఆ కాలము సందేమరలక్రీ. శ. 1127 నాటికి వేంగీ దేశము విక్రమచోడమహారాజునకువశమయ్యెను. వీరు దాతౌరామ ప్రాంతమునకు యుద్ధకార్యముల కొరకయి వచ్చియుండవచ్చును. అందు వారు లోబడిపోయినందుననే యట్లు శాసనము వ్రాయించియుండును. తిర్వాత వీరిదేశమును విక్రమచోడుడు జయించిన 3వ పసీతని క్రిందికే వచ్చిరి. విక్రమచోడుని పాలన 12 వ సలములో వీరు కాళహస్తి ప్రాంతముకు దేశగర్హితైవెవలినట్లు కనబడుచున్నది. కన్నరదేవుని కుమార్తె మాదేవి యచటతనతండ్రికి పూజ్యమునకై దాన మొసంగెను. అందు తన తండ్రికిరా ప్రీద్రచోడ పాత్రపి చోడ విరుదము వ్రాయించెను.⁵ కన్నరదేవుడు శక 1039లో మధుకంబల్లి గ్రామమును ప్రేంపల్లి బావ నారాయణస్వామికిదాన మిచ్చియుండెను.⁶ సరిగా నాకాలమునందే పాత్రపియందు విను

1 263 of 1905

2 262 of 1905

3 Trilochana Pallava-Karikala by Dr N. V. R.

4 S. I. I. vol VI no 1328.

5 102 of 1922.

6 S. I. I. vol VI no 155.

లాదిత్యుడు పాలించుచుండెనని లోగడ తెలిపితిమి. ఇచటనే విక్రమచోళుని 3 వ పాలన సం॥ శక 1044 సం॥లో జేతరనపాలనము గూడ ముండెను.¹ ఈతడు గూడ పొత్త నాటిలో గొంతభాగము బాలించుచుండెను. ఈతడు శక 1044లో నందలూరులో నొక భూదానము గావించియున్నాడు.² ఇతనికి “రాజరాజ పట్టి” యను బిరుదమున్నట్లుగా యీతని కుమారుడు నల్లూరుజిల్లా రెడ్డిపాలెంలో వ్రాయించిన శాసనమువల్ల తెలియుచున్నది.³ విక్రమచోళుని యనంతరము వేంగీదేశమునకు రెండవ కులోత్తుంగ చక్రవర్తి క్రీ.శ. 1135లో చక్రవర్తి యయ్యెను. ఈకాలములో తెలుగు చోడ రాజులలో బల్లయచోళుడు త్రిభువన మల్లదేవచోడులనువారు కమ్మరాటిలోనుండి పాలించుచు చక్రవర్తికి బాసటయైయుండిరి. త్రిభువనమల్లదేవచోడునకు “విమవరాదిత్య మూలభృత్య” బిరుదములు గలవు.⁴ బల్లయచోడుని రాజులు మువ్వరు గనబడుచున్నారు. పొన్నమదేవి, శ్రీసతి, కామదేవి యనువారు పీఠందరులు దాదాపు సమకాలీనులే. అందుచే నిర్దురు బల్లయచోడులున్నారేమో యీకాలమున నని యనుమానము గల్గుచున్నది. చోడ బల్లి, బల్లయచోడు లిర్దురుని కొందరు చరిత్రజ్ఞుల యభిప్రాయము. చోడబల్లి పాకనాడు 21 వేయికి కధీసుకని నన్నిచోడుని కుమార సంభవమున సీక్రిందిపద్యము తెలుపుచున్నది.

“చ, అరివరపాలనా? 5 శ తాం
ప్రియుగుండఁ పాకనాటియం
దిరునదియొక్క- వేయికి కధీ
శుఁడు నాజుచుచోడబల్లికిం
జిరతరక్తి కగ్రమహిషి
తిలకంబ నహహయాన్వయాం
బవశశిరేఖయైవ గణధాని
శ్రీసతికిండనూడన్.”

ఇట్లు వ్రాయ బడినను, యీరనిపాలనము పాకనాటిలో గుర్తింపబడలేదు. బల్లయచోడు లిర్దురు గాని యొకరుగాని, వారిభార్యలు కామదేవి, పొన్నమదేవి యనువారు శ. క. 1076, 1057 లలో దీక్షదానములు గావించి యున్నారు.⁵ చోడబల్లయ శాసనమొకటి శ.క. 1084 నాటిది గలదు.⁶ బల్లయచోడుని కోడలు శ్రీయాదేవి, కామచోడుని భార్య శ్రీయాదేవి శాసనములు గలవు గాని⁷ బల్లయచోడునిరాణి శ్రీయాదేవి శాసనములు గాన వచ్చుటలేదు. అయితే చోడబల్లికి శ్రీసతి జనించిన నన్నెకోడరాజు వంశక్రిమ మొక శాసనమున గానవచ్చుచున్నది. దానినిబట్టి చూడగా నీకాలమునకే సరిపోవుచున్నది. అందుచే వరొక విమున రుజువుపడువరకును చోడబల్లి లేక బల్లయచోడులను వారిర్దురుని విశ్వసించెము. పల్లమదేవిగమారుడగు చోడబల్లి మొదటివాడు. ఇతడు కన్నర దేవుని సోదరుడనియు, కామదేవుని పుత్రుఁ

1 583 of 1907.

2 Ibid-

3 Nellore Inscriptions G. 86

4 S. I. I. vol vi No. 163

5 Ibid Nos 87 & 170

6 Ibid

7 Ibid No 166

డనియు దెలియును. ఇక బల్లయచోడుడు
రెంకచోడుని మనుమడు, కామచోడుని
పుత్రుడునై యుండెను.¹ ఈచర్య యెట్లు
న్నను, రాచకీయముగానీ చోడబల్లియొక్కగాని,
బల్లయచోడునియొక్కగాని ప్రావీణ్యమేమియు
కన్పడుటలేదు. చోడబల్లికి శ్రీశత్రుయందు
జనించిన మొదటి నన్నెచోడుడు కుమార
శంభవకావ్యమును తెనిగించి, తన గురువగు
మల్లికార్జునికి యంకితమిచ్చి, తన తల్లిదండ్రు
లకు కీర్తగల్గించెను. రెండవ కామచోడుని
పుత్రుడగు త్రిభువన మల్లదేవ చోడుడి
యొ సమకాలికుడుగా నుండి మిక్కిలి ప్రసిద్ధి
వహించెను. అతనికాలములోని శాసనములు
మనకు హెచ్చుగా గన్పడుచున్నవి. ఇంతే
గాక, నాతడు మైసూరులోని హేమవతి
ప్రాంతములకు సైతము దేశరక్షణకై వెడలి,
హేమవతిలో కులోత్తుంగుని రెండవపాలనం
వత్సరమున తిరుమంగేశ్వరునకొక దానమిచ్చి
శాసనము వ్రాయించి యుండెను.² ఇంకనాతని
శాసన మొకటి కమ్మనాటిలోనేగాక నెల్లూరు
జిల్లావలపర్లలోగూడ గలదు.³ ఈయనకు
గూడ యియ్యరు రాణులు గన్పడుచున్నారు.⁴
మాచలదేవ, కామిదేవియనువాడు. మాచ
మాంబివలన నాతనికి కన్నరదేవచోడుడు

నన్నెచోడుడు, ii, చోడదేవుడుననువాడు
జనించిరి.⁵ ఈయనవద్ద అధ్యక్ష విద్యనైపుణ్య
కొడుగు మల్లయ, కవనియ అన్నయ మున్నగు
మంత్రులుండిరి.⁶ ఈయన రెండవ కామదేవ
చోడునకు శ్రీరూదేవివలనగల్గినవాడు.⁷ ఈతఁ
డు శ. క. 1064 లో కొట్టచొన గ్రామమును
శ్రీశంకరాలయమునకును, శ. క. 1069 లో
బల్లేశ్వరునకు గుండియపూడి గ్రామమును,
కులోత్తుంగ విజయరాజ్య 15 వ సంవత్సరము
కొట్టచొన భీమేశ్వరునికి పెనాటకులోత్తుంగ
గొంకరాజుతోగలిసి వున్నపన్ను లును భార
వోసి యుండెను.⁸ ఈతని భార్యలలో కామి
దేవి కొట్టచొనలో అఖండ దీపదాన మొన
రించెను.⁹ ఈయనకు డొక్కణాదిత్యుడను
బిరుదము గూడ నీయబడెను.¹⁰ ఈయన తండ్రి
యగు కామచోడునికి జగదొబ్బగండడను
నిరుదున్న స్థలము తన శాసనమున వ్రాసెను.¹¹
ఈకామచోడుడువిక్రమచోళచక్రవర్తి కడను
రెండవ కులోత్తుంగ చక్రవర్తి వద్దను కమ్మ
నాటి పాలకుడై యుండెను-త్రిభువనమల్లదేవ
చోడరాజు అనంతరము కమ్మనాటి నాతని
పుత్రులను రెండవనై చోడుడు, కన్నరదేవు
డను వారు అన్నయ కొడుకుగండయ నల్ల
గండలను మంత్రుల నుంచుకొనిపాలించుచు

1 Ibid No 166 & 174

2 No 117 of 1899

3 S. L. I. vol vi No 630 & N. I. B. 142

4 Ibid No 647 & 651.

5 Ibid No 651.

6 Ibid No 132 & 128

7 Ibid No 610

8 Ibid No 635

9 Ibid No 647

10 Ibid No 651.

11 179 of 1899 & S. L. I. vol vi No 624

నచ్చినట్లు వారి శాసనములు తెలుపుచున్నవి. 1 ఇందలి నన్నెచోడుడు అగ్రనుత్తుడై యుండి శక 1073 & 1081 సం॥లలో తన తల్లిదండ్రులకు ధర్మార్థముగా గొన్ని భూముల నచట కేళవస్వామి కొసంగెను. 2 ఇక పొత్తపి, పాక నాడుల బాలించినవారి విషయ మరయుదము.

విమలాదిత్యుని పాలన తర్వాత పొత్తపి రాజ్యమును బేతరాజు వంశీకుల పాలనలోనికి వచ్చినట్లు కనబడుచున్నది. 3 బేతరాజునకు భీమరాజు, యర్రసిద్ధి, నల్లసిద్ధి యను మువ్వరు కుమారులు, వీరి కాలములో పొత్తపినాడే గాక మహారాజవాడి పాలనము గూడ వాక్రికిందకు వచ్చెను. దానిని గూడ వీరు కులోశ్మంగ చక్రవర్తి వంశీకుల పక్షముననే సామంతులుగా పాలించుచుండిరి. భీమరాజుపాలన మాల్యము మనకు కనుబడుటలేదు. యర్రసిద్ధి తన రాజధానిని నెల్లూరునకు మార్చినట్లు కనబడుచున్నది. ఈతనికి రాజరాజప్ప యను బిరుదము గలదు. ఈతడు రాజరాజు ii కాలముగోను మూడవ కులోశ్మంగుని కాలముగోను సామంతుడుగా నెల్లూరున బాలించెను. ఈతని ప్రసాదియగు తిక్కనాయకుడు కంచిలో నొకశాసనము వ్రాయించెను. 4 ఈయనకు శ్రీదేవియను భార్య గలదు. నారపసాహిణి నాయకుడు అలతూరివద్దను, గొల్లపైడి బ్రహ్మనాయకుడు రావూరులోను యితనివద్ద రాజ్యప్రతిభల

కులుగా నుండిరి. 5 ఈతని బావమొదటి సిద్ధరచోడుడు గూడ నొకడు గలదు. ఇతడు గూడూరు తాలూకాలో న్యవహించుచున్నట్లు గన్పడును. ఈతనికి భుజబల వీర, సాహసోత్తుంగ, కీర్తినారాయణ, అయ్యన సింగు బిరుదములు గూడ గలవు.

ఈతనికి నల్లసిద్ధి ii, బేతరాజు, తమ్మసిద్ధి యను కుమారులొండెరి. ఈతడు కాంచీపురమును జయించి తొండమండలము బాలించినట్లు అచట శాసనములు తెలుపుచున్నవి. 6 యర్రసిద్ధి సోదరుడగు నల్లసిద్ధి వల్లూరు రాజధానిగా మహారాజనాడిని పాలించెను. కాంచీపురవాంతులమునకు కులోశ్మంగుడు iii వెడలి నపుడచట నితడు జయించెనట. ఈయనభార్య కమలాదేవి. ఈయనకు రాజమ్మ దేవి, భుజబల వీర బిరుదములు గలవు. ఇతడు యర్రసిద్ధి యచటపై నాగపుడోలను పురముగట్టించెను. ఈతని భార్య యచట నొక దేవుని ద్రవ్యించెను. ఈడు కాంచీపుర రాజ్యమునుండి కప్పము గ్రహించునట్లు చెప్పకొని యున్నాడు. చెప్పి రుగో వ్రాయించిన ఈయన శాసనము కిటి శా. శ. 1114 సం॥ నాటిది కనబడుచున్నది. 7 ఈ కాలమునందే శక 1114 లో రాజగండిగోపాలుడు తిరప్పన శ్రీ రంగనాథుఁ డొకడు నెల్లూరు స్వామికి దానముచ్చెను. 8 యర్రసిద్ధి తర్వాత నెల్లూరు

- 1 175 of 1899 & శాసనపద్య మంజరి పే. 43.
- 2 S. I. I. vol No 645 & 646.
- 3 No 583 of 1907.
- 4 No 363 of 1919. ఇది రాజరాజు iii పాలన 5వ సం॥ నాటిది.
- 5 Nellore Inscriptions R/37 & S/58.
- 6 621 of 1909 & 363 of 1919.
- 7 No 483 of 1906
- 8 Ibid No 150.

ప్రాంతమును కులోత్తుంగ చక్రవర్తి iii కి సామంతుడుగా రెండవ స్థానికి తరపున మన్మ సిద్ధి i పాలించెను. శా. శ. 1109 మొదలు 1135 వరకు నీతని పాలన గనబడుచున్నది. ఈతని భార్య మాంకమ చాల భక్తురాలుగా నుండెను.¹ ఈశాసనములు చెంగల్పట్ట, కాళహస్తి, కడప జిల్లాలలోనున్నవి. ఈతనికి తమ్ముడగు తమ్ముసిద్ధి గూడ రాజ్యపాలనలో దోడుగా నుండి యువరాజుగానున్నట్లు కనబడును. నెల్లూరులోని విష్ణ్వలయమునకు శా.శ. 1111సం॥లో నితడు కోవూరను గ్రామమొసంగెను. ఇట్లే గూడూరుతాలూకాలోని గుణపాడు నందలి తిరునంగాడు దేవరకు వేలూరను గ్రామమిచ్చెను.² ఈతని శాసనములు కడపజిల్లా నందలూరులో గూడ నుండెను. అందుచే నచటి వరకు నల్లసిద్ధి వాలనమున్నదనవచ్చును.³

ఈయన పాలన కిమ్మట శా.శ. 1127 సం॥ నుండి తమ్ముసిద్ధి పాలన గనబడుచున్నది. ఇతడు గూడ కులోత్తుంగుని సామంతుడై. శ్రీ. శ. 1207లో ఇతడు తన తల్లియుగు శ్రీదేవిపేరిట శ్రీపురాగ్రహారమును, పల్లెకొండ దేవునకు తామరచెరువను గ్రామమునుచ్చి యశస్వియయ్యెను.⁴ కైవడపూరు గ్రామము వర్తకులు కొని, దేవుని కొనంగగా పన్నులు మినహాయించెను.⁵ వేంగీ దేశ వ్యవహారములు యీ కాలములో చాల మార్పులకు లోబడెను. ఒక ప్రక్క కాకతీయ రాజుల ప్రతిభ హెచ్చి గణపతిదేవ చక్రవర్తి వేంగీరాజ్య మంతటని హరించుటకై విపుల ప్రయత్నములు గావించు

చుండెను. క్రమముగా నాతడు కమ్మనాడు, వెలనాడు ప్రాంతములు ఆక్రమించి యచటి కమ్మనాటివోడు ను, వెలనాటివోడులనువశపరచుకొని తన సామంతులుగా జేసుకొనెను. ఇంతవరకును కులోత్తుంగ చక్రవర్తి i ఎంశీకులకు నమ్మకమైన సామంతులుగానున్న నెల్లూరు, పొత్తపి చోళరాజులకీ కాలమున కిచ్చవరి సీతి వచ్చెను. మొట్టమొదట వీరు కాకతీయులతో గోరుచు: వారిలో గలిసిన వెలనాటి చోడులతో గూడ బోరాటములు గావించుచున్నట్లు కనబడుచున్నది.

నల్లసిద్ధి ii కుమారుడగు తిరుకాళి దేవుడను తిక్కరాజు i రాజ్యమునకు వచ్చునప్పటి కిట్టిసీతులలో నుండెను. ఈతడు 18 సం॥ల ప్రాయమునందే వెలనాటి పృథ్వీశ్వరచోడుని తోడలడి యడమూడి మూతనిని సంహరించెనట. కర్నాటసోమేశ్వరుడును పాండ్యరాజులునుగలిసి కాంచీపూర్ ప్రాంతమును ఆక్రమించుటకై జంజీర వచ్చినపు డీతడు వారలను పారద్రోలి "చొళిన్తాపనాచార్య" బిరుదమును గూడ ఎహించెను. ఇతడు మూడవ కులోత్తుంగునికి, మూడవ రాజరాజునకును సామంతుడుగా నుండి రాజ్యరక్షణకై మిక్కిలిపాటు పడెను. ఈతిక్కరాజు సామర్థ్యమును గురించి తిక్కన సోమయాజి తన నిర్వచనోత్తరరామాయణమున నిట్లు వ్రాసియున్నాడు.

"నీ. లకుమయగురుముహురికి నెత్తివచ్చిన గొనఁడె యాహవమున-ఘోటకముల దర్పదుర్జయులగు దాయాదన్యపతుల

1 No 601 of 1907

2 Nellore Inscriptions S/34.

3 S. I. I. vol v No 494 & N. I. N/72.

4 No 1200 of 1930.

5 No 578 of 1907.

ననిలోన బహుపదే - యాగ్రహమున
శంభురాజాద్రిప - శస్త్రానిమండలి
కముడేన్చి యేలడే - కందిపురము,
తేదిమండలముగా - సిగంజేసి కాళవ,
పరినియ్య కొలుపడే, పలచమునకు
శ్రీ రామగండ గోపాలున రాతిభయక
రామపెండార బిరుదాభి - రామునుభయ
రామగండంకు ఖండియ - రాయుదిక్క,
ధరణివిభుఁ బోలరాజుల కరిదిగాడే 1

ఈ మహారాజునకు కవిసారస్వభామ బిరు
దము గలదు. ఈయననద్ద పెద్దయామాత్యుఁ
డను ఆస్తానకవి యుండెను. సిద్ధనామాత్యుఁ
డను సేనాధిపతి యుండెను, గంగయసాహితి
యను సేనాధిపతి యీతనివద్ద నుండి పిమ్మట
కాకతి గణపతిదేవ చక్రవర్తి కడకేగెను.
ఈతిక్కరాజు కా. చీపురమున రాజరాజనాలవ
21 వ సం॥లో నచటి దేవునకొక గ్రామమును
దాన మొనరించెను.¹

గణపతిదేవుఁడు క్రమముగా నీరాజ్యముపై
దండెత్తి కులోత్తుంగ చక్రవర్తి iii ని పట్టు
కొని నట్లు యీమాధ్య శాసన మొకటి దొరకి
నది.² అందుచేత నీతని చివరికాలములో
రాజ్యము కాకతీయ రాజ్యమునకు లో. ౭డి
నట్లు కన్పడుచున్నది. కా. చీపురి వరకు గణ
పతిదేవుని రాజ్యము నెలకొల్పబడెను. ఈ తిరు
కాళదేవునవద్ద అల్లుతిరుకాలదేవుడు, ఆతని
తమ్ముడగు విజయాదిత్యుడు, ప్రలిరెడ్డి,

మున్నగు ప్రసిద్ధ సేనానులు గూడ నుండిరి. ³
వీరందరాయా కాలములలో జరిగిన యనేక
యుద్ధములందు పాగ్గానుచు, చోళపామ్రా
జ్యమునే నిలబెట్టుటకు ప్రయత్నించిరి, గాని
యిదివరకే బలహీనమైపోయిన గూ రాజ్య
మును నిల్పజాలకపోయిరి. కగచి, కాళహస్తి
ప్రాంతములలో మూడవ కులోత్తుంగునికొని,
మూడవ రాజరాజునకును సామంతులుగాని
నెల్లూరు చోడరాజులతో సంబంధములుగల్గిన
తిరుకాలత్తిదేవ, శిశికుల చలుక్కి-వీరస్వసింహ
యాదవరాజును, సింగవిశ్వమూర్ 'నరపు వీర
రాక్షస యాదవరాజును పాలించుచున్నట్లు
వారి శాసనము లనేకము తెలుపుచున్నవి. ⁴
వీరికాలపు శాసనములు కంది, కాళహస్తి,
తక్కిలము, రామగిరి, తిరుచ్చామూరు, తిరు
వోరియూరు, పెంజి మున్నగు చోట్ల గలవు.
అచట వీరును వీరి బంధువులు ననేక పన్ను
లను దేవుళ్ళకు దానముగా నొసంగిరి. దీప
దానములును, భూదానములును గావించిరి.

ఈ తిక్కరాజు చివరకు కాంచీపురమున
పాండులు గావించిన దండయాత్రలో క్రీ. శ.
1249 ప్రాంతమున జనిపోయినట్లు చరిత్రజ్ఞులభి
ప్రాయపడిరి. ఈకాలములలో చాల మందికి
గండగోపాలబిరుదము గలదు. ఈతని యల్లుడు
గూడ దీనిని ధరించెను. ఈ తిక్కరాజు వైష్ణ
వభక్తుఁడుగా గన్పడుచున్నాడు.

కహ్మనాటిలోను, పాకనాటిలోను కొన్ని

1 No 621 of 1909.

2 J. A. H. C. vol 1. No 1.

3 Nellore Inscriptions. G/77,R/20 & N/16.

{ S. I. I. vol iv nos. 645 & 851.

4 { S. I. I. vol v no. 1379

" vol viii nos. 371, 480, 85.

{ No. 165 of 1930, 122 of 1922 & 94 of 1905 & 87 of 22 no. 807 of 1909.

| గామముల పాలనమును సాగించుచు, ముఖ్యముగా చాళుక్య చోడ చక్రవర్తుల సేనానాయకులుగా వ్యవహరించిన మరికొందరు చోడరాజులు గూడ మనకు శాసనములందు గానవచ్చుచున్నారు. ఇట్టివారిలో శా. శ. 1058 ప్రాంతమున పోతనచోడరాజును,¹ శా. శ. 1078 ప్రాంతమున నాతని కుమారుడగు జిక్కిదేవచోడుడును,² కమ్మనాటి యందున్నట్లు కన్నడుచున్నది. కొచ్చెల్లకోట ప్రాంతమున శా. శ. 1089 దాపున పంటదేవచోళరాజు,³ కనిగిరి తాలూకా గూడూరు ప్రాంతమున శా. శ. 1159 దాపున చోడదేవ, చోడ, చిక్కిచోడులు యొక్కయు,⁴ శా. శ. 1164 లోబయ్యచోడునిపాలనమును,⁵ శా.శ. 1176 దాపున హరిదేవచోడుని యొక్కయు, అధికారములు గాననగుచున్నవి.⁶ ఈ చివరివారు కాకతీయ సామంతులు గావచ్చును. ఇంకను పరారుపల్లి ప్రాంతమున శక 1101 దాపున మల్లవిష్ణువర్ధనుడను తెలుగుచోడుని యధికారము గన్నుచున్నది.⁷ శక 1117లో విప్పర్లలోకీర్తిరాజు, మల్లిదేవచోడరాజు, పాలన గన్నుచున్నది.⁸

కులోత్తుంగుని చివరి కాలములో కమ్మనాడు గణపతిదేవునకు లోబడినను, నల్లూరు,

కంచి ప్రదేశములలోని సామంతులు కొందరింకను ఆతని పాలనమును గుర్తింక కులొత్తుంగుని యొక్కయు నాతని తర్వాత పాలనకు వచ్చిన మూడవ రాజరాజు యొక్కయు, పాలనమే గుర్తించుచు శాసనములు లిఖింప దొడగిరి. ఇట్టివారి నణచుటకై గణపతిదేవుడు యీ తెలుగు చోడరాజులలో నిదివరకు పాలనలో లేని మరి రెండు కుటుంబముల వారిని పైకిదీసెను. కందుకూరి ప్రాంతమున నుండిన మల్లదేవు: డొకడు. ఈతని వంశక్రమ మిట్లున్నది.⁹ చోడబల్లికి శ్రీఘరియందు జనించిన కవినన్నచోడునికి సూరరాజును, ఆతనికి అనుబంధులకార బిరుదాంతుడగు రాజరాజు, ఆతనికి చోడమహాదేవవలన గల్గిన మల్లిదేవుడు ఆతనికి మహాదేవవలన జనించిన రెండవ నన్ను చోడుడు, ఆతనికి మల్లిదేవుడు బుట్టెను. ఈతడుగాక మఱియొకడు ఓలిసిద్ధి చోడరాజు ii. ఈతనికి “ఓంకణాదిత్య, జగదొబ్బ, గండకీర్తి నారాయణాది బిరుదములు గలవు. ఇవి యన్నియు నాతని పూర్వుకులు ధరించినవే. ఈతని వంశక్రమ మిట్లున్నది.¹⁰ రెండవ కరికాలుని వంశమున చోడబిజ్జనయు, నాతని మనుమడుగా మల్లిదేవుడును, ఆతనికి సిద్ధిదేవ మల్లిదేవులును, అందుసిద్ధికి సోమేశ్వర, మల్లి

1 N. I. Kn/11.

2 S. I. I. vol No. 153.

3 Nellore Inscription D/38.

4 Ibid Kn/22.

5 No 607 of 1909.

6 Ibid D/28.

7 Andhra Bharati vol 3 No. 12.

8 S. I. I. vol vi No. 587.

9 Nellore Inscriptions. D/24.

10 S. I. I. vol vi No. 206.

11 Ibid No. 628.

దేవులును, సిద్ధితిమ్ముడగు మల్లిదేవునికి ఓసిలి సిద్ధి, మల్లిదేవులను వారును అందలి మల్లిదేవునకు గౌరి శ్రీ మహాదేవియందు ఓసిలిసిద్ధి ii యుజనిందిరి. ఈతఁడు శక 1149 నుండి పాలించుచుండెను. వీరి సాహాయ్యముతో కమ్మనాటిని గణపతిదేవ చక్రవర్తి పరిపాలింప దొడఁగెను. శక 1189 ప్రాంతమున తిపురాంతకములో నొక సిద్ధయదేవచోడు పాలనగాన వచ్చును.¹ ఇతఁడు దామలదేవి, పెర్మాండిదేవచోడరాజుల పుత్రుడు.²

ఇతఁడెల్లూరు తిక్కరాజు పాలనలోనే గణపతిదేవునికి లోబడుటవల్ల, నాతని తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చిన యతని కుమారుడగు మన్మసిద్ధి ii గూడ గణపతిదేవునికి సామంతుఁడుగానే పాలించెను. ఈ మన్మసిద్ధియే తిక్కనసోమయాజిచే నిర్వచనోత్తర రామాయణమును రచింపఁజేసి దానికి గృతి భర్తయ్యెను ఇతఁడు నెల్లూరు రాజధానిగా పాకనాటిని బాలించెను. ఈతనిపై అక్కన, బయ్యనలను దాయాదులు దండెత్తి రాజ్యమును హరించుటకు ప్రయత్నింపగా తిక్కన సోమయాజిని పంపి గణపతిదేవ చక్రవర్తి సహాయము బొంది వారల నణచినట్లు సిద్ధేశ్వరచరిత్ర వలన దెలియుచున్నది. దీనిని గణపతిదేవుని శాసనముకంటి ధృవపరచుచున్నది.³ శా.శ. 1164 నం||లో నిండలి బయ్యచోడుడు త్రిపురాంతక ప్రాంతమును బాలించుచున్నట్లు కనబడుచున్నది. క్రీ. శ. 1249 ప్రాంతమున నీదేశ

మునకు కొప్పెరుజి. గఁడను పల్లవరాజును, 1250లో పాండ్యదేశమును దండెత్తివచ్చి కొంత దేశమొక్రమింపఁగా వారలను చక్రవర్తి సహాయముతో నీతఁడు వారలను వెనుకకుమరల్చెను. ఇతఁడు శా.శ. 1179 నం||లో కోడూరు గ్రామమును తన తండ్రి పుణ్యమునకై బ్రాహ్మణులకు ధారవోసెను. దీనిని వెలమవారాక్రమింపఁగా మరల దానిని బ్రాహ్మణుల కొసంగినట్లు చేసెను.⁴ ఈయన శౌర్యమును గురించి తిక్కన సోమయాజి యిట్లు వర్ణించుచున్నాడు.

“మ. ద్రవిషోర్విపతి గర్వముందు నిమిశౌ
ర్యం బొప్పఁ గర్నాటన
ర్యవిఘాతంబుకొనర్చి వైరి మనుజేం
ద్రక్షేణికిం గొంగనా
నవనిం బేర్కొనియున్నయట్టి విజయ
తౌధీశ్వరుంగాసిగా
నవిచెంజోశయ మన్మసిద్ధి యని బ్రా
యేటం బ్రగాడోదతి ॥”

ఈయనకును కనిగిరిసీమలో ఆవలపాడున కధికారిగా నుండిన యాదవరాజగు కాటమ రాజునకును పశులమేపు బీళ్ల విషయమై తగాదాగల్గినపు డీతనివద్ద సేనానిగా నుండిన ఖడ్గ తిక్కన యను బ్రాహ్మణసేనాని చాలపరాక్రమమునుజూపి వీరస్వర్గ మందెను. ఈతఁడు గూడ నందు మరణించెనేమో తెలియదు. ఇతనివద్ద అల్లాడినాథుడను ముక్కంటికాడు పల్లవుఁడు శా. శ. 1180 ప్రాంతమున నొక

1,2 No. 175 of 1905.

3 J. A. H. C. vol I part I.

4 580 of 1907.

యధికారిగా నుండిను.¹ ఈ మన్మసిద్ధి తరువాత నతని కుమారుడగు ఇమ్మడి తిక్కరాజు నెల్లూరు పాలకుడయ్యెను. ఇది శా.శ. 1181 ప్రాంతమైయుండును. ఈసంవత్సరమేయైన వద్ద నొక సామంతుడుగా నుండిన మధు సూదనదేవుడను ముక్కంటిపల్లవుఁ డీతని విజయమునకై యొక యగ్రహార మొసంగెను.² ఈ యమ్మడితిక్కరాజు రుద్రమదేవి చక్రవర్తినికీసామంతుడుగా గన్పడుచున్నాడు. ఈయన కాలములో శా.శ. 1201 సం॥మున వర్మకుటు కొందరు కృష్ణాపట్టణమున మన్మసిద్ధేశ్వరాయమునకు గొన్ని సుంకములు సమర్పించి శాసనము నెలకొల్పియున్నారు.³ గాని శక 1189 సం॥లో ద్యౌతాలూకా యిదు రల్లిపాడు ప్రాంతములందు సింగయ దేవగడి దేవుని పాలనము గన్పడుచున్నది.⁴ ఈతని తర్వాత నెల్లూరునుండి కంచి వరకు గల ప్రాంత మంతయు మచుమగండ గోపాలచోడరాజు శా.శ. 1279 నుండి పాలింపజొచ్చినట్లు కనబడుచున్నది. ఈయన రుద్రమదేవి చక్రవర్తికిని, తర్వాత వచ్చిన వీరప్రతాపరుద్రదేవ చక్రవర్తికిని సామంతుడుగా నున్నట్లు కనబడుచున్నది. ఇతడు తన శాసనమునందు “ప్రతాపరద్రభూప పృసాదారిత నైభవుఁడ” నని లిఖించియున్నాడు.

మన్మగండగోపాలుడు కొంతకాలము రుద్రమదేవచక్రవర్తినికీ లోబడక యెదిర్చి చివరకు వీరప్రతాపరుద్రచక్రవర్తిచే జయంపఁ

బడి యప్పటినుండియు నాతని సామంతుడయ్యెనట. ఈయన వైష్ణవ భక్తాగ్రగణ్యుడగుటవల్ల నెల్లూరినందలి శ్రీరంగనాయక స్వామి కనేక దానములిచ్చి శాసనములు వ్రాయించెను. త్రిభువనచక్రవర్తి విజయగండ గోపాలుడను నీతఁడు కంచిలోను చెంగల్పట్టు ఉత్తరార్కాటు జిల్లాలలోను పాలించెను.

అచట శకవర్షము 1172 నుండియు పాలించెను. ఈతని పాలనమచట 26 సంవత్సరముల వరకు నున్నట్లు అచటి శాసనములు తెలుపుచున్నవి. శా. శ. 1218 సం॥ న మన్మగండ గోపాలుడు పాటూరులో 80 పుట్టభూమిని శకరాలయమున కొసంగి శాసనము వ్రాయించెను.⁵

పాకనాటిలో శా.శ. 1212 ప్రాంతమున చోడమల్లిదేవుడను నాతని పాలనము దర్మితాలూకాయందు గానవచ్చుచున్నది. ఇతఁడు వీరప్రతాప రుద్రదేవుని సామంతులలో నొకఁడు. ఈతఁడు భీమవరములో గోపాల నాథస్వామిని ప్రతాపరుద్రుని పుణ్యమునకై ప్రతిష్ఠించియున్నాడు.⁶ శా.శ. 1219 ప్రాంతమునాటికి కమ్మనాటియందుగూడ యీ వీరప్రతాపరుద్రుని సామంతుడైన మన్మగండ గోపాలరాజు పాలన గన్పడుచున్నది. ఈతఁడు కొల్వదోనలోని చెన్నకేశవస్వామికి గొంత భూమిని దానమిచ్చెను. ఇతఁడు మూడవ నల్లసిద్ధి చోడుని క్షేపకుమారుడని, తన తండ్రి యైదుగురుకుమార్యులలో మధ్యవాఁడని

1 Nellore Inscription K/61.

2 Ibid K/62.

3 Ibid G/45.

4 Ibid D/14.

5 S. I. I. vol VI No. 650.

6 Nellore Inscription D/6.

యందు లిఖించెను.¹ ఈతనికాలములో కాంచీపురముపైకి పాండ్యరాజులు దండెత్తిరి. అప్పుడచట గూడ నీతఁడు పాలించుచుండెను. పాండ్యులచే నితఁడు ఓడింపబడి, మరల ప్రతాపరుద్రచక్రవర్తి రేచెర్ల దాచానాయ నింగారిని, ముప్పడి నాయనింగారిని సైన్యము లతో బంపఁగా, మరల నెదుర్కొని బారఁ ద్రోలెను. పిమ్మట నీతఁడే యచట బాలించుచు వచ్చెను. ఈయనకు “మహామంఠరేశ్వర, భుజ బలవీర, నిత్యపత్మప్రదాత, నేవణ కటకవేణక బళన, దావపావకోపమాన, గుణై కాంభోనిదున, ద్రవిళ బలవార్థి పరిశోషణ బడబాలన, రాయ గండగోపాల, విహితాహీతమాన భంగ, రాజవేశ్యభుజంగాది” విరుదులు గలవు.² ఈతఁడు బాలించు కాంచీపురముపైకి యీ పారికేరళ రాజగు రివివర్మ దండెత్తివచ్చెను. ఆయుధ్యములో నితఁడు చనిపోయినట్లు కన్నడు చున్నది. అంతట నచట మానవీరుడను మోధుని పాలనకు నియమించి ముప్పిడి నాయఁడు వీరప్రతాప రుద్ర చక్రవర్తి కడ కేగెను. కామయ భుష్పనింగారు శక 1244 పాఠ్యంతున కందుకూరిని పాలించుచు వీర ప్రతాపచక్రవర్తి సామంతుఁడుగా నుండెను. ఇతఁడు కమ్మరాటి నంతటిని పాలించెను. వేంగిదేశమున సామంతులుగా నిట్లు తెలుగు చోడులు వ్యవహరించు కాలమునందే యీ వంశీకులలోని కోడూరు చోడరాజులు కొందరు పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తుల సామం

తులుగా తెలంగాణములో బాలించుచుండిన నిదర్శనములు లభించుచున్నవి. ఇట్టివారిలో శంకర చోడుఁడు, త్రైలోక్యముల్లని సామంతు ఁడుగా గంగాపురపాఠ్యంతు బాలించెను. మాడి సిరను గ్రామపాఠ్యంతున చాళుక్య విక్రమ 8 శం||లో (క్రీ. శ. 1083) రాజాదిత్య రసచో ఁడును త్రిభువనముల్లని సామంతుఁడుగా నుండెను.⁴ ఇట్లే నిడుగనీచోడుఁడు, మల్లరస చోడుఁడు, కందువీరుద్రయన చోడుఁడు, ఉదయనచోడుఁడు, భీమచోడుఁడు మున్నగు వారుండిరి.⁵ వీరిలో మొదటి యర్జునుని త్రైలోక్యముల్ల త్రిభువన మల్లసామంతులుగా జప్పఁబడినారు. రుద్రయనచోడుఁడు శ.క. 1047 పాఠ్యంతునను, ఉదయన, భీమచోడులు శ.క. 1084 పాఠ్యంతునను, ఉండిరి. ఉదయచోడుని జయించి యాతని కుమార్తె పద్మావతిని కాకతిప్రతాపరుద్రదేవ చక్రవర్తి పెండ్లా ఁడు. ఈశాఖవారికి “కోడూరుపురవరేశ్వర, కలంకి పురవరేశ్వర, కాంచీపుర త్రిపుర మాహేశ్వరాది అనేక విరుదులు గలవు. వీరికి కల్పోడి, కల్పొన్నలు చిహ్నములుగా నుండెను. త్రిభువనముల్లని సామంతులలో మల్లవరచోడుఁడు మిక్కిలి ప్రసిద్ధిగానుండెను.⁶ ఈ తెలుగుచోడులు సామంతులుగా ననేక చోళ్లుకలబోయి వసించుట నేర్చుకొనిరి. చక్ర కూటమండలమున ధారావర్షనివర్ధ చంద్రా దిత్య చోడరాజాక సామంతుఁడుగానుండి వరసూరపట్టణమున నొక తటాకమును

¹ } S. I. I. vol iv No. 661.

³ Nellore Inscriptions K/40

⁴ } తెలంగాణా కాసములు పుటలు 111, 122 & 127 హనుమకొండ కాసము.

⁶ ఈతనికి “అనేకమరసంభుట్టనోపలబ్ధవిజయలక్ష్మీసమాలింగ్ వికాలవక్షస్థం” విరుదు గలదు.

ద్రవ్వించి, శివాలయము నిర్మించి, వడ్డనాడు లోని యొక గ్రామము యొంగి పేరొందెను. 1 నీతిశాస్త్రముక్తావళి, సుమతిశతకములు రచించిన బద్దెనయను భద్రభూపాలుడొకడుగలడు.

ఇతఁడు పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తియగు భువనకమల్లునికి సామంతుఁడు గానుండి విద్య గొప్పినిహారుడుగా పేరుజెందెను. కోడూరు శాఖకు జెందినవారిలో నీరువచోడు లొక శాఖవారు. ఈకోడూరు శాఖయులందరును దాసవగ్గు సంతతివారు. క్రీ.శ. 1121 సం॥ ప్రాంతమున పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తియగు త్రిభువన మల్లదేవునికి నంశమునందలి ఎరువతోండరాజు ఎరువప్రాంతము బాలించు సామంతుఁడుగా నుండి అతడు వేంగీ దేశమును సంపాదించు ట్లవచ్చినపుడు సాల్వానినట్లు కన్పడుచున్నది. కా. శ. 1048 సం॥లో నీతని భార్యమైలమద్రాక్షరామ భీమేశ్వరుని కళింద దీపదాసమునఁగించినది.² కాకతీ రుద్రమదేవి చక్రవర్తిని కాలములో ఎరువ తోండయరాజు ii, ఎరువ మల్లదేవ చోడులను వారు ప్రత్యర్థులుగా నుండగా, వారి నామ సేనాధిపతులగు అంబదేవుడు, గోనగన్నారెడ్డి యనువారు జయించినట్లు తెలియుచున్నది. క్రీ. శ. 1200 ప్రాంతమున నీ వంశములో భీమగజను నతఁడు ప్రసిద్ధి వహించెను. ఈతనికి “చౌహాళ నారాయణ” బిరుదము గలదట. ఇది యెవరి వల్ల నీయబడెనో తెలియదు. పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తియే యొసంగినమా? భీమస్వపాలు నకు దానుస్వపాలుఁడును అతనికి లక్ష్మీదేవి

యను భాగ్య వలన సోమభూపతియు, నాతనికి సూరాంబ యందు గంగాధరుడను నామాంతరమును, అరిగండరగండ, రాయవేశ్యాభుజం గాది బిరుదులు గల అనదేవచోడు డును, అతనికి యిరుగాంబిక యను భార్యవలన కామ భూపతి యనబగు భక్తిశ్వరచోళుడును, అతనికి అన్నదేవచోడుఁడును బుట్టినట్లు అన్నదేవచోడుని తామశాసనము దెలుపుచున్నది. ఇందలి ఏరువభీముని పరాక్రమమును గురించి యొకశాసనమున నిట్లు చెప్పబడినది. ఇతఁడొక్కనాడు వాసరనాడు, చక్రగొట్టము, మన్నెము, వడ్లక్కిలి, వేంగి, కళింగాది మండలములు జయించెనట.⁴

“ఉ. ఏటునభీమ నీపగతు

తెక్కనికొండలు చంచలాత్ములై

దూటనియట్టి ఘోరవన

దుర్గములున్ వనితావియోగులై

పాటని త్రోవలుండినని

ఘోరు నాడట గూరలుప్పఁగా

సోని క్కలుంగలవె

యీలవణాంబుదివేష్టితావనిన్.”

ఈ రాజ్యమును కాకతీయ గణపతిదేవ చక్రవర్తి జయించి తనరాజ్యములో కలుపుకొని యుండెను. ఈ యెఱువవారు, కాకతీయ వీర ప్రతాపగురుని రాజ్యము క్రీ.శ. 1328 ప్రాంతమున దురుష్కులచే భగ్గుపరుపఁబడిన పిమ్మట నేర్పడిన రెడ్డిరాజ్య సామంతులుగా నున్నట్లు కనబగుచున్నది. భక్తిశ్వరచోళుడు క్రీ. శ. 1360 ప్రాంతములో నుండెను. ఇతఁడు వెలమ

1 ఆంధ్రుల చరిత్ర v

2 S. I. I. vol iv No 1216.

3 J. A. H. R. S vol I

4 తాళ్ళపాద్మటారు కాసనమున నిపద్యముగలదు. “ఉ” : పన్నితురంగమంబునకు బక్కర పెట్టినవారైతఁలచే విష్ణుభయంబునంగలఁగ పీఠర నాడును ఇక్రగొట్టమున మన్నియనడైకేలియును (ల-ద్యన) వేంగి గళింగ లాదిగా నిన్నియనొక్కాండ సేఱున భీమస్వపాలుధాటిలన్.” కాసన పద్యముంబు, I

వీరుడగు అనపాతానాయని శాశ్రయించి యాతని సాయముతోను, వేదగిరి సాయముతోను అనపాతారెడ్డి మీదికిని, కొప్పుల వంశీకుల మీదికిని, పోయి గుంబర్లు పాలకుడగు ఫిరోజుషా గూడా సాయపడగా జవరకు 1866 సం॥ ప్రాంతమున కామపురియందొక రాజ్యమును నెలకొల్పుకొనెను. ఈతడు మిక్కిలి శూరరాగ్రేసరుఁ డనియు, బాగ్గర మున్నగు యవనరాజులను గులపుండివద్ద యువరాజుగా నున్నపుడే జయించెననియు, పాంచభార్గవద్ద గజపతిని, భరణిపాడువద్ద సింగభూపతిని, పెద కొండవద్ద దిబర్ ఖానును, నూరివరంవద్ద వీరాన్నపాతారెడ్డిని ఓడించెననియు, తురుష్క సాయమున కర్నాటకరాజును గూడ ఓడించెననియు, అత్తిలివద్ద జరిగిన యుద్ధములో శత్రువుల నెదిర్చి చివరకు కాటయవేముని సైన్యము శరణు జొచ్చుగా పదివేల సైన్యమును రక్షించెననియు, ఉండిరాజుల సాయముతో కాకరపర్తివద్ద జరిగినయుద్ధములో కన్నడ సైన్యమును హతమార్చెననియు, కాటయవేమారెడ్డి కుటుంబమును కాపాడెననియు, అనచేవుచోడుని శాసనము తెల్పుచున్నది. ఈతని కుమారుడగు భీమచోడునకు అనవేమారెడ్డి కుమార్తెనిచ్చి వివాహము గావింపబడెను. ఈతఁడు శైవభక్తుడగుటచే నిత్యమారుమార్లు ధ్యానించువాఁడు. ఇతఁడు పర్యవస్తామికి, త్రిపురాంతకస్వామికి యరువాడు, అతుకూరు, ఆముదాలపల్లి యను గ్రామము లొసంగెను. ఈయనభార్య అన్నెమాంబ. భీమరాజె గాక యీతనికి అనచేవచోడుడను మఱియొక కుమారుఁ డుండెను. ఈతఁడే తర్వాత రాజయ్యెను. ఈతని కాల

ములో గూడ రాజ్యము రెక్కవశమయ్యెను. ఇది సోదరుడగు భీమచోడునితం తమువల్లనై యుండునని చరిత్రకారులూహించిరి. ఈతఁడు ఉండిరాజగు శ్రీచక్రవర్తి కుమార్తె ఇరుగాంబి కను వివాహమాడి, ఉండిరాజులసాయముతో నురల నితఁడతి ప్రయత్నముతో భక్తిశ్యరుని వలెనే ఫిరోజుషా సాయముతోను వేదగిరి సాయముతోను తిరిగి తన రాజ్యమును నెలకొల్పెను. తర్వాత గూడ యుద్ధములు తగ్గలేదు. కాటయవేముని సైన్యమును కర్నాటక సైన్యమునుతారసినను, వెలను సైన్యమును, ఫిరోజుషా సైన్యమును యెదుర్కుటచే నీయన రాజ్యమును హరింపఁ జాలరైరి.

కాలవశమున క్రీ.శ. 1417సం॥లోమరియొక యుద్ధము జరిగి, అందు విజయనగర దేవరాయలు, అల్లాడరెడ్డులు యెదురింపఁగా ఆకాలమున ఫిరోజుషాసైన్యములు లేనందున ఓటమి సంభవించెను. అప్పుడే అనచేవుచోడుఁడు అల్లాడరెడ్డి వక్షమున బోరాడుచుండిన అరియేటి లింగసయ్యు వానితో నెదిర్చి నీస్వర్గమలంగరించినట్లు శ్రీనాథకవి రచిత భీమేశ్వర పురాణమునుబట్టి యూహింపఁబడు చున్నది. ఇతని కుమారుడు వీరభద్ర రాజేశమయ్యెనో తెలియదు. ఈతని శా. శ. 1310, 1335 శాసనములు వరుసగా త్రిపురాంతకమునను, పాలకొల్లులోను గనబడుచున్నవి. ఈ యెదువంశములో సింగరాజునకును, లక్ష్మీదేవికిని బుట్టిన కేశవరాజొకఁడు గానవచ్చుచున్నాఁడు. ఇతనికి చిలుమూరు గ్రామములో వృత్తియిన్నట్లు కనబడుచున్నది. అంతలి భూమిని కొంత అమరావతిలోని అమరేశ్వరునికి దానమిచ్చి శాసనము లిఖించెను.¹ ఈతెలుగుచోడ

రాజులకు క్రమముగా రెడ్ల భుజ్యమున ఆదర
యైనను, వారికి పాలనాధికారములేకుండ
బోయెను, అందుచే క్రీ. శ. 1430 ప్రాంతము
నుండి వీరి ప్రసిద్ధత హెచ్చుగా గానవచ్చుట
లేదు. కాని యారాజ్యము తగిన పిచ్చుట
బంగోలుతాలూకాలో శ. క. 1350 ప్రాంత
మున గొందరు తెలుగు చోడరాజుల పాలన
గానవచ్చుచున్నది. ఆలమందల తిరుమలరాజు
పాత్రులగుచు, ఆన పోతయ చోడరాజు
పుత్రులగు గంగయ చోడరాజు యొక్క
య, ఆ మందల సొంతయ దేవరాజుకొడుగు
వీర లవుకు భూదేవచోడరాజుయొక్కయు
శాసనములు (కనుపర్తి రాగులపాడులు) బంగో
లుతాలూకాలో గన్పడుచున్నవి.¹ వీరచట
చాలించుచువచ్చిరి. వీరికి తెలుగు చోడుల
బిరుదులు లేకుండా “త్రిభువనాధి రుద్రుల
జెన్ను సంతెజ” బిరుదులుగలవు. వీరు విజ
యనగరసామ్రాజ్య సామంతులుగా బాలించి
రేమో నని తలచును.

“ఈ తెలుగు చోడరాజులు పించుచుండిన
ఒరయూరి పురవరాధీశ్వర” యనుబిరుదమును
ధరించినట్టియు, నీ చోడరాజుల సంతతివారే
నని యూహించుటకు వీలుగానున్నట్టియు
మరికొందరి పాలనమచట నివట గనబడు
చున్నది. ఇట్టి వారిలో శా. శ. 1207 ప్రాంత
ముననుండిన గొల్లపూడి కామానాయడు
దిరమగ్రామమునందును, శా. శ. 1312
ప్రాంతమున బద్వమద్రరాజుకొడుకు బయ
రాజుపాలనము రాజవోలు నందును, శా.శ.
1386 ప్రాంతములో కావలిలో మన్మసిద్ధి

తిమ్మడుగు కడనలైతంగదేవరాజు పాలన
మును, వేంగీ దేశ సరిహద్దులలోనే గన్నడు
చున్నవి.² ఇకను ఇతర చోట్లనుండియ
వంశీకులను గురించి యీ వ్యాసమున విస్త
రించుటలేదు.

విజయనగర సామ్రాజ్య విజృంభణకాల
ములో నీ తెలుగు చోడవంశములనుండి మట్ల
వారు, కొండ్రాజువారు, కట్టావారు మిక్కిలి
ప్రసిద్ధిజెందిన పాలకులుగానున్నట్లు ఆకాలపు
చరిత్రజదివినవారికి తెలియగలదు. ఇంకను
గొందరు గలరు. ఈ తెలుగుచోడులు వారు
వారు నివసించిన ప్రదేశములనుబట్టి అచటి
గ్రామనామములనింటి పేరుగాధరించి యుండిరి.
వీరు మొట్టమొదట చాళుక్య, హైహయవంశ
ములవారితోనే బంధుత్వములను గావించి
యుండిరి. క్రమముగా వీరు దురయాన్యయుల
తోను, రెడ్లతోను, దక్షిణదేశపు విల్లయా
రులు లేక యాదవరాజులతోను బంధుత్వము
లు గావించుచు, నంతటను కలిసిపోయినట్లు
కనబడుచున్నది. చాళుక్యులు, చోడులు
సంబంధములు హెచ్చుగా నొనరించినట్లుట
నీ శాళుములు చాళుక్యులనియు, చోడు
లనియు బిలువబడుచు దుదకు ఇతరులతో
గలసి యృత్యులైపోయిరిని చెప్పవచ్చును.
ఈచాళుక్యచోడరాజులలో చాలమంది జల్లి
పల్లి వీరక్షేత్రమున శార్వరి సంగ్రహిణి (క్రీ.శ. 1361)
వెలమవీరులతో బోరుసల్పి మరణించినట్లు
గన్పడుచున్నది.³ నాటినుండి బహిరంగము
గానుండుటకు జంకి రెడ్లలోను కమ్మవారి
లోను, యితరులలోను గలిసిపోయి చాళుక్య,

1 Nellore Inscriptions. B/85 & 55.

2 Ibid A/25, 55 K/1 & 13

3 తెలుగుచోడరాజుల చరిత్ర (Madras University)

చోడనామముల వాగుక తగ్గించినట్లు కనబడుచున్నది. దూరప్రాంతములవారు మాత్రము మామూలుగా జెప్పకొనుచుండిరి. విజయనగరరాజ్యమున నుండిన వారికి వారే. చాళుక్యుల నుండియు, చోడులనుండియు యేర్పడిన యనేక గృహనామములు గలవారి పేర్లు వెలుగొటివారి వంశచరిత్ర వివరించుచున్నది. అవి యిట్లున్నవి:— “సూర్యవంశ సమ్మేట, మచ్చ, కొండ, చోడ, నందివాడ, తిరుమలరాజు, ఉద్దగిరి, జూటూరు, సాళువ, మాదిరాజు, సశము, పాణెము, గోవర్ధన, అప్పచి, చెందువ, బొలెల్లి, కొమ్మలదేవు” మున్నగునవి. ఇంతేగాక శాసనములందును ఇతర గ్రంథములు ఆరవీటి వంశచరిత్ర, శివయోగ సారములలోను ఈక్రిందిపేర్లుగలవు.

“తోలేటి, నిడదవోలు, ఆరవీటి, కోనేటి, నంద్యాల, అడపా, ఎ.మంచి, గొల్లవాడ, వెల్లపాటి, సిద్దిరాజు, మంగలంపాటి, ముదిగొండ, భీమరాజు, గురురాజు, వాలక, సాళువ” మున్నగునవి. ఇందు హెచ్చుగా చాళుక్యులవియైయున్నవి. లోకలు రికార్డులలో యీ చోడవంశములు కొన్ని యీక్రింది రీతిని గనబడుపబడినవి. “పాత్తూరి, కొండూరి, రాచిరాజు, మంచిరాజు, గొట్టికంటి, వంగలి, మాత్రాజు, కాలువబోడి గురురాజు” మున్నగునవి. ఇతరకారిణముల వల్లను, నివాసములనుబట్టియు వీరి ననగా చోడరాజుల సంతతిని, చాళుక్యులకును యీక్రిందిపేర్లుగూడ కాలక్రమమున వచ్చినట్లు కనబడుచున్నది.

“సూర్యదేవర, వల్లూరు, నెల్లూరు, కోడూరు, మోపూరు, మాలెంపాడు, కోణిదెన,

కంచెర్ల, పొండుూరు, నెక్కొండ, కందూరు, ఇమ్మిడి” మున్నగునవి.

కమ్మవారిలోగల చోడ, సమ్మేట, కోనేరు మచ్చ, ఆలమంగల, సరువ, కొండ, ఎలమంచి, వెలంపాటి, ఇమ్మిడి, సూర్యదేవర, కోణిదెన, కోడూరు, కంచెర్ల, కట్టా, మున్నగు గృహనామము లీచోడ-చాళుక్యవంశము లెల్లవిపులముగా వారిలో కలిసిపోయినవో స్పష్టపరచుచున్నవి. కమ్మవారి చరిత్రజ్ఞానుడు. రెక్కలో నందగు కలసిరో చెప్పజాలము. నేంగీదేశ మనందే యీ తెలుగు చోడలు మొదటి నుండి వృద్ధిజెంది, యనేక చోట్ల పాలనా భారము వహించి, సేనానాయకులుగా మెలంగుచు, ఆయా కాలపుచ కవసులకు విధేయులై మెలంగుచు, విశ్వాపాత్రులై యున్నట్లు వీరలచరిత్రము రుజువు పరచుచున్నది. ఇంతేగాక వీరు శైవ, వైష్ణవ మత వ్యాపకై హెచ్చుగా పాటుపడుటయేగాక, సామంతాంధ్ర భాషలను వృద్ధిచెచ్చినట్లు గన్పడుచున్నది. వీరిశాసనములు పెక్కింట సౌఖ్యతిక్కోకములు, తెలుగు పద్యములును గానబడుచున్నవి. తిక్కనసోమయాజి వంటి కవిశ్వరులను బోషించుటవల్లనే వీరికి తెలుగు భాషపైగల యభిమానము చెలియగలదు. వీరు ఆంధ్రదేశస్థులమనియు, ఆంధ్రులమనియు దలంచి ఆంధ్ర భాష నుద్ధరించుటకై పూనుకొన్నట్లు కనబడును. ఆంధ్రులలోనే వీరు చివరవరకు లీనమైపోయిరి. మచ్చునకు వీరి శాసనములలోని కొన్ని పద్యములుదాహరింతును. శ క. 107 నాటి త్రిభువనముల్ల చోడుని శాసనమందలి పద్యము. (శాసన పద్యమంబు 1)

“చ. త్రిభువనగీతకీర్తి సరదేవ
శిఖామణి గామధారుణీ
ప్రభుతనముండు మండలిక
భగ్గుడు భార్గపదాబ్జ మట్పునుం
డభినవరాముడర్యమ కులగ్రాణి
గుండియపూడి భక్తితోఁ
ద్రిభువనమృదేవడు ప్రతీతిగ
శంభునకిచ్చె బెర్పితోన్.”

శ.క. 1146 నాటి ఓపిలిసిద్ధిశాసనములోని.
(S. I. I. Vol VI No. 628 & శాసన
పద్యమంబరి I.)

“చ. అతనికిబుట్టి రొప్పు మధురాంతక
పాత్రపి చోడసిద్ధిభూ
పతియును మల్లిదేవుడును
బాహుఁరాక్రమవిక్రమక్రమన్
నతవరనాథ బాలకదరాస్తిర
పాదసరోజనైభవా
వితత సముద్రకాంచిపరివేష్టిత
భూపరి రక్షణక్రమముల్.”

“చ. భూపదిలీపుడై యరంగు
పాత్రసిద్ధిని తమ్ము మల్లధా
త్రిపతికిన్ సమస్తజగతీపతికి
న్సుతు లుద్భవిందిరా
శాపరిపూర్ణ కీర్తులు భుజా
బలవంతులునైన తొంటియ
య్యోపిలిసిద్ధియున్ గుల
సముద్ధరణుండగు మల్లిదేవుడున్.”

నన్నెచోడుని మంత్రియగు అన్నమర్రితి
శాసనమునందలిది. (శాసనపద్యమంబరి I)

“చ. గడుసరిలోభి యర్థమది
కన్నపుంగునిఁబందికానికిన్

బుడమికి నన్యకాంతలకు
భూపికింజను మంత్రియన్ననిన్
బడసినయ్యరమిమ్మలకు
బంధుజనానికి దీనకోటికిన్
గుడులకు వాఁసిత్రములకుం
జను శుద్ధచరిత్రపాత్రమై.”

మచ్చునకై గొన్ని సంస్కృత శ్లోకములు
శక 1219 నాటి మన్మగండ గోపాలుని శాస
నము లోనివి.

శ్లో॥ త్రిమతాస్త్రిభ లాంఛనోవి జయతేదేవః పురాణోహరి
ప్రన్నాభేస్సరసౌరుహోదరజ నిర్వికల్పవిధాతాసృజత్
తస్మిన్సూర్యగుధాంకు వంశజనకా భూపాళదా
... ..
తక్పపాణఖండిత రిపుశ్శూపాల దోర్మస్తకః ॥—

శ్లో॥ నల్ల సిద్ధిక్షమానాధాత్రేహమృత్యువు జన్మః
వంశమండన మాణిక్యం ప్రసూతం శుభపంచకం॥ ౨
శ్లో॥ యేనదాసగుణాద్యేన కార్యోత్తేక కాలినా
స్వక్రితం శురభూజానాంపాండవానాంపంచకం॥ ౩
శ్లో॥ తత్రాగ్రజమృతో మన్మగండ గోపాళ భూపతిః
ప్రతాపరుద్రభూపస్య ప్రసాదార్జిత వైభవః ॥ ౪
(S. I, I. vol iv No 661.)

అకాలపు వచనశైలి గూడ కొన్నిచోట్ల
పద్యశైలిని మితిమీరుచున్నది. కొన్నిచోట్ల
పద్యముల నడకనే వచనములు వ్రాయించిరి.
గ్రంథవిస్తరభీతిచేత వాని నన్నిటి నుదాహరింప
మానితిని. మరియొక శ్లోకము త్రిభువన మల్ల
దేవచోడుని ప్రెగడ అన్నయ ప్రెగడ భార
శాసనములోనిది.

శ్లో॥ కాకాజ్ఞేకశైల దివిరిమితేసామ్యాయనే శుశ్శిరం
దీపం స్వస్థులస్థ దీపక ఇతి ప్రఖ్యాతీనాథః శివే
ద్రాక్షాకామ నివాసినే భగవతే భీమేశ్వరాయోజ్యులం
ప్రదాన్నిత్యమఖిలైతప్రభమినశ్యోర్ధ్వగేందు ప్రవం

ఇది ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరాలయము నందలిది, శా. శ. 1071 నాటిది.

(S. I. I. vol iv No 1057)

ఈ శైలుఁగుచోడుల పాఁ నలో రాజకీయాధికారము వహించిన వారిలో “రాచనాయకులు లేక రాచకొడుకులు” (Royal officers) నూంక నాయకులు, మండడ్లు, దేస్లు, అధ్యక్షులు, ప్రెగడలు లేక పుంతులు, గ్రామశాసకులు, మండలేశ్వరులు, దండనాయకులు

మున్నగువారుండి పరిపాలనా కార్యములు నిర్వహించుచుండిరి. ఒక్కొక్క గ్రామము ఒకే యూనిటుగా నున్నట్లు కనబడును. అవ సరమైనపుడెల్లను, గ్రామమందలి భూమిలను విడదీసి దేవాలయములకు, బ్రాహ్మణులకు దానములీయ బడుచుండెను. బ్రాహ్మణుల కిచ్చిన భూదానములు చాల తక్కువగానే యుండెను. ఇవి సామాన్యముగా చక్రవర్తులును వారిముఖ్యద్యోగులును మూతమే యిచ్చుచున్నట్లు కనబడును.

ఇక్ష్వాకు రాజులక్రింద వేంగీరాజ్యము

400 300 క ల ౩౪౪)

కొండా భావయ్య చెందరి.

సయనేనాచార్యులు వ్రాసి ధర్మమృత మను కన్నడ భాషా స్తవము లను నుడివేంగీ దేశ చరిత్ర స్త్రువు స్వము లున్న శతాబ్దాల వరకు గ్రహించుట ను.

వాసుదేవస్వామి శ్రీనివాస రామయ్య దేశమును చంపాపురిము రాధానిరా ఇక్ష్వాకు ఎలకీకడగ యశోధర మహారాజు లించుచుండెను. ఈతడు గల కలకలము కుర్వీజయ లి త్రి వెడలి కు, గొండ్రు చేర, దేశములవరకు జయించెను. క్షేత్ర దేశ మును గూడ జయించి, యచట ప్రతీపాల పురమను రాజధాని నేర్పరచెను. అచటనే తాను నివసించి పాలించెను. ఈ పురమునకు నున్నది : పేరు. ఈతడు రాజ్యము రాజ్యమును కుమార్తెకు దప్పి పోయి కేదలంచగా, అది పురమునకు రాజుల మునకేగిగోరి, రాజ్యముదివి నుంచుచు రి.

చిట్టి చివరకు ఆతని మూలమునకు గూగుడుని ప్రియబలుడు క్షేత్రించెను. ముగిసిగిడు అంతట జరిగితిరిమను వగ్గియున్న తి మునిరింక గోయెను.

ప్రియబలుడు హఠాత్తుగా పాముకా లచే చనిపోయెను. ఆతని మంత్రియగు క్షుగ్రపథు డారాజున కుత్తరక్రియలు రిహస్యముగా నరి పించి, మల్లగా శ్రీధరాచార్యుడను రాజు

అన్నవసుగోయి వేంగీ దేశము కొండా దక్కించి పొమ్మని ప్రజలశ్యంత కుతూహల ముతో వేడుచున్నారని చెప్పి, యెప్పించి షోడి లెచ్చెను. శ్రీధరాచార్యులు వేంగీ దేశము నకు రాగానే తమ్ముడు వనివోపుటయు, వేంగీ రాజ్యము దిక్కిలేనిదగుటయు చేలుసి కొనెను. ప్రాంతకోరికల నాతడు సంపారమును, రాజ్య భారమును వహించి తప్పదయ్యెను. కొంత కాలమునకు జరిగగా, నాశనికొక కుమారుడు కల్గెను. ఆతనికి కండవ యశోధగుడుని పేరు కల్గెను. ఆతడు పెరివాడుగు వరకు నుండి, అతనికి పట్టముగట్టి శ్రీధరాచార్యులు మరిల తి మునిరింక గోయెను. ఆతడు తప సున గించి గోళి శ్రీగర్వతి మనగెను. ఇచట గాని కి గల మున్నెక్రిం ప్రిధిం గా నున్నట్లు ము దెలు.

ఈ శ్రీధరుని పట్టు కు డిదే గా గోలు క్షేత్రమును గ్రామ మొకటి కల లో నున్నది.

కండవ యశోధగుడు పాలించి కొంత కాలమున కావంతముతో ధనమిడిను రాజు జనించెను. భట్టప్రోలు స్త్రాపములోని శాస నములందు క్షేత్రమున కుభేరక రాజీశుడే కావచ్చును. ఈతనిపేరిటనే గానాలు వెల నాశిచోడ రాజుల రాజధానియగు ధనదు పురము (నేటి చుండవోలు) నిర్మింప బడి

యుండును. ఈ ధనదుడు క్షణమునకుడే కాని ఇతడు శాస్త్రమనుకొని పుణ్యశ్రీ కమాక్షి కమలక్రీడినాచి మోహించిచివాహనాడెంచుట. సంఘశ్రీ తానుగూడ క్షణమునకుడే కేంద్రము యొప్పుకొని, చివరకు చూపుకొని తీరము లించెనట. ఆతని కన్నులందుచే దేవతలచే పెరికివేయబడగా, నతడు క్రమముగా జని పోయెనట. ధనద మహారాజునకు ఇంద్రగుప్తు డనే కుమారుడు వచ్చెను. ధనదుని తర్వాత ఇంద్రగుప్తుడే వేంగీరాజ్యమును పాలించెను.

వేంగీరాజ్యము పాలించిన యీ యిక్ష్వాకు వంశీకు లేకాలమునానో, నాని విజించు కొనిన రాజధాని యేగియో విచారించ దగి యున్నది. వీరి రాజధాని గుంటూరుజిల్లాలోని భట్టిప్రోలుని కొండ రుచున్నాను. అచటనే కుబేరక రాజు శాసనము యొక్కటన్న సట్లను చున్నాను. అచటి శాసనము సంఘములో కుబేరకు డొకసభ్యునిగా వుండెను. వేంగీ రాజ్యమునకు ప్రాచీనకాలమునుండి రాజధాని ఏలూరువద్ద గల పెదవే ప్రాంతమేగాని యన్యము కాదు. అందుచే మరల చాల దూరములో రాజధానిని పెట్టుట సమ్మటకు

వీలులేచిదిగా నున్నది. ఇదిగాక శకకర్త యైనవిక్రమార్కుని మంత్రియగు భట్టి పేరున నిర్మింపబడిన భట్టిప్రోలునకు పూర్వము ప్రతీ పాల పరమను పేరున్నట్లు అచటి శాసనముల వల్ల తెలియుటలేదు-ఏలూరువద్దగల పెదపాడు అను గ్రామమువద్ద మొదట నీరాజధాని పెట్ట బడెనేమోయని నాయూహ. వేంగీరాజధాని నీ యిక్ష్వాకులు మొదట జయించినపుడు, ఆ ప్రాంతము దగ్గరనే మరల రాజధాని నుంచితే మోచనితోచుచున్నది. కాని మొత్తముమీద మీరు ఆంధ్రదేశమంతటిని పాలించి యుండరు.

శాస్త్రజ్ఞుల మతములు రెండును ప్రబలముగా నున్నపుడే యీ వంశీకుల పాలన జరిగెనని చెప్పబడినందునను, ఆంధ్రరాజుల పాలనకు పూర్వమే యిది జరిగినట్లు కనబడు చున్నందునను, యీ వంశీకుల పాలనము గాదాపు క్రీస్తుపూర్వము 4 వ శతాబ్దముండి 3 వ శతాబ్ద చివరివరకు జరిగియుండవచ్చునని తోచుచున్నది. కుబేరక రాజు అశోక చక్రవర్తి కాలమునాడే యుండును. ఈ విషయము లింకను పరిశోధనీయములే గాని, కేవలము కథా మాత్రముగా ప్రోసివేయ జాలము.

వేగి క్షేత్రము.

శ్రీ శ్యామభ సత్యనారాయణ

ఏరాజు పంచెనో యిచట శౌర్యపు పాయసమ్ములు నాగుల చవితినాళ్ళ
ఏయెట్టు నంజలో నోని పల్లెరాజరమణులు కాళ్ళ బారాణు లిడిరొ,
చిత్రరథన్నామి శ్రీగళోన్ననములో దెలుగు పిల్లలు కత్తి త్రిప్పిరపుడొ
ఏగెండు జాముల గునునివేడిని వచ్చి కలసి పోయెనొత్రిలింగ ప్రభువుల,

నాగచ్చేయసంబులై యలరుతోంటి
వేంగిరాజుల పాద పవిత్రచిన్నా
గర్భిత స్మైననూ భూమిఖండమంగు
సమ్రువులు జార్జి జీవచ్ఛవాంధ్రజనులు.

ఈవేగిశుల పాదచిహ్నములు లేవే! లేవుపో! భావనా
స్ఫుటమూర్తిత్వమున నెంద్రుల నెదో పూర్వాష్టాదుష్కలపుం
ఘటికల్ గర్భమునం నిముడ్చుకొనియెం గాబోలు నీవల్లెచో
టట లోకామృతదీవ్యదర్శనమే యాభోగ మేలాటిదో.

నీయశుల ప్రభావ మహనీయత వేగిపురాధిరాజమా!
అయతధర్మనూస్థులు మహాత్ములు వారలు బ్రహ్మకోశనో
పాముల లాంధ్రప్రస్థపాలురహంకృతి వ్యాఘ్రగర్జగా
నె యరిలోకభీకర మహాద్భుత శౌర్యసాకృతిం జనెన్.

ఈ నావదార్శిణక్షోణి నేరాజు ధర్మానసంబుండి స్మృత్యర్థమనెనొ
ఈనాదృగావృతం న భూములలోన కేశౌర్యధనులు శిక్షింపబడిరొ
ఈ నాశరీరమం దినతల్పించిన గాలి యెంత పౌరాతన్య మేచుకొనెనొ
ఈ నాతనూపూర్ణ మైన యాకాశమ్ము నే క్రతుధన్వులు శబ్దించినదియె

అన్యదజ్ఞాతపూర్వదివ్యత్వ మొప్పు
నీవునీతాపనీఖండి మిచట నిలచి
యన్వతంత్రత దొరలు నాయాంధ్రకేక్తి
నన్నుగంపింప జేయుచున్నది భృతమ్ము.

పేం గీ నం చిక

వేగిరాజ్యపు పల్లవీధుల చెడుగుళ్ళ దిఫులఁ గవ్వించు నేరుపులు తెలిసి
ఎగుగుగోడీబిళ్ళసాగునులఁ దిఫులరసాని బంతులాడు శిక్షలకు డాసి
చెట్లాడి యుష్పశెచ్చిననాడి శాశ్రుల వ్యాపాముగ్ పగిలించు. పొలుపుగఱచి
కోతికొమ్మచ్చిలో కోటగోడల క్రాంతి లంఘించు చంక్రమణ మొక్కిగి

శ్రమఁగూ రంతయి: కృష్ణకొయ యుందు
శ్రమఁగూ దొరుకులలు మున్ను శౌర్య
రస ముడిచి యు: శాలతో రఁగరించి
~ కోయని కూ: కె పోయను గట.

శిలవోలె కడలంగ లేకి మృదయన్; ర్థసగ్గాననా
బల చెతనృదనై పూనివశ వెం: పూర్ణ సామ్రాజ్యగా
ధల యోజించుచు నాంధ్రపల్లవసం ద్రి క్షీయత స్సంభము
బలె నిల్చుంటిని యీ పవిత్రధరి - భాగలంఁ గిగతి.

ఏదివ్యపూరుషు నీశాద్వజాంశూరశేఖరమ్ముల నిఖండిరా! యివెల్ల
ఈ వాయువీదిలో నేయపురస్సగూఁము నింపిగో గీతనమ్మనమ్మంబు
ఏదివ్యశిల్పు నీరోశక్తికుహరాన వ్రాసిగో దివ్యశిల్పము లిన్ని
ఈ పథాంశురమునందేపారాణమునంద్రసంతోషతో ప్రశంసలు పొనర్తు

ఎలఁ గలిన శారద్రులవ నృపచరిత్ర
వ్రాసు: డి వాడ డి గీయ: డి యువనృ
లంప: డి శ్రీరా కేయమె కన్ను నాల్చె
నీయనీ శ్రీయశ: డి నా కె: ల పు!

ఈపాణి లెంశచేనెక్కించుకొన్నవో లంకె ప్రయ్య సముద్రగుప్తు డడలె
ఈనేల పావిత్ర్యమెంతి కుంభించెనో చిత్రాధి స్వయ సేవలుకొనె
ఇట పల్లవులరాచయెలనాగ ప్రవతమ్ములు చేరిరో లచ్చి నిలుకడ వడె
ఈకాశ్యపీఖండ మేశరజ్యోత్స్నలో పాలకించెనో కీర్తి తెలుచు లూరె

ఇట నెచట త్రవ్వినను రంగశేనట యది
యెంతిశ్రీయె! యదెంతిరాజ్యేందిరయె! ప
దానశనఖాగ్రపాతసిర్యన్ని ధాన
మైన యీచోటనుపభోగ్య మయ్యె నేను.

వేంగి రాజ్యము (1000-1500 (క్రీ. శ.) తిరుతిరుక్కోటై వాగ్దానము (1000-1500 (క్రీ. శ.)

తూర్పు చాళుక్యులు వేంగి రాజధానిగా ఆంధ్రదేశమును పాలించిరి; గాన మన దేశము నకు వేంగినాడు, వేంగి విషయము, వేంగి రాజ్యము, దేశము, వేంగి 16000, వేంగి 14000-అను పేర్లు శాసనములందు, చాళుక్యుల మునంగులు గానవగును. రాజుల పరాక్రమమునుగూర్చి వేంగి సరిహద్దులు ఆయా కాలములందు మారినవి. ఆంధ్రదేశానికి బ్రాహ్మణులలో కూడ శాఖచారు వేంగినాటి గ్రామాలు.

11 వ శతాబ్ద ప్రారంభమున దక్షిణదేశమున కళింగమును తూర్పుగాంగులును, పశ్చిమరాష్ట్రమును కన్యాశుల్క చాళుక్యులును, తిరుళదేశమును చోళులును, కన్యాదేశమును వేంగి చాళుక్యులును పాలించుచుండిరి. తూర్పు చాళుక్యులవంశము కాలక్రమమున బలహీనముగాజొచ్చెను. అందువలన చోళులు ఈ చాళుక్యులకు తోడు నడిగ నుండిరి. వీరిద్దరకు ప్రబలమైన శత్రువులు పశ్చిమ చాళుక్యులు, తూర్పుగాంగులు. వారి మిశ్రయమునకు సమయమువచ్చి నపుడు, సన్యశ్శామలమగు వేంగి రాజ్యమును జయించి వశముజేసికొనుటయే. కాని అట్లు జరుగలేదు.

క్రీ.శ. 1070 సం॥లో సూర్య చాళుక్య చోళరాజ్యముల రెంటికిని ఉభయవంశజుడైన

రాజేంద్రుడు రాజయ్యెను. ఇతడు కులోత్తుంగ నామము ధరించి చోళరాజధాని నుండియే పాలింప మొదలిడి చాళుక్య- చోళ సంశయమునకు మూలపరుషుడయ్యెను. ఈ వంశీకులు గాదాపు రెండువందల యేండ్లు రాజ్యపాలన జేసిరి. కులోత్తుంగ దేవుని కాలమునుండి వేంగి రాజ్యము చోళసామ్రాజ్యములో నొక రాష్ట్రముగ నుండెను. కులోత్తుంగుని పుత్రులు ఒకరి యనంతరము ఒకరు వేంగిలో రాజ ప్రతినిధులుగ నుండిరి. రాజరాజ ముమ్మడి చోడుడు క్రీ. శ. 1076 నుండి 1078 వరకును, పీఠ చోడుడు 1078-79 నుండి 1084 వరకును, రాజరాజ చోడుగంగడు 1084 నం॥ నుండి 1089 వరకును, మరల పీఠ చోడుడు 1089 నుండి 1118 నం॥ వరకును వేంగిని చోళుల తరపున పాలించిరి. వీరి సుహృద్భాధిపత్యము క్రింద వేంగి చోళులు క్రమముగ ప్రాముఖ్యతకు నచ్చి చందవలె రాజధానిగ పాలింపబడిరి. వేంగి గొంత రాజు (1) 1076-77 నుండి 1106-7 వరకు వేంగి మండలమును పాలించెను.

ఈకాలమున పశ్చిమ చాళుక్యరాజ్యమును ఆరవ విక్రమాదిత్యుడు (2) (1076-1128) పాలించు చుండెను. ఇతడు త్రిభువనశాసకుల బిరుదుము వహించి తన పాలనారంభకాలము నుండి చాళుక్య విక్రమ శకమును ప్రారంభింపెను. ఇతడు వేంగిలో తన ప్రాబల్యమును

1. K. A. Nilakantha Sastri : The Cholas Vol II P. P. 31-32.
 2. Bombay Gazetteer II-I P 447.

జూప మనోనిశ్చయమై యుండెను. కళింగ మును 1076 లేక 78 చుండి 1148 వరకు త్రికళింగాధిపతి బిరుదాంకితుడగు అనంత వర్మ చోడ గంగడు పాలించెను. ఇతడు తనరాజ్య మును వేంగి మండలములోనికి వ్యాపింపజేయ నాశపడుచుండెను. క్రీ.శ. 1093 లో చోళులు వేంగి మీదుగ కళింగముపై దండెత్తిగెల్చిరి. ఈ ప్రథమ కళింగ సంగరములో చోళుల పక్షమున ఆంధ్ర దేశమందలి గామంతరాజు లందరు పాల్గొని, కొన్ని విజయములను తమ తమ శాసనములలో చెప్పుకొనిరి. వెల్నాటి చోడరాజు వీరిలో నొకడు.

పండ్లెండవ శతాబ్దము ప్రారంభమున వేంగిలో వెల్నాటిచోళుడు (3)(1107-1137) రాజ్యపాలన నేయుచుండెను. పశ్చిమ చాళుక్యులు తెల్లవాటిలోనికి వచ్చుచుండిరి. వీరికిండ్లనాగులు కొన్ని భాగములను జయించి పాలింపజేసెను. తూర్పుగాంగులు ద్రాక్షరామమువరకు నండలవాత్రులు నల్పి తిరిగి పోవుచుండిరి. క్రీ.శ. 1110 ప్రాంతమున రెండవ కళింగ యుద్ధమున క్షిపించిన చోళులు విజయము గాంచిరి ఎందు చోళుల పక్షమున పోరినవాలో కొటభీమరాజుగలడు. ఈ యుద్ధ సందర్భమున మహామోధుడు, సరోవాధ బిరుదాంకితుడగు కొలనిసేమరాజు ఓడింపబడెను. ఈ విషయము చోళ, పాండ్య శాసనములందును ప్రశంసంప బడినది. ఈ

కళింగ విజయము పశ్చిమ చాళుక్యులు వేంగి రాజకీయములలో కలుగజేసికొన కుండుట కొక కారణమే.

క్రీ. శ. 1118 లో చోళసింహాసన మధి ప్పించుటకై వీర చోళుడు వేంగిని వీడెను. అందు వల్ల చాళుక్యులకు, గాంగులకును వేంగిలోనికి వచ్చుటకు దైర్యము వచ్చెను. వేంగిలో చోళుల శాసనములు తగ్గెను. సామంతరాజు లును తమ శాసనములలో చోళచక్రవర్తుల రాజ్య సంవత్సరముల బేర్కొనుట తగ్గెను. పశ్చిమ చాళుక్యుల శాసనములు అధిక మయ్యెను. సామంతుల శాసనములలో చాళుక్య విక్రమశకము తరుగు గన్పడును. కావున సామంత రాజుల విషయ విధేయతలు భూమిండి మగల చాళుక్యులవైపు మొగ్గ చూపెను. ద్రాక్షరామ ప్రాంతముల శాసనములు చాళుక్య విక్రమ శకము 45 నుండి 48 వరకు ఎక్కువగ గలవు. 1118 వాటికి అంతఃపాల దండనాయకుడు వేంగి 14000 ము పాలించుచున్నట్లు శాసనములు 4 గలవు. త్రిపురాంతక శాసనములనుండి చా.వి. సం॥ 51 లో గోవిందదండనాయకుడు కొండవల్లి 300 పాలించుచున్నట్లు గలదు. 5 చాళుక్య శాసనములు చా.వి. సం॥ 58 వరకును, ద్రాక్షరామములో భూలోకమల్ల సోమేశ్వరుని (1128-38) రాజ్యకాలపువిగలవు.

1127 ప్రాంతమున వేంగినాటిలో వోభుల యధికారము నెలకొల్పబడెను. ఈ కాలమున చోళరాజు రాజ్య సంవత్సరము లధికమగుట యే యిందులకు తార్కాణము. విక్రమా దిత్యుడు గతించినందున చాళుక్యుల ప్రభ ఆంధ్రదేశమున శగ్గను. వెల్నాటి గొంకరాజు (II) (1137-68) తెల్లనాటిని ప్రజ్వలాయ నూనముగ శాలింజనాచెప్పెను. 1132 ప్రాంత మున గోనావరి యొద్దైన చాళుక్యులకు వోభు లకు శగ్గన యుద్ధములో చాళుక్యులు ఓట మిగించిరి. 6 కుశోత్తుంగుడు (II), గొంక రాజు యుద్ధహారు యందుండిరి. ఇంతటితో చాళుక్యుల ప్రాముఖ్యత తెల్లనాటిలో నీటిం గెను. కొన్ని శాసనాధారములనుబట్టి గొంక రాజు (II) అనంతవర్మ 1 మంతులను ఓడించి నట్లు చెప్పవలసియున్నది. అతనిపై శాసన దేశమున దండి గూత్రులు నల్పునున్న కాకితి ప్రోలుని, గొంక రాజు యువరాజు డరాజు 'కాకతిప్రోలు చిహ్నం' లగు వహించెను. 7 విక్రమాదిత్య, అనంతవర్మల అస్థినియముతో ఆ గెండు సంశయమునుండి వీడిన తెల్లు రాజ్యమునకు శగ్గను. వెల్నాటి రాజులు ఇంతటినుండి చోళ యూరూప్యము క్రింగ చాలవరకు స్వశాంతముగ వేంగిని శాలింజనాచిచ్చిరి.

వెల్నాటి వోడరాజు (II) (1163-1180)

కల్యాణి రాజ్యముపై దండెత్తి గెల్చెను. 8 ఓటమినొందిన రాజు చాళుక్యుల దేశముల్లుడో లేక కళచునిబిజ్జలుడో సరిగా తెలియదు. వోడరాజు వోభుల ప్రాచు ననుభవించెననుటకు రాజు (II) రాజ్యసం||ల పేర్కొను అతనిశిలా, తామ్రశాసనములే దృష్టాంతము. అవసాన దశయందు వోడరాజు కళచురి రాజుల చేతులలో అపజయము పొందెను. కళచురి మంత్రి కావన, కళచురి రాజ్య సముద్ధరణవిగుదాంకితుడు ఈవిజయమునుగొనెను. 9 క్రీ. శ. 1163 ప్రాంతమున కళింగముపై దండెత్తి గెల్చెను. 10 1170 ప్రాంతమున యువరాజు గొంకకు క్రొచ్చెరువు నమీపమున 30,000 కల్లుట గుడ్డభద్రమును ఓడించెను. అప్పటి కర్ణాటాధిపతి హోయసాల నృసిం హుడు (I). కాని వెల్నాటి విజయము హోయసలు లగెననే.

గొంక రాజు (III) కొలదికాలమే (1181-85) పాలించెను. పృథ్వీశ్యుడు (1186-1210) వెల్నాటి వోభులలో చిహ్నరాజు, మూడివ కులోత్తుంగుడు బలాఘ్యులైన చోళచక్రవర్తు లలో చివరివాడు. 12 వ శ. చివరిభాగమున తెల్లూరు ప్రాంతముల తెల్లు వోభులు బాగుగ విస్తృతపరచిరి. 1198 లో గణపతిదేవుడు ఓరల్లు సింహాసన మధిషించెను. ఇతడు కాక తీయ రాజులందరిలోను మేటి.

6. Inscriptions of Velanandu Kings.

7. Nos 224, 351 of 1893 : S. I. I. IV Nos 117, 1164, 1242.

8. 257 of 1893 : S. I. I. IV No 1113

9. Mysore Gazetteer II-II P. 896 10. C.P. 23 of 1926-27. Keyura-bahucharitra I-128.

18 వ శ. ప్రారంభమున కాకతి గణపతి వెల్పాటిపై దండెత్తి వృద్ధీశ్వరునిచే ఓడింప బడెను. మరల 1212 ప్రాంతమున దండయాత్ర నల్పి వెల్పాటి దేశమును పశ్చిముఖమునకు పోయెను. కృష్ణాముఖద్వారముందలి దీవులను గెల్చి జయప నాయకుని అధిపతిగ జేసి, అతని చెల్లెండ్రు నిర్మలను బెండ్లి గూడెను. 11 ఈ కాలపు కాకతీయ శాసనములు స్పష్టమైనవిగా నున్నందున, దక్షిణ దేశమునందును ఇతరులు గుడిమెట్ల రాజ ధానిగ చాళి గాఢమును పాలించుచున్న చాళి పోతకు(II), గణపయలు, కాకతీయ సేనాధిపతి సోమయ సామిగ శను శాసనము లలో బేర్కొనియున్నాడు. కాకతీయ గోట నశవాడి రాజులతో గాంధీవ్యముగా గలిపి కొనెను. 1241 లో ఈ దక్షిణ ప్రాంతమున అభయ శాసనమును 13 నాగపాగాలిచ్చిరి వేయించెను. 1249 లో ఇతని శాసనములు కాంచీపురము, గుంటూరు, కర్నూలు మండ్లి లములందును, 1254 లో కృష్ణామండలము నందును గలవు. ఇతడు 1260 లో అనగా తన 62 వ రాజ్య సంవత్సరమున, కర్నూలు, కర్నూలుల సరిహద్దులను పాలించుచుండెను.

అక్కిన, అయ్యల ముస్లిం రాజును తిరిమి, నెల్లూరు రాజ గాఢమును పశ్చిము యేకమైనది, ముస్లిం శాసనము తన రాజ్య మున ప్రతిష్ఠింప గోరుచు తీర్థ సహాయముని

గణపతియొద్దకు బంపెను. గణపతి వెంటనే బయలుదేరి శత్రువుల నోడించి ముస్లిం దళివ నెల్లూరు రాజ్యమును ఇచ్చెను. ఈ దిగ్వి జయము నాయని పల్లి శాసనము 18 నందును, శాస్త్రాతికాలహాసోమ దేవ రాజ్యము, ప్రతాప చక్రములందును ప్రశంసించబడినది. ఈ గలుపు 1249 శాస్త్రాతను 1254 కు ముందును జరిగి యుండి యుండును. ఈ సందర్భమున ఇతడు కోట రాజ్యమును జయించెను. గణపతిని బేర్కొను వక్రేశ కోట శాసనము 1254 నాటిది వేల్పూరులో గలదు. 14

గణపతి యనంతరము కాకతీయ సింహాసన ముపై పడిన శుద్రుడు దేవి శాసనములందు గుర్తించిన మహారాజులయే చెప్పబడియున్నది. అయ్య దేశ మంతయు నీ మకులోబడి యుండెను. 1267 నాటి దక్షిణ శాసనములో ఈ రుద్రమ దేవి ప్రాంతమున మహారాజు అని పేర్కొనబడి యున్నది. 15 యనమదిలకోట రాజ్యమును పాలించిన గణపయ దేవి (1251-64) రుద్రమ సోదరియే. ఈమె కాలమున కొలను రాజ్యము ముంగులూరి వంశీకలచే జయింప బడెను. ఇందులూరి అన్నయ దేవాదులు కాకతీయులకు సామంతులు, బంధువులు. రుద్రమ సామంతులలో తెల్లయూడపులు, గోవగాళులు, కాయస్థులుగలరు. దక్షిణ దేశ మున చాళి నామ్రాజ్యమంతరించి పాండ్య

11. Epigraphia Indica V No 17; VI No. 15. S.I.I. VI No, 2 14

12. " " XII P. 118.

13. Journal of Andhra History and Culture I, P 27, No 2.

14. 564 of 1925, 15. M. U. Insc. Vol III P. 1135.

రాజ్యము విజృంభింప గొచ్చెను. వేంగి చాళుక్యులును కాకతీయులతో సంబంధము ల్లియుండిరి. 16 గుర్రము భక్త వీరభద్రుడు వేంగిచాళుక్యుడే. భార్యతో కూడ కాకతీయ రాజ్యభారమును వహించెను. వీరి కుమార్తెలు గురువుకు ముమ్మడిమ, గుయ్యంబంబ ముమ్మడిమ, వీరభద్రుని సముఖ మహా దేవుడు II కి, గుమ్మంబంబంబునూ అన్నయ్యదేవునికి పెండ్లియొడిగిరి.

1296 లో కాకతీయ రాజ్య రుసునెల్ల, ప్రతాపగుర్రుడు మహాదేవుడు, గుమ్మడిమ, ల చుక్కుకే. ప్రతాపగుర్రుడు, కిలోగొంగుడు చాలుక్క-చో గాల్గొనులనుగ, చాలుక్క-కాకతీయ రాజ్యములను కడగిని జేసెను. కాని కిలోగొంగుడు వలె కాక ప్రతాపగుర్రుడు, కెండు వంశములకు విచిత్రము. సకలశో రాజుకన్య, కాకతీయ రాజ్యములంపించెను.

14 వ శతాబ్దము ప్రారంభము నుండి నేతిమిలోను గుత్తురాజ్యములు లోనినవి, కూడ, చోళులు. పరిశీలించి చూడగా 1410 ప్రాంతమున దేవగిరి శివరక్షలవలె చాలతా శాదుగి మానెను. 1323 లో ప్రతాపగుర్రుని మరణముతో కల్లులో ఆంధ్రులు ప్రభుత్వంబుంచెను. చోళులు నేతిమిను కేళముచే కొనిరి. ఇది తెలంగాణలో వెలమ రాజ్యము, ఆంధ్రములో కర్ణాటక రాజ్యము, కర్ణాటకమున విజయనగర సామ్రాజ్యమువలెను మలయియున్నవి.

1320 ప్రాంతము అద్దంకి రాజధానిగ రెడ్డిరాజ్యము స్థాపితమైనది. ముదటి ప్రఖ్యాత రాజు ప్రోలయ శేషరాజ్జు. ఇతడు దాదాపు ఆంధ్ర కేళము నంపిను పాలించెను. 1335 నాటికి కళింగమును కేత్రగూత్రినల్లి కత్తిణ కళింగమునందలి కొన్ని చిన్నచిన్న రాజ్యములను సంపాదించెను. ఈ విజయముల దట్టు జంశిర్వా, 'హుడిగోల' ఇత్యాది గిగుదులు గుత్తుని కుమారుడు తామె శాసనములో (1335 క్ర.శ) లెఖ్చి. కేళియము లోనివాడగు నెల్ల ప్రగడి వేముని కూర్చామందుండి ఆ మహారాజు కేళియముగి హరివంశమును రచించెను. అనంతరా గణపతిదేవుని మోక్షము, శాసనమును పునరుద్ధరించి వాల్మీకి రాజ్యమును నిర్మించెను. అనంతరా రెడ్డి రాజులచేత మన దేవముని భిక్షముగ మండెను. రాజువులందును, 18 వ శతాబ్దములందును కేళియము గాని కర్ణాటకమునకును పసం శోభిస్తున్నముల గలించెను. పసంశతాబ్దము గిగుదాంశు యెల్లగు. పాతరాజులును నెల్లెను. కవుల గాని కాదు. ఇతని పసంశతము గాలించి కిలగూంబ నసంశత స్మరణలు కేళి సంగతమును. ఇతని కాలమున ఆంధ్ర కేళియ విశ్వరూపు ముఖ్యో పాల్గొనగానెను. 19 ఇతడు పసంశతో స్పనములను రాజ్యము నీట మంగుగజిపి కిళల గోషించి, శుభాను రుపి గానములను మిక్కుటముగ జేసెను. ఇతడు రచించిన పసంత రాజీయమును చాట్యశాస్త్ర ప్రంగిము సృష్టిము. కాని, కొన్ని భాగములు కుమారకవి భావమరది కాక మావేమును రచించిన కుమారగిరి

16. 509 of 1893: S.I.I. VI 121: Hyderabad Archaeological Series 13 no 15.
17. Chimekurti C. P. Ins. 18. V. P. Sastri: Chatu Padyamanimanjanari.
19. Sakuntalavyakhyā.

రాజీయములోను, కాళిహను నాటకత్రయము పై వ్యాఖ్యలలో సుదాహృతములు. 1890 ప్రాంతమున కాటయ వేమారెడ్డి దక్షిణ కళింగముపై దండెత్తి గలుపొందెను. 20 శతదంత రమువిస్తృత రెడ్డిరాజ్యమున తూర్పుభాగమును గాజమహేంద్రవరము గాజధానిగా కాటయ వేమునికి కుమారగిరి యిచ్చెను.

కుమారగిరి తర్వాతి కొండవీటిలో పెళ్ళిమొటి వేమారెడ్డి విద్యాసంస్కృతి విద్యోజ్జ్వలము కుడుగ నుండ, రాణ్యహేంద్రములో కాటయ వేముని తర్వాత అల్లాడ వేమ, వీరభద్రారెడ్డి విజయవరంవరల గొని, కొండవీటిలోవలెనే కవిసార్వభౌమ శ్రీనాథుని తమ యాత్రికమున నిల్వకొనిరి. శ్రీనాథుని కాళిఖండము వీరి కంఠితమైయున్నది. సుమారు 1450 నాటికి రెడ్డి రాజ్యములు పూర్తిగ సంతరించినవి.

రెడ్డి సామ్రాజ్యాలకు సమకాలికులైన రాచ కొండ దేవరకొండలు రాజానుబంధ పాలించిన వెలమరాజులు వీరాగ్ర గణ్యులు రెడ్డికి శత్రువులు: విద్యోజ్జ్వలము. సర్వస్వసింగ మహిపాలుడు గ్రంథకర్తయైయుండి కవితాసనాథ శ్రీనాథుని గౌరవించెను. ఈ రాజుల శాసనములు దాహారామమునందును గలవు. వీరి ప్రాముఖ్యతయుగూడ 1450నాటికి శగ్గను. వీరి వంశీకులే తర్వాతి వెలుగోటి ప్రభువులు.

ఇదే కాలమున విజయనగర రాజ్యము విస్తరించుచుండెను. పూర్వ పశ్చిమ సముద్రాధీశ్వర బిరుదమును విద్యానగరాధీశలు పహించిరి. హాహరుడు II శ్రీనాథుని గౌరవించి కనకాభిషేకము గావించెను. ఈ సత్కారమునే శ్రీనాథుడు ఒక పద్యములో 'దక్షిణ'

ధీశు ముత్యాల శాల'యందు గాంధీతీసని చెప్పియున్నాడు.

15 వ శతాబ్దము, గొప్ప రాజ్యములు అంత్య దశల జూచినవి. రెడ్డిరాజ్యము, సంగమ రాజ్యము, వెలమరాజ్యము, కృష్ణ కళింగములో చిన్న రాజ్యములు, రామహేంద్ర ప్రాంతములు తెలుహోరాజ్యము, నిడగవోలు ప్రాంతములు యుండిగాజ్యములుండెను. కళింగములో కళింగ గాఢవంశ మంతరించి 1435 ప్రాంతమున కపిలేశ్వర గజపతిచే సూర్యవంశము స్థాపనయ్యెను. కనకేశ్వరుడు తెలుదేశమునంతయు గెలుచును. కృష్ణములు గజపతులు క్రింగమువరకు వచ్చెను. కృష్ణ గాఢవంశములు మహాపాత్ర గురజములో ఆంధ్రదేశమును పాలింపజొచ్చిరి. 1455 లో కొండవీటిని గజదేవుడు పాలించుచుండెను. 21 కపిలేశ్వరుని తర్వాతి ఖుర్రాగోష్ఠిను, ప్రతాపరుద్ర కృష్ణులను దక్షిణమునకు ప్రసరింపజేసెను. శ్రీనాథుడు కృష్ణవరం వరకు 5000 ఈ గజపతుల పాలన మందే. గ్రామ వెలిసర్వములందు రెడ్డి, వడ్డీ, గజపతులను వీర, ఈ గుం రాజ్యపాలనములు చెప్పబడినవి.

16 వ శతాబ్ద ప్రారంభమున విద్యానగర సామ్రాజ్యమును కృష్ణరాయలును, ఓగ్రధి రాజ్యమును ప్రతాపరుద్ర గజపతియు పాలించుచుండిరి. 1515 ప్రాంతమున కృష్ణరాయలు ఆంధ్రమున ఒక్కరాజుల పాలన మంతరింపజేసెను. 22 ఈ కృష్ణమును దెచ్చిన ముఖ్య విజయములలో నొకటి కొండవల్లి విజయము. కొండవీటి విజయము నిజముగ గొప్పదే.

పాశ్చాత్య స్థాయ యుగము

డా. దివాకర్ల వేంకటాచార్యులు,

ఎం. ఏ. ఆర్. డి. హెచ్. డి. ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము.

ఆధునిక మిశ్రమ జాతి దేశభాషా పరముగా వాడబడుచున్నది. దానికి జాతి పరముగా నైతరేణిని బ్రాహ్మణము వాటి నుండియు వ్యవహారము కలదు. తరువాత నది దేశపరంపరముగాను, భాషాపరముగానుగూడ వాడబడజొచ్చినది. దానికి నన్నయ ప్రాసిన నండుపూడి శాసనమునకు ముగి దెక్కడను భాషాపరముగాఁ బ్రయోగము కానరాదు. అతఁడందు నారాయణభట్టునుగూర్చి “యస్యం స్కృత కర్ణాట ప్రాకృత పైకాచికాంధ్ర భాషాను, కవిరాజశేఖర ఇతి ప్రథిత స్మృతివిత్వ విధవేన” అని వర్ణించియుండెను. ఆ కాలమున దానికి తెలుఁగను నామాంతరముగూడ నుండ ననుటకు రాజరాజ నన్నియను “మహాభారత బద్ధ నిరూపితార్థ మేర్పడ తెలుఁగున” రచియింపఁబడిన కోరుటయే తార్కాణము.

తెలుఁగు భాష ద్రావిడ జన్యమూ లేక సంస్కృత ప్రాకృత జన్యమూ యను విషయమున పరిశ్రాంతి భేదము లున్నవి. తెనుఁగు, కన్నడము, కమిళము, మలయాళము మున్నగు దక్షిణదేశ భాషలు ద్రావిడభాషా కుటుంబము జనుఁ జెందినవనియు, నవికొన్ని శతాబ్దములకుఁ బూర్వ మేకాకారమున నుండి క్రమముగా నొండొకటి నుండి విడిపడి ప్రత్యేక పరిణామము

నొందెననియు కాల్దైల్ మున్నగు పారివాడము దాచిలుకూరి నారాయణరావుగారు మున్నగు రెండవ వక్షమునకుఁ జెందిన భాషాతత్త్వ పేర్లు తెనుఁగు సంస్కృత ప్రాకృత జన్య మనియు బాగుగాఁ బరిశీలించినచో నందలి పదము లన్నిటికి సంస్కృతముననో ప్రాకృత ముననో మూలరూపములు గోచరించుననియు నొక వాదమును బ్రతిపాదించియున్నారు. మన భాషకు వ్యాకరణము ప్రాసిన పండితులును, గొండలు కవులును దేశ్యమును గూడ నొక భాషాభేదముగా నూహించునను తెలుఁగునకు సంస్కృత ప్రాకృతములే ప్రకృతులని యతి ప్రాయవది యుండిరి. ఈ రెండు వాదములలో ద్రావిడ వాదమునకే బహుళమైన అదరప్రచారము లున్నవి. కాని తెలుఁగి తర ద్రావిడ భాషలనుండి యెప్పుడు విడిపడి ప్రత్యేక పరిణామ వికాసములంద మొదలిడెనో నిశ్చితముగాఁ జెప్పట కాధారములు లేవు.

లేనాటి చోళరాజులను దూర్పు చాళుక్య రాజులను తెలుఁగులో వ్రాయించిన కాసనములు శ్రీ. క. అతడు శతాబ్దాల నుండియుఁ గాననగుచున్నవి. అంతకుఁ బూర్వము తెలుఁగుభాషలో వ్రాయఁబడిన కాసనములు లేనినూట నిజమేకాని తెలుఁగుభాష యంతకు ముందులేనియే లేకంద నా కాసనముల కాల

ముననే హతాత్తుగా రూపొందెననుట యిట్టి సహాయముగా నుండగ, ఆ శాసనములకలమున కవ్యవసాన పూర్వముగానే కాక యాంధ్ర గాజులు తెలుగు దేశము నాక్రమించుటకు ముందు కూడ నచ్చటి దేశీయులైన జనులు వాడుకొనుచుండెడి భాష యొకటిండి తీరవలయును. అప్పటి శాసనములు ప్రధానముగా శాస్త్రభాషా లిఖితములేయై యుండినను అదచ్చటచ్చట గనవచ్చు తెలుగు వచము లాభావ తెలుగు యుండవచ్చుననుట కవకాశ మొసంగుచున్నది.

క్రీ. శ. 5 వ శతాబ్దిలో నుండిన బుద్ధ స్థూపముడు తాను విరయపీఠకమునకు వ్రాసిన సమస్తవసాదిక యను వాఖ్యలో నెఱిగఁ బూర్వమున్న వ్యాఖ్యానములను గొన్నిటిని జేర్చిని యుండెను. వానిలో మహాఅట్టకథ, మహావచ్చగి అట్టకథ, కురుగి అట్టకథ అనువి ముఖ్యములైనవి. మిగిలిన వానిలో అంధక అట్టకథ, సంభేవ అట్టకథ, మున్నగునవి కలవని పారశ్రమీసిని, విమతవినిదని, వజరబుద్ధి అను టిగలవలనఁ దెలియుచున్నది ఈ అట్టకథల నశోకుని కుమారుడైన మహేంద్రుడు సింహ శమునకుఁ గొనిపోయి సింహశద్వివ భాష లోనికిఁ దర్జుమాచేసి యుండెనని ప్రతీతి. అందుచే నని క్రీ. పూ. మూడవ శతాబ్ది బూర్వములై యుండవలయును. ఆంధ్రాట్టకథ ఆంధ్రదేశమున వ్రాయఁ దీనదో దేశ యుట యోగింపబడినదో యై యుండునని దానిపేరే

చెప్పక చెప్పుచున్నది. అందలి భాషయేదో చెప్పంజాలము. పాళీవాఙ్మయ చరిత్రలో దా॥ బి. సి. లాగారంధకాట్టకథ బహుశః దక్కను నందలి యొక భాషలో వ్రాయబడి యుండు నని తెల్పియున్నారు. టెన్జెన్ బర్గుగారు తాము విరయపీఠకమునకు వ్రాసిన పీఠికలో బౌద్ధ గ్రంథముల నెల్లరును వారివారి స్వభాషల లోనే నేర్పుకొనివలెనని బుద్ధుడు శాసించి నట్లు తెల్పు చుల్ల వగ్గయులోని యొక వాక్య మును సూచించియున్నారు. దీనినిబట్టి ఆంధ్రాట్టకథ ఆంధ్రభాషలోనే వ్రాయఁబడి యుండ నేమో యని యనుమానించుట కవకాశ మున్నది కాని దా॥ రాఘవనగారు స్పెన్సోనో హార్వేలో మున్నగువారు పాళీ పైశాచీ భాష లను గూర్చి చెప్పిన వాక్యమును జరగని రిండుకొని ఆంధ్రాట్టకథ ద్రావిడ ప్రాంతమున వాడబడుచుండిన యార్యభాషలో వ్రాయబడి యుండుననియు, దాని నొక విధముగాఁ బైశాచీపాళీయని చెప్పవచ్చుననియు, నిశ్చ యిగదియున్నారు. ఆంధ్రాట్టకథ యిప్పుడు లభ్యము కాకుండుటచేత సందిభాష యిట్టిదని చెప్పుటకు వీలులేకుండ నున్నది. కాని పేరు సూచించునట్లుగా నా అట్టకథ ఆంధ్రభాషనో నెట్టి సంబంధమైన నుండుచో నా భాష క్రీ. పూ. మూడవ శతాబ్దిలో గూడ నేదో యొక రూపమున జన వ్యవహారములో నుండిన ట్లుహింపవచ్చును.

భరతుడు నాట్యశాస్త్రమున నాయా
పాత్రలకు నాటకములందు వాడవలసిన భాష
లను గూర్చి తెల్పుచు “సబర్హర, కిరాతాంధ,
ద్రవిడాద్యాను జాతిషు నాట్య ప్రయోగే
కర్తవ్యం కావ్యం భాషాసమాశ్రయమ్ భాషా
స్వేతాను సర్వాను శుద్ధాను చద్విజ్ఞోత్తమాః
శౌర్య సేవం సమాశ్రిత్య భాషాకార్యాతు
నాటకే” అని చెప్పియుండెను. భరతుని కాల
మును గూర్చి భిన్నాభిప్రాయము లున్నవి
అది నిర్దిష్టవాదముగా నిర్ణయించుటకు వీలులేదు
కాని యితఁడు క్రీస్తు పూర్వమే నివసించి
యుండెననుట మాత్రము సత్యదూరము కానే
రదు. అందుచే క్రీస్తు పూర్వమే యాంధ్ర
భృవిడ జాతులవలెనే తద్భాషలు కూడ వేత్ర
యుండెననియు, నాటకములందు వానికి
బగులు శౌరిసేని వాడబడు చుండెననియు
దెలియుచున్నది. ఇంతకు నప్పటి యాంధ్ర
భాషను గూర్చి కాని యంతికుఁ బూర్వముది
యుండిన పరిస్థితిని గూర్చి కాని యేమియు
జెప్పఁజాలము.

హఁలుడను శాతవాహనరాజు క్రీ. శ. 19
నుండి 24 వరకును రాజ్యమును బాలించి
యుండెనని చరిత్రజ్ఞులునుడువుచున్నారు. ఇతఁడు
ప్రాకృత కవిత్వాప్రియుండగుటచే నా కాలము
నందలి ప్రాకృతకవులు వలుపురాతని యాస్థా
నమున కరుదెంచి తాము రచించిన కృంగార
రసములుములైన గాథల గతనికి వినిపించు
చుండెడివారు. అట్టివానిలో రసన తరములైన

గాథలనన్ని వానికివాను రచించినవికూడఁ
గొన్ని చేర్చి యాతఁడు మొత్త మేడునందల
గాథలతో న ప్రకటి యను పేరనొక గ్రంథమును
సంకలముచేసెను. అందలి ప్రాకృత గాథలలో
సచ్చటచ్చటఁ గొన్ని తెలుఁగు వదములు
కానవచ్చుచున్నవి. వానిలో అత్తా(కృశ్ణా),
పాడి, పొట్ట (ఉదర), పిలుల (పిల్ల = కాబక)
బోళ్లీ, మోడి, కుడ (కుండ) కులిఇచ్చుడొణ
(నద్ద్య), కరణి (సాదృశ్య) మొదలైనవి ముఖ్య
మైనవి ఆ కాలమునఁ దెలుఁగు జనులలో
విశేష వ్యవహారమున నుండకున్నచో నందలి
కొన్ని శబ్దములీ ప్రాకృత గాథలలోని కెక్కుట
కవకాశములేదు. అందుచే క్రీ. శ. ఒకటవ
శతాబ్దినాటికే తెలుఁగు జన వ్యవహారమున
నుండెనని భావింపవచ్చును.

శాతవాహనరాజు కొలువున గుణాధ్యక్షర్య
నర్హులకుఁ గలిగిన వాదమున గుణాధ్యక్షుడు
“మద్భిర్భాషైస్త్యయా దేవః శిక్షితశ్చేత్తనో
మయా, సంస్కృతం ప్రాకృతంతద్వదేకభాషాచ
సర్వదాభాషాత్రయ విదంత్యక్తం యనగోమ
ప్యేషుసంభవే” త్తని శభదము కావించినట్లు
కథానరిత్యాగరీధనమువలనఁ దెలియుచున్నది.
ఈ వృత్తాంత విషయం మహారాష్ట్రదేశమున
నున్న సైభన్ నగరమున జరిగియుండెను.
ఇందుఁ జేర్కొనఁబడిన దేశభాష మహారాష్ట్ర
మాకాని తెలుఁగు కాని యై యుండవలెను,
మహారాష్ట్రమప్పటికింకను నుత్పన్న మై యుండ
నితమున నా దేశ భాష తెలుఁగేయని

యూహించి పీలగుచున్నది. దీనిని బట్టికూడ క్రీ. శ. ఒకటవ శతాబ్దివానికిఁ దెలుగు అన వ్యవహారమున నుండెనని నిర్ణయింపవచ్చును. దీనికి కావ్యసభ్యులైన యాచార్యులు కూడఁ గొన్ని చూపుచున్నవి. అమరావతి స్తూపమునాడలి యొక రాతి పలకమీఁద 'నాగబు' అనుమాట ప్రత్యేకముగాఁ గనవచ్చుచున్నది. నాగశబ్దము సుస్కృతశబ్దమే యైనను 'దాని చివరఁ గల ను అను నక్షరమిది తెనుఁగు మాటయే యని స్పష్టముగాఁ దెల్పుచున్నది. ఈ బు వర్ణమే క్రమముగా ముప్ప, ంబు, మ్ము, ము అను రూపములను బొంది తెలుఁగున సమహచ్చాచక ప్రదమైక వచనముగాఁ బరిణమించినది. నన్నయతరువాత వక్ర బు, సిద్ధాయ బు మున్నగు బు వర్ణాంతరూపములు వాడుక నుండి తొలఁగినవి. కాని బు, మ్ము, ము అను వానిలో ముగియు రూపములు మాఁడును విరివిగాఁ గానవచ్చుచునే యున్నవి. ప్రాచీన గ్రంథములలో విభక్తి మువర్ణముతో మాత్రమే పుపు బుబు లకు యతి వేయఁబడుచుండెను. అప్పకవి దానిని మువిభక్తిక యతి యని పేర్కొనెను. కొండలు కవులు వాని కొక్క విభక్తము కారముతోనే కాక సామాన్యము కారముతోఁగూడ యతి వేయుటచే నప్పకవి దానిని బృథక్కరించి ముకారయతి యని పేర్కొనెను. అందుచే నాగ బు అందలి బు వర్ణము తెలుఁగు ము వర్ణముయొక్క పూర్వ రూపమనియు, నా వదము తెలుఁగు వదమే యనియు నిర్ణయింపవచ్చును.

కావ్యమామూల తరువాత నాంధ్ర సామ్రాజ్యము చిన్న చిన్న భాగములుగా నీలి వేలు వేలు వంశములవారి యేబ్బడిలోనికి వచ్చినది. వారిలో ఇక్ష్వాకులు బృహత్పలాయనులు, కాలంకాయపలు, అనంద గోత్రీకులు, విష్ణు కుండినులు, వల్లభులు అనువారు ముఖ్యులు. వీరి కావ్యములు కొన్ని ప్రాకృతమునందును గొన్ని సంస్కృతమునందును గానఁబడుచున్నవి తెలుఁగున ప్రాణింబునవేవియుఁ గానరావు కాని వానిలోఁ బేర్కొనఁబడిన కొన్ని గ్రామ సామములును, కొండలు ప్రతిగృహీతల నామములును, వాడఁబడిన కొన్ని ధ్వనులును అక్షరములును, బడములును ప్రత్యయములును బ్రాకృతభుక్య యాగమునందలి తెలుఁగుభాష పరిణామ స్వరూపమును గూర్చి కొన్ని విశేషములను తెల్లడించుచు నా భాష క్రీస్తు శకారంభము నుండియో యంతఃకాల బూర్వము నుండియో జన వ్యవహారమున నుండెననుటకు దృష్టాంతరములు గా నున్నవి.

గ్రామ నామములు : పెక్కు, ఊరు, పర (పట్ట) కొండ (కొండ) చెఱువు, కొడు, కుడును, లేవు, పాక, పల్లి, వాడ, చేడు, వట్టి, ముడి (మూడి, పూడి) తొతె, మంచి అనువానిలో నేదో యొక పదముతో నుగియుచున్నవి. వీనిలో పల్లి, వాడ, మున్నగు వానికి సంస్కృత మూలములు కనుఁగొనవచ్చును గాని విశిలిన వాని కల్లు కనుఁగొనఁ జాలము. అవి దేశ్య పదములని భావించవచ్చును. అవి యితర ప్రాచీన భాషలకుఁ గూడ సామాన్యము అగు

టయు, సంస్కృత ప్రాకృత గ్రామనామముల చివర నెక్కడను అవి శాసనరాకపోవుటయు వాని దేశేత్వమును దృఢపరచుచున్నవి. ఈ పదము లిప్పటికిని దెలుగుదేశము నందలి కొన్ని గ్రామ నామముల తుదలఁ గానవచ్చుచునే యున్నవి.

పై గ్రామ నామముల వలెనే కొండలు వ్యక్తుల నామములును, వాని చివరఁ జేర్చఁబడిన కొన్ని శబ్దములును, మఱికొన్ని యితర పదములును దెలుగు ప్రాకృతుక్య యుగముననే వ్యాప్తిగ నుండె ననుటకుఁ దార్కాణము లగుచున్నవి. గౌలశర్మ, దొడ్డిస్వామి మున్నగు నామముల పూర్వ భాగములు తెలుగు పదములే. ఇత్యాదుల శాసనములందలి కొన్ని నామముల చివర ఆణక, అమ్మ (అన్న) అను శబ్దములు చూపట్టుచున్నవి. ఇందలి ఆణక శబ్దమునుగూర్చి పైన్ కొనోగారు “ఇది ద్రావిడ మైన-బహుశః కన్నడ భాషకు సంబంధించిన-ప్రాతిపదికతోఁ గూడిన మాండలికమునకుఁ జెందినది నప్పమగుచున్నది. ద్రావిడభాష-బహుశః కన్నడము - మాతృభాషగాఁ గల జనులచే మాటాడఁబడు నొకరకమైన ప్రాకృత మింపు మనకు గోచరించుచున్నది” అని వాసి యున్నారు ఈ శాసనములు తెలుగుదేశము మధ్యభాగమున నున్న నాగార్జున కొండలో వేయించఁబడినవి. అందుచే నిందలి శబ్దము లకుఁ గన్నడముతోఁ గంటఁ దెలుగుతో నెక్కువ సంబంధముండుట సహజము. మూడవ

మాధవశర్మ వేయించిన ఈ పూరు తామ్ర శాసనమున కాజ్ఞాప్తి యాతని ప్రియత్రుఁడైన మంచంట్లభట్టారకుండు. ఇందలి మంచంట్ల పదమే తెలుగున మంచన్న. మంచన అను రూపములతోఁ గానవచ్చుచున్నది.

కురువాడ, చిన్నపురి, చెఱ్ఱెర్రావు, పేరు వాటక, తెల్లవల్లి మున్నగు పదములందలి పూర్వార్థములు తెలుగు నందలి విశేషణ రూపములే. అవి యిప్పటికి నా రూపములతో వాడఁబడుచునే యున్నవి. కొన్ని గ్రామముల మొదట, రాలి, రా, కొండ, మూగ, తాడ్డి, పాళి అను శబ్దములున్నవి. ఇవియుఁ దెలుగు పదములే. రెండవ పులికేళి కొప్పరపు తామ్ర శాసనమున ఇర్బులి యను గ్రామము పేర్కొనఁ బడినది. ఇందలి ఇరు, పులి అను రెండు భాగములును దెలుగు పదములే. రెండు పులు లచ్చట సంఘరించుట చేతనో, సంహరించఁబడుట చేతనో యా గ్రామమున కాపేరు వచ్చియుండ వచ్చును. ఒంగోడ, మయూర్ కూటువ అను పదములందలి పూర్వభాగములు (ఒన్, ఒన్టు, ఒండు - మూడు - మూ) తెలుగు నందలి సంఖ్యావాచక రూపములని వేఱ చెప్పనిక్కర లేదు.

పల్లవ విష్ణుగోపశర్మ చూరదాన శాసన శాసనములో మేటి తావః, ముడిటి తటాకః అను పదములున్నవి. మేటి = మేడి; తావ = మొట్ట, ముడిటి = ప్రాతః, అను శబ్దములు

మూడుగు తెలుగు వడములే. వీరపురుష దత్తునకుఁ జెందిన నాగార్జునుకొండ శాసనము లలో మహాతలవరె, మహాతలవరు అను బిరుద నామములు కనఁబడుచున్నవి. తలవరి శబ్దము ద్రావిడభాష లన్నింట నించుక రూప భేద ముతోఁ గానవచ్చుచున్నది. శావున దీనిని వైకృత మనుటగంటే ద్రావిడ జన్యమనుట యుక్తము. ఇట్టిదే మహాతగవర శబ్దముకూడ జయవర్మ కొండముడి శాసనమున గోచరించు చున్నది. త గ వ శబ్దమునకు అరి యను తత్వ ప్రత్యయమును కేర్పఁగాఁ దగవరి యను రూప మేర్పడును. దీనికి న్యాయాధిపతి యని యర్థము. పై తెలుఁగు శబ్దము లన్నియుఁ గాశ్చాభ్యుక్త యుగమునఁ దెలుఁగు జన వ్యవహారమున నుండెననుటకుఁ దార్కాణములుగా నున్నవి.

సంస్కృత ప్రాకృతములలో లేనివియు ద్రావిడ భాషలందు మాత్రమే కానవచ్చు ననియు నగుకొన్ని యక్షరములును ధ్వనులును పాశ్చాత్య యుగమునందలి శాసనములలో గోచరించుచున్నవి. వీనినిబట్టి ద్రావిడ భాష లవ్వుడు ప్రచారమున నుండెననుట కవకాశ మేర్పడుచున్నది. అందొకటి శకటరేఫము సతాచకు, అటుతోతె, కొడ్డవేలుపూర్, విర్పటువెధాత్ అను పదములందది కనఁబడు చున్నది. నాగరలిపిలో కాని వేంగీ చాళుక్య లిపిలోఁగాని యీ యక్షరము లేనందున నిది

గల గ్రామ నామములను వ్రాయవలసి వచ్చి నప్పుడు దానికై ప్రత్యేకముగా కన్నడలిపి వాడఁబడుచుండెను. ఆ ధ్వని యవ్వుడు బహుళ ప్రచారములో లేకుండినచో శాసన లేఖకులూ యక్షరమును ప్రత్యేకముగాఁ దెలుపుటకై యంత శ్రమపడియుండరు. ఈ కాలపు శాసనములందు కానఁబడుమహాక వింతయక్షరము టి. దా! కాల్వైల్ దాని కాంగ్లమునందలి "r z h" అను నక్షరముల కూడికచే నేర్పిడు ధ్వనిగా గుర్తించెను. తెందులూళు, బిగుబమ్మ, మేటితావ, అను పదములందది కానవచ్చును. కొంచె మించుమించుగా నన్నయ కాలము నుండి యీ యక్షరము తెలుఁగున వాడుక నుండి కాలగి నది. ఇది తరువాతనందు డ,డ, ళ,ల,ర,అ అను వానిలో నొకదాని రూపము నొందినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఇట్లే నోన్ అను వింత ధ్వనితోఁ గూడిన యక్షరము కూడ నా కాలమునందలి కొన్ని శాసనము లలోఁ గానఁబడుచున్నది. ఇందలి వద్దా తన కారము దంత్యనకారముకంటె భిన్నమైనది. ఇందలి ధ్వనులనమ్మేళనము కేవలము ద్రావిడ భాషలకు సంబంధించినదే. తాన్డికొన్డ, రేగొన్డమ్, కున్టూరు, అను గ్రామములందది కనఁ బడుచున్నది. ఇవే తాడికొండ, రేగొండ, కొండుూరు అను రూపములను బొందినవి. దీనిని బట్టి పూర్వకాలమందలిశకటరేఫముతోఁ గూడిన పదాంతన కాగము కాలక్రమమున డ్డ గా మారినదని భావించవచ్చును. సంస్కృత

ప్రాకృతములలో లేని సైమిత్యములు ప్రాకృత భుక్య శాసనములలో గోచరించుటచే నా కాలమున దెలుఁగును జూన్సీదర ద్రావిడభాషలు మఱియొన్ని యుండుటచే మాటాడఁబడుచుండెనని చెప్పుట కవకాశము కలుగుచున్నది.

శాలంకాయన నందివర్మ పెదవేగి శాసనములో (475 క్రీ. శ. చె ఇశ్చాపురువు అను రెండు గ్రామముల పేర్లు కనిపింపజేయుచున్నవి. ఇందలి చెరువను పదము కన్నడమున కెఱ్ఱయను రూపముతో నుండును. అల్లీ చెమ్ అనుదానికి కెమ్ అనునది పూర్వరూపము. ఈ రెండు పదములందలి క కారములును తాలవ్య కరణముచే చ కారములుగా మారినవి. ఇల్లీ మాన్యుజగుటకుఁ జాల సంవత్సరములు వట్టి యుండును. పై పెదవేగి శాసనము క్రీ. శ. 475 లోని దగుటచే నంతకు రెండు మూడు శతాబ్దాలకు ముందే దెలుఁగు మూల ద్రావిడము నుండి విడివడి ప్రత్యేక భాషగా వాడఁబడుచుండెనని చెప్పవలగుచున్నది.

ప్రాకృతభుక్య యుగము నందలి శాసనములు పెక్కింటిలో ననుస్వారములకు బదులను నాసికములు వ్రాయఁబడి యున్నవి. ఇల్లు వ్రాయుటకు ద్రావిడ లేఖన పద్ధతియొక్క ప్రభావమే కారణము. ఈ ప్రభావ ముప్పుడు ద్రావిడభాషలు వ్యవహారమున నుండెననుటకు దృష్టాంత మగుచున్నది.

క్రీ. శ. ఆఱవ శతాబ్దియందలి విక్రమేంద్ర వర్మ చిక్కుళ్ళ శాసన మంతయు సంస్కృత భాషలో వ్రాయఁబడినను లేఖకుడు తెలుఁగు భాషతోఁ బరిచయము కలవాడగుటచేఁ గాఁబోలు సంవత్సరాః అనుటకు బదులు సంవత్సరంబుల్ అని వ్రాసియుండెను. ఇందలి చిందు పూర్వక బు వర్ణము బు వర్ణము యొక్క రూపాంతరమే. బు తరువాత నున్న ల్ అను నది బహువచన ప్రత్యయము. ఇదే క్రమ ముగా లు అను రూపమునుబొందినది. తెలుఁగు కన్నడములందు కల్ అను ప్రత్యయము బహువచన సూచకముగా వాడఁబడు చున్నది. తెలుఁగున కల్ ప్రత్యయమే అనుచిత విభాగముచే ల్, భు, లు అను రూపములను బొంది నదనియూహింపవచ్చును. పీరిగి బట్టి క్రీ. శ. ఆఱవ శతాబ్దినాటికే ల్ అనునది ప్రాచీన బహువచన ప్రత్యయమైన కల్ నుండి విడివడి తెలుఁగునఁ బ్రత్యేక బహువచన ప్రత్యయముగా వ్యవహరింపబడుచుండెననియు, సంవత్సరంబు మున్నగు తత్సను పదముల చివరఁగూడ నది వాడఁబడుటకుఁ గొన్ని శతాబ్దముల కాలమైనఁ బట్టి యుండును. దీనినిబట్టి క్రీస్తు శతాబ్దంభ కాలమున కే వేఱై జనులచే మాటాడఁబడుచుండెనని చెప్పవచ్చును.

ప్రాకృతభుక్య యుగమునందు శాసనములలో రెండు పదముల కలయికచే నేర్పడిన సమాసములు పెక్కు శాసనబడు చున్నవి. (తెల్లవల్లి, నేపూరు, తాటికొండ మొదలైనవి)

వల్ల వనిష్ట గోపవర్ణ చూరదాన కాననములో (ము యురుర్ కూటువ) ముయూర్ ఓటువ అను మూడు మూడు పదుములతోఁ గూడిన సమానమును జూపట్టుచున్నది. ఈ సమాన మున కూర్పు అప్పటికి చాలకాలము నుండియు తెలుఁగు వ్యవహారమున నుండి క్రమవికాసము నొందుచుండెనని నూచించుచున్నది.

ఈ విధముగాఁ బాఠ్యాభ్యుక్త యుగము నందలి కాననములలోఁ గానవచ్చు పెక్కు గ్రామ నామాదులు క్రీ. శ. ప్రథమ శతాబ్ది నాటికి తెలుఁగేతర ద్రావిడ భాషలనుండి విడి వడి దేశమున వ్యవహరింపఁ బడుచుండెనని యూహించుటకు దోడ్పడుచున్నవి. కాని లభ్యములైన పదములన్నింటి గ్రామనామము లును, విడిపదములును అగుటచే అప్పుడు తెలుఁగున వాఙ్మయ మేమైన నుండెనో లేదో ఉన్నచో తెల్లండునో చెప్పట కవకాశము లేకున్నది

క్రీ. శ. 6 వ శతాబ్ది యుత్తరభాగములో తెలుఁగు భాషాపరిణామ నుందలి రెండవదశ యారంభించుచున్నది. అప్పటి నుండి తెలుఁగు దేశ భాగములను సంస్కృత భాషయందే వ్రాయించినను గొన్నింటిని దేశభాషయైన తెలుఁగునఁగూడ వ్రాయించుట కారంభించిరి. అట్టి వారిలో తూర్పుచాళుక్యులు, రేనాటి చోళులు, బౌద్ధవైదుండరాజులు ముఖ్యులు. వారు వ్రాయించిన కాననములే తెలుఁగు భాషయొక్క లిఖిత రూపమునకుఁ ప్రథమ

నిదర్శనములు. మొన్న మొన్నటివఱకు క్రీ. శ. 641 వ సంవత్సరమునందలి జయసింహ వల్లభుని పిప్పర్ల కాననమే తెలుఁగు నందలి మొదటి కాననముగా, బరిగణింప బడుచుండెను. కాని చోళుల కాననములు బయలుపడిన తరువాత సంతకు ముందుకూడఁ గొన్ని తెలుఁగు కాన నములున్నట్లు తెలియవచ్చినది. వానిలో క్రీ. శ. 6వ శతాబ్ది చరమపాదమునందలి ధనంజయుని కలమశ్చ కాననము మొదటిది.

పూర్వ చాళుక్య యుగమున కానవచ్చు ఆంధ్రవాఙ్మయ మంతయు బ్రధానముగా కాన నాత్మకమైనదే. కాననములు సాధారణము గానే బ్రాహ్మణ్యో మతాచార్యులతో దేవాలయవిటనతో యొనర్చు దానములను నూచించుటకు వ్రాయింపఁ బడుచుండును. వీనిలోఁ బెక్కు దేవాలయ కుడ్యములందో స్తంభము లందో కనఁబడున వినిలో చాత్యప్రతిగృహీతల వంశములయు గుణగణములయుఁ బ్రశస్తలును దత్తములైన గ్రామముల సీమాదులును వివరింపఁబడియుండును. బౌద్ధ వైదుంబరాజులు వేయించిన పెక్కు కాననములలో వీరుల పరాక్రమాదులు వర్ణింపఁబడియున్నవి. వీనిలో నెవ్వరో యొక వీరుడు ముఱొక వీరునితోఁ బోరి స్వర్గమున కేగెనని చెప్పఁబడును. ఇందు పీఠరసముతోపాటు కరుణారసముకూడఁజురించు చున్నది. ఈ కాననములు పరిమాణమునఁ జాల చిన్నవి.

ఈ కాలపు తెలుఁగు కాననములను, గద్య మయ కాననములుఁపద్యమయ కాననములు,

గద్య పద్యమయ శాసనములు అని మూడు విభాగములు చేయవచ్చును. గూఢ విజయా దిత్తుని కాలమునందలి కందుకూరు శాసన ముననొక సీసపద్యమున్నది. క్రీ.శ. 1000 ప్రాంతమునకుఁ జెందిన విరియాల కామాసాని గూడూరు శాసనమున మూడుత్పల మాల లును రెండు చంపక మాలలును గలవు. ఇవి గాక ధర్మవరమానందలి గొక శాసనమును, జయసింహ వల్లభుని విష్ణుర్తి శాసనమును (S. I. I. 595) గూడఁ బద్యమయములేమని యూహింపఁబడుచున్నవి. కాని యిందలి పద్య ములేవో నిర్ణయించుటకు ఏలులేకున్నది. యుద్ధమల్లుని బెజవాడ శాసనమున వైదు పూర్తి మధ్యాహ్నములున్నవి. ఆటవ మధ్యా హ్నమున మొదటి పంక్తియందలి నాలుగు గణములపై నొక యక్షురమును నూత్రము చెక్కి యే హేమపుచ్చేనో శాసన శిఖరండు విడిచిపెట్టియుండెను. నాల్గవ మధ్యాహ్నము తరువాతఁగా గీరిం కేంద్రో లిత్యాదిగాఁగల భాగము పద్య బంధముగాఁగాక గద్యము వలెనే వ్రాయఁబడుచున్నది. క్రీ.శ. 843 నాటి పండరింగున అద్దంకి శాసనమునొక తరువోజ పద్యమును దరువాత పెల్వమైన గద్యభాగమును గనఁబడుచున్నది. చాళుక్యభీమ మహారాజు ధర్మవరము శాసనములో మొదటఁగొంత గద్యమును నిష్కృతినొక సీసపద్యమును నున్నవి జయసింహవల్లభుని విష్ణుర్తి శాసనము (641) కపోతేశ్వరాలయమునొని చేజెర్ల శాసనము.

లక్ష్మీపుర శాసనము (680) మూడవ విజ యాదిత్యుని ధర్మవరపు శాసనము (850) చాళుక్యభీమని కొఱివి శాసనము (900) ము న్నగు తూర్పు చాళుక్యరాజుల శాసనము లును, రేనాటి చోళులయు బాణవైదుంబ రాజులయు శాసనములును పఠనములోనున్న వి. క్రీ.శ. 740 నాటిదని కొందఱును, 840 నాటిదని కొందఱును దలంచుచున్నా అహ దనకర శాసనమున మొదటఁగొంత సంస్కృత మును తరువాతఁ దెలుఁగును గానవచ్చు చున్నవి. ఇవిగాక సంస్కృత శాసనములలో గ్రామక్షేత్ర సీమాదులను తెలుఁగున వివ రించు భాగములు పెక్కులున్నవి. ఇవియును అప్రకటితము లైయున్న అనేక శాసనములును పఠనమయములైనట్టివే.

క్రీ.శ. 7, 8 శతాబ్దాలలోని తెలుఁగు శాస నములలోఁ గ్రాకృత భాషాసంగర్భ ప్రభావము లధికముగా గోచరించుచున్నవి. ఇవి రేనాటి చోళుల శాసనములలోఁగంటఁ దూర్పు చాళుక్యరాజుల శాసనములలోనే హెచ్చు. వీనిలో సంస్కృత సమాసములసంఖ్య తక్కువ గను దేశ్యపదములసంఖ్య హెచ్చుగను గోచ రించును. కాని నడుమనడుమఁ గ్రాకృత శబ్ద ములుకొన్ని ప్రయోగింపఁబడి యుండుటచేతను దేశ్యపదము లింకను నన్నయ భారతమున స్థిరపడి మనకు సుపరిచితములైన దూపములను బొందకపోవుటచేతను ఆ శాసనములు కొంత

దుర్బోధములుగాఁ గానిపించును. కారణానీ, దొంగ, ప్రతమ, సర్వకాద పరియాయభ, సవ్య, లోకశ్రయ, మహాసత్కవళ, మకరాజాలు, శివస్వన, అణలి, అణిపాయలు, మున్నగు పదములందలి ప్రాకృత భాషాసంస్కరమునకును, లేవని కాలు, నివలుకాను, రట్టకుట్ట, తొడుమ్మ, బిచ్చువామ్మ, పుగొంబున, ఇల్లుకాను, చాను మున్నగు పదముల పరిచిత పదప్రయోగము నకును దాహ్యములు. అపాదకరి శాసన ముననిట్టి పదములసంఖ్య యధికముగా నున్నది. ల, న, అను ల, గ లుగా వ్రాయటయు (కళ లేని, లోకేసిన, లేదు) మనమిప్పుడు వాడులు అను బహువచన ప్రత్యయమే లు, ల్, కిల్, గల్, కొళు, కొల్ మున్నగు భిన్నరూపము లుగోఁ గువచ్చుటయు మనకాభావ వింతగాఁ దోచుటకే గారణములు.

పై శాసనములందలి భాషకును గుణగ వియాదిత్యుని కాలమునండి వ్రాయబడిన శాసనములలోని భాషకును గొంత వ్యత్యాసము గోచరించును. కాలము గడచినకొలంది ప్రాకృత భాషాసంస్కర ప్రభావములతగ్గి సంస్కృత భాషాప్రభావ మధికమగుట కాన వచ్చును ఈ శాసనములలో సంస్కృత సమాస ములును దత్తమపదములును విరివిగా నుపయోగించబడి యున్నవి. ఏలగూడ దేశ్యపదములు లేకపోలేదు. కాని తత్సమపదముల సంఖ్య యధికమగుటచేనను, ఉపయోగము

లైన కొలది దేశ్యపదములు క్రమముగా మనకుఁ బరిచితములైన రూపములను బొంద, జొచ్చుటచేతను బై వానికంటె వీనిసర్థము చేసి కొనుట సులభతరముగా గోచరించును. చా భుక్యభీముని కొలచి శాసనమునందలి శైలి సరిగా నన్నయ భారతమునందలి శైలిని బోలి యున్నది గీనినిబట్టి గూ శాసనము కాలము నాటికే నెలుఁగున నలక్షణ సులభపదశైలి యేర్పడెనని తెలియవచ్చును. కొలచి శాసన ముదలి సంభాషణ శైలి చిన్నచిన్న వాక్యము లుగోఁగూడి మనోహరమై యలరారుచున్నది.

ఈ శాసనములలో నచ్చటచ్చట భూత తద్ధర్మక్రియలు కావవచ్చుచున్నను, సమావక క్రియలులేని వాక్యముల సంఖ్యయే హెచ్చు. సాధారణముగా వాక్యములలోని యర్థము భూతకాల క్రియాజన్య విశేషణములతోడనే వ్యక్తము చేయఁబడు చుండును. కొన్ని చోట్లఁ దచ్చబ్రానుగత క్రియాజన్య విశేషణములే క్రియలుగా వాడఁబడుచుండును. ఇట్టికూర్పు నాంగ్లమున Appositional Construction అందును. కొన్ని శాసనములలో రెండు వాక్యములను సంబంధ బోధక సర్వనామములతో నొకేవాక్యముగాఁ గలిపి వ్రాయుపద్ధతి కాన నగును. అన్ని శాసనములకును దానమును నూచించుటయో వీరుల వరాక్రమమునుగ్గడించుటయోలేవు వేరు ప్రయోజనము లేనిచే వీనిగో వాఙ్మయముని చెప్పఁదగిన లక్షణము

తేదియుఁ గానరావు. ఇవి కేవలము విషయ ప్రధానములైనవి. కొంత కొంతమువంటి వొందు రెండిందు కవవాద భూతములైనవి కలవు.

పైని పేర్కొనబడిన శాసనములేకాక నన్నయకుఁ బూర్వము కొందఱు కవులు శాస్త్రములకూడ రచించినవియు, నందు కందలి పద్యములకొన్ని ప్రబంధ రత్నావళి లోను నకలసీరి సమృతముందును, మదాహరివఁబడి కనవచ్చుటయే దృష్టాంతమనియు (శ్రీ) నిడుదవోలు వేంకటరావుగారు తెలుగు కవుల చరిత్రలోఁ దెల్పుచున్నాడు. వారిలో జనార్దన పురాణకర్తయైన పద్మకవి, గజాఁకు శుండు, భోజుండు, ఆదిపురాణ విరాలవర్స కర్తయైన నర్వదేవుడు, కవి జనాశ్రయకర్త రేచన, లక్షణగ్రంథకారులైన జయదేవ వాదీంద్ర చూడామణులు, ముఖ్యులు. వీరు గవించిన తెలుగు గ్రంథములలో నొక్క కవి జనాశ్రయములవపు మతేవియు లభించుట లేదు. అవి లభ్యమైన పిమ్మటఁగాని యీకవు లనుగూర్చి యిదమిద్దమని యేమి నిర్ణయించుటకును ఏలుకలుగదు. నన్నయ నెందువూడి శాసనమున నారాయణభట్టు సంస్కృత కర్ణాట ప్రాకృత పైశాచికాంధ్ర భాషలయందుఁ గవి రాజకీభుండునని పేరుగాంచినట్లు తెల్పియుండెను. అది సత్యమేకావచ్చును. కాని యాతఁడు రచించిన యాంధ్రగ్రంథమేదియు లభించుట

లేదు. గుణగ విజయాదిత్యుని కాలమునందలి సాతలూకు శాసనమున సంస్కృతభాషలో నొక చంపకమాల యున్నది. దీనికాష్టప్తి పండరంగుడు, కర్తయెవ్వరో తెలియదు. బాదవ మహారాజు అకుంబాక తామ్రకాసన మున నన్నయభట్టు సంస్కృతముననొక కంద పద్యము రచించెను. చేతనభట్టు రచించిన రాజరాజ కోరుమిల్లి శాసనమున సంస్కృత మందే రొక్కరగడ యున్నది. భాష సంస్కృతమేయైనను పై మూఁడింటియందుఁ దెలుగు పద్యలక్షణములు శాసనచ్చుచుండుటచేదత్కర్తలు తెలుగునఁగూడఁ గవులైయుండురని యూహింపవచ్చును. కాని వాడు రచించిన తెలుగు గ్రంథములేవియు లభ్యములగుట లేదు.

పైని పేర్కొనబడిన కవులందఱును మంచి వ్యసించుట. వారు దేశిమార్గ పద్ధతులు రెండింటఁ గవిత చెప్పనేర్చినవారు. వారివలెఁ బండితులుగాక సామాన్య జనులకు మాత్రము ప్రీతికలిగించు పాండితీ నిరపేక్షములైన పాటలు, పదములు, ఏటలు, జోలలు మున్నగు గేయములు రచించినవారుకూడ నన్నయకు ముందుండిరయటకుఁ గొన్ని యాధారములు కనఁబడుచున్నవి. పాఠశాలికి పోమనాథుండు పండితారాధ్య చరిత్రలోఁ బండితుండు వెల నాటి చోడుని పాదగురువుతో వాదించుటకై యారాజు సభకేగు సందర్భమునఁ దదను యాయులగు శిష్యులు.

పదములులేని మొదల పదములే ప్రభాత
పదములు శంకర పదములే నివాళి
పదములు వాలేశు పదములుగొట్టి
పదములు వెన్నెల పదములు సగం
వర్ణన మఱి గణపర్ణన పదములు
బాడుచునాడుచు.

నరిగిరని ప్రాసీయున్నాడు శివశాస్త్రి బాగ
రణ సమయమున జనుగుచుండిన వేడ్కలు
వర్ణించుచు నాతఁడు

ప్రమథ పురాతన పటుచరిత్రములు
గ్రమమొంద బహునాటకములాడుచారు
... ..
ఆడటగంధర్వ యక్ష విద్యాధ
రాదులై పాడెడు నాడెనువాడు
వెండియాభపు బహువిధ చరిత్రముల
ఖండిశగతి నాటకంబు లాడుచును

అని కొన్ని నాటకప్రదర్శనములను వర్ణించి
యున్నాడు. బహుశః ఇవి దేశిమార్గమునకుఁ
జేందిన యక్షగానములవంటి వయ్యుండును.
మఱియు నాతఁడు బసవపురాణమును గ్రాచీ
శివభక్తుల చరిత్రములను బురాతన గీతము
లనుబట్టి రచించితిమని చెప్పుకొనియున్నాడు.
బహుశః ప్రచారమందుండిన యాగీశ పద నాట
కాదులాతని కాలమున నేర్చుట్టినవి. కాక తత్సూ
ర్యమునుండియుఁగూడ జనశ్రవణరముననుండి
నట్టివేయని యూహించవచ్చును. పండితా

రాధ్య చరిత్రమున సోమనాథుడు చెప్పిన
“అనియశగజైః ప్రాసోనాయతిర్వా” యను
ఛందస్సూత్రములకూడననియతగణములతోఁ
గూడి యతియోప్రాసయో కలిగియుండిన జేరి
రచనలంతఁకఁ బూర్వముండెను విషయమును
బలపఱచుచున్నది

శ్రీనివాస మువిభక్తిక్రియతి, ముకార
యతి యను రెండు యతులున్నవి. పీనినిబట్టి
ముకారమి నకును పు పు బు భు లకును యతి
చెల్లును. నన్నయ భారతమున కొక్క ము
విభక్తిక యతియే కానవచ్చును. ప్రథమా
విభక్తిక ము వర్ణమున కిప్పుడు రంబు, చిన్ని
అనువానివలెనే ప్రాచీన కాలమున బు అను
రూపాంతరముకూడ నుండెననుటకు, మఱియు,
వనబు, నాగబు మున్నగు రూపములు నిదర్శ
నములు. “మీఁదఁజెప్పఁబడిన ము విభక్తిక
యతి వనమునకు వనబు అను రూపమున్న
కాలమున నేర్పడినదగును. వనబు అను రూప
ము పోయినతరువాతి ఛందోగ్రంథకర్తలు
దానికి ము విభక్తిక యతియని పేరిడిరి. నన్న
య నాటికి వనబు అను రూపము పోయినది.
భారతమునఁ గానరాదు. ఈ సాధనము యతి
ప్రాసలు పద్యపాదము నన్నయకఁ బూర్వమే
కలవని స్పష్టపఱచుచున్నది.”

ద్రావిడభాషలో మాప్తిరంగలంకారికై
అను 11వ శ్లోకాల్పిగో రచింపబడిన చందో
గ్రంథమొకటి కలదు. అందు సంస్కృత కర్ణా
టూద్రచ్ఛందస్సుల ప్రస్తావనమున్నది. “వాంలి

యార్ శ్రేయిక పదముచంద్రుం అని యందు
న్నది. వాంచియరచించిన తెలుగు ఛంద
మునుజూచి తానాగ్రంథము రచింపనట్లు
గ్రంథకర్త చెప్పకొనెను. ఇంజలి వాంచియ
యను పదము రేచియయై యుండుననియు
నాగేడు రచించినది కవితాశ్రయమనియు
కీ.శే. ప్రభాకరశాస్త్రిగారచిహ్నుపక్షి యు
న్నాడు క్రీ.శ. 11వ శతాబ్దిః బూర్వమే
తొలుగున నొక ఛందోగ్రంథము రచితమై
యుండుట అంతకుఁ బూర్వమే గానికీలక్ష్య
మనఁదగిన కొంత కావ్యజ్ఞులయందెవను విష
యమును జెప్పక చెప్పుచున్నది.

నన్నెచోడుడు కుమారసంభవ కావ్యమున
దేవతాగురు సంస్కృత కవిత్వము 9 విం
చిప పిమ్మట

మునుమార్గ కవిత లోకం
బువ వెలయంగ దేశకవితఁబుట్టింది కలుం
గును నిలిపి రాంధ్రవిషయం
బువఁ జనఁ జాళుక్యరాజు మొదలుగఁ
బలువున్

అను పద్యము వ్రాసియుండెను. దీనినిబట్టి
యిరుగుపొరుగు దేశములలో మార్గకవిత వెల
యుచుండఁ జాళుక్యరాజులు దేశికవిత ఘట్టించి
తెలుఁగును నిలిపిరిన తేట తెల్లమగుచున్నది.
ఈ దేశికవితకఁ బై కాసనములలోని పద్య
ములుతక్కువేటు నికర్షనములు కానవచ్చుట
లేదు. వానికిఁదోడు ఆ మార్గమునకే చెందిన

మఱికొన్ని పద్యములును అప్పుడు రచింపఁబడి
యుండవచ్చును.

ఈ విధముగా పన్నయకఁ బూర్వమున్న
కవిత్య మిట్టికట్టికని వస్తుసాలంకార వివేచన
శాస్త్ర విమర్శించుటకఁ దగిన యాధారము
లేవియు లభించకపోయినను అప్పుడాంధ్రమున
వేదోగ్రాంత కవిత్వముండెనుటకు మాత్ర
మాధారములు లేకపోలేదు. ఆ కవిత్యమును
కాసనకవిత, పదగేయ రూపమైన దేశీయకవిత,
మార్గపద్ధతికఁ జెందిన కావ్యకవితయని మూఁడు
తెఱంగులుగా విభజింపవచ్చును. ఇందు
కాసనకవిత యారంభమున దేశీమార్గమున
కురు దరువార మార్గపద్ధతికఁ జెందినగా
గానవిద్యుచున్నది. పదగేయకవితకు సోమ
నాధోడు పేరొన్న పదములను, గీతము
లను ఉదాహరణములు. దీనినిబట్టి తెలుఁగు
కవిత మొదటఁ జాళుక్యరాజుల ప్రేరణ
ప్రోత్సాహములచే దేశీరూపమున నారంభమై
తరువాత మార్గప్రక్రియ నవలంబించి నన్నయ
భారతమున నమగ్రరూప సౌష్ఠవమునందెనని
శలంపవచ్చును. ఈ రెండుకములైన కవితయు
నారంభమునుండి నేటివఱకు దేశకాల పరి
స్థితులపనుసరించి యధికముగనో యల్పము
గనో సాగుచునేయున్నది. అందు నన్నయకుఁ
బూర్వముండినది యుండియు నుపలబ్ధము
కాకపోవుటచేఁ బ్రకటము గూఢయునైన నర
స్వతంత్రమైన మనపోలిక స్వత్ప్రాయమై పాఠ
గట్టుచున్నది.

వజ్రములు శిలాక్షరములై కాననములలోఁ గాననజుచుండఁగాఁ బదములు పాటలు మున్నగువానితోఁ గూడిన వాక్యముముకొంత తప్పక నన్నయతోఁ బూర్వముండి యుండునని యూహించుట కవకాశముండఁగా నన్నయ యాదికవి యెట్లుయ్యెననుప్రశ్న యుదయింపక మానదు. అతఁడాది కవియనఁగాఁ దత్పూర్వ ములు కవిత్వమేలేదని యర్థముకాదు. అది యున్నమాట వాస్తవమే. కాని యాది పండిత ప్రతిపాత్రమై వారి ప్రశంసల నందుకొన్నది కాదు. అట్టి సిద్ధిగో ద్రవరూపమైన భాషకు స్థితయోగమునంగి, సంస్కృత పదములను దెలుగున వాడుటకమైన మార్గమేర్పడింది, పండితపామర జనామోదకరముగా సంస్కృత లక్షణముననుసరించి యుదాత్తవస్తుకమైన మహాకావ్యమును మొట్టమొదట వ్రాసిన వాఁడగుటచే నన్నయకాదికవియను సార్థకా భిక్య యలవడినది. అతఁడు శబ్దకాననుఁడు; విద్యాధియుతుఁడు; ఆంధ్రకవిత్వ వికారముఁడు సర్వాంధ్ర కవీంద్ర గురువుంగవుఁడు “తన్నె నన్నో కవిబుధేంద్ర విభూషణాయ”.

